PAUL ANGHEL

TE DEUM LA GRIVIȚA

CARTEA ROMÂNEASCĂ

PAUL ANGHEL

TE DEUM LA GRIVIȚA

roman

Cartea a III-a din romanul
Zăpezile de-acum un veac

CARTEA ROMÂNEASCĂ

„Dacă vrei ca glonţul duşman să-ţi cruţe viaţa în timpul luptei... fii cast, nu-ţi spurca trupul și mergi la război cum mergi la primirea sfintelor taine.“

Sfat celui ce merge la război [1]

[1] Dintr-o scrisoare a lui Alexandru Hasdeu, iunie 1854, către fiul său Bogdan Petriceicu, în care tînărului chemat sub arme i se recomandă această povaţă arhaică, adăugîndu-se : „Ia cunoştinţă de acest sfat al experienţei strămoşilor noştri“.

Lucrețiu Parva părăsise Bucureștii cu un sentiment de jignire. Nu faptul că toate ușile îi fuseseră închise îl revolta, ci felul cum : cu bunăvoință, cu invocarea mută a fatalității — evenimentele erau într-adevăr torențiale — cu un zîmbet indulgent pentru proiect, acea față lăptos dulce și comprehensivă, care îl urzica de la prima vedere pe Parva, îl făcea să urle cu dinții strînși.

Chițu, ministrul cultelor și al instrucțiunii, ultimul pe care tînărul savant îl vizitase, îl primise mai mult decît atent, chiar ușor alarmat pentru posibilele lui reacții brutale, asupra cărora fusese desigur prevenit. Ministrul n-a înțeles nimic din tot expozeul lui Parva. Tînărul și-a dat iute seama de asta, cînd, vorbindu-i de importanța unei hărți lingvistice, cheia proiectului, ministrul, care făcea ochi mari simulînd interesul, observa de fapt butonii desperecheați de la manșetele tari ale cămășii lui

Parva, expuse amplu de sub mînecile redingotei negre.

„Ce dracu am ? a tresărit Parva, alarmat. Precis am cules de undeva o ploşniţă, care se vede pe alb, sau am pe mîneci nişte pînze de păianjen culese dintre cărţi. Trebuie să-mi schimb lentilele, să mă observ mai bine şi să nu mai gesticulez cînd vorbesc !" A încercat să-şi astîmpere mîinile, renunţînd la accentele oratorice pe care le punea din cînd în cînd, dar aceasta l-a făcut să rateze expunerea.

Chiţu s-a ridicat din scaun, edificat şi binevoitor :

— Domnule Parva, a început el, curmînd de fapt audienţa, nu credeţi c-ar fi mai potrivit să vă întoarceţi înapoi la Leipzig, pentru continuarea studiilor ?

Dar el venise de la Leipzig, renunţînd la studii, tocmai pentru acest proiect ! Consternarea l-a făcut pe Parva să tremure. Chiţu l-a taxat după audienţă drept un posibil epileptic, în pragul crizei. Era limpede că ministrul nu pricepe absolut nimic de vreme ce-i arunca în braţe o asemenea soluţie.

— Ştiţi, a reluat Chiţu cu o blîndeţe destinată de obicei infirmilor, în condiţiile războiului, ceea ce vă propun reprezintă un imens sacrificiu. Anul ăsta am suspendat bursele...

Parva a izbucnit :

— Dar, domnule ministru, nu vă cere nimeni acest sacrificiu ! Şi oferindu-se ca argument : Dimpotrivă, am renunţat la bursă, ca să mă reîntorc în ţară.

— Aţi făcut foarte prost ! a replicat ministrul, avertizîndu-l pe Parva cu îngrijorare pentru soarta sa în viitor. Perspectivele de a ocupa o catedră erau cu mult mai limpezi după obţinerea doctoratului.

— Dar n-am cerut catedră !

— Aţi cerut în schimb ceva cu mult mai dificil, a continuat Chiţu cu ton grav. Ne-aţi solicitat asistenţă într-un proiect curios, chiar dacă *de interes excepţional,* după cum afirmaţi !

Sublinierea ministrului era ironică. Pricepuse deci. Era mai puţin cretin decît părea.

— Or, chestiunea aceasta, a urmat el, depăşeşte departamentul şi intră mai curînd în atributele Societăţii Academice sau ale Universităţii. I-aţi vizitat pe domnii de acolo ?

Parva îi vizitase, desigur, pe acei domni, iar reacţia lor era limpede, altfel de ce-ar mai fi ajuns aici ? ! Ministrul a priceput, devenind subit înţelegător şi pentru acei domni :

— Au invocat şi ei la rîndu-le, bănuiesc, greutăţile războiului. Şi au dreptate ! Apoi, privindu-l nu ca ins, ci ca pe o specie bizară : Dumneavoastră, cei care trăiţi în străinătate, nu realizaţi probabil ce probleme pune pentru ţară un asemenea război.

— Dar...

— Ştiu, l-a oprit ministrul să continue. Cunosc cazul dumneavoastră. Vreţi să spuneţi că anii de studii la Viena şi Leipzig nu v-au rupt de ţară !

Culmea, ştia şi asta ! Parva n-a mai putut totuşi răbda şi a strigat :

— Domnule ministru, ce credeţi dumneavoastră că reprezintă pentru mine acest război ?

Ministrul n-a ştiut ce atitudine să ia, ţinînd seama mai ales de recomandarea cu care solicitantul venea la cabinet. L-a oprit în consecinţă pe Parva cu un început de zîmbet perplex. A schiţat apoi un punct de vedere criptic, eliberat de o răspundere anume :

— Lumea spune că proiectul dumneavoastră e himeric...

— De ce e himeric ?

Parva ar fi trebuit să întrebe — care lume ? — dar ratase, îl interesa prea mult chestiunea proiectului ca atare.

— Fiindcă...

Ministrul s-a risipit într-un gest indescifrabil. Apoi i-a venit în minte şansa de a divaga printr-o întrebare :

— Ce înseamnă pentru dumneavoastră această hartă de cuvinte, de vocabule, la care v-aţi referit în memoriu ?

Citise deci şi memoriul ! Parva a avut superbia de a spune :

— Nu ştiu, dar cu toată sinceritatea.

— Atunci ?

Parva a dat din umeri. Ministrul s-a reaşezat în scaun, punîndu-şi coatele pe cochetul birou Louis-Philippe, privindu-l pe tînăr aproape interzis. De aici încolo, abstracţie făcînd de chestiunea din memoriu, persoana solicitantu-

lui începuse a-l interesa. I-a mai pus încă o întrebare :

— S-au mai întocmit undeva, în Europa, asemenea proiecte ?

— Nu.

Lui Parva îi venise să spună „Poate în Asia !“, dar nu era timp de glumit, iar el avea despre Asia o părere ieșită din comun, o socotea singurul sediu adevărat al himericului. Ministrul se edificase. Butonii lui cu ametiste, în tonul cravatei, au clipit ca niște ochi, în clipa în care Chițu a ridicat brațele a neputință. A fost rîndul lui Parva să se ridice, ca să-l privească insistent pe ministru, care îl dezmințise totuși prin mintea sa limpede și prin bun-simț.

— Domnule ministru, a încheiat Parva, privindu-l pieziș, sînteți un om foarte interesant. Și zîmbind în fața figurii prostite a lui Chițu : Puneți întrebări inteligente !

I-a izbit ușa, desigur. Avea o singură părere de rău : că n-avea de unde să-și dea demisia. Simțea nevoia unei formule de protest teribile, un fel de manifest incendiar lansat împotriva tuturor miniștrilor din lume de la acea oră.

A eșuat în salonul Păunei Catargi, care îl culesese imediat după sosirea la București și care țesuse toată plasa aceasta de insistențe, întîlniri simandicoase, audiențe, pe care Parva era decis acum s-o rupă. Păuna îl avea însă din nou exact cum dorise, învins și liber, numai bun pentru dragoste.

— Și acum ce vrei să faci ?

— Acum plec pe front.

— Ești nebun !

— Dar asta m-a adus aici.
— Chițu ți-a oferit o soluție rezonabilă.
— Chițu e un cretin.
— Te înșeli, e un bărbat fermecător.
El s-a ridicat.
— Doamnă, acest Chițu e o catastrofă pe capul instrucțiunii publice.
— Ce știi tu cine e Chițu !
— Nici nu mă interesează să știu. Și clocotind : Nimeni nu va afla peste un an cine e Chițu. Acest nume e o eroare !...
— Calmează-te !
Parva ar fi vrut să mai adauge că e absurd ca unul ca Chițu să fie ministrul instrucțiunii, în vreme ce titularul de anul trecut al departamentului, Maiorescu, era trimis la tribunal de liberali. Dar Păuna nu pricepea politică, pentru ea Chițu rămînea un bărbat adorabil.
— Am oroare să mă asociez acestui nume, a mai spus el. Mă apucă groaza la gîndul că sînt notat în lista lui de audiențe. Domnul Chițu va face istorie numai din pricina acestui infim amănunt. Și invocîndu-i încă o dată numele, cu ochii în gol : Chițu ! Dealtfel cred că acest nume nici nu există.
— Tu exiști ?
— De vreme ce mă încumet la un proiect gigantic ?
Ea a rîs, culegînd de pe masă o fructă uscată. În București nu apăruseră încă nici cireșele.
— Dragă Parva, dacă nu mi s-ar fi spus că prin tine am un exemplar rar, nebunia ta mi

s-ar fi părut un mod oarecare de a seduce lumea.

— O !

— Nici un o ! Ai un O, pe care vroiam de mult să-l mănînc !

Şi a muşcat din fructă.

— Şi mie mi-e foame.

Au mîncat rapid, cu furie, cu graba de a isprăvi pentru altceva, mai important. Între timp vorbeau şi se priveau furtiv, printre înghiţituri. S-a trezit şi el vorbind îngrozitor, aproape delirînd. Dar nu realiza. Păuna Catargi avea o agresivitate în raporturile cu bărbaţii, o francheţe a cuvintelor care speria şi incita. Ea n-a crezut că el o părăseşte pe loc, chiar atunci, fără să mai intre pentru încă o zi în dormitorul roşu, el n-a crezut că chiar o va face. Acel altceva spre care se grăbea nu se afla lîngă Păuna.

— Bine, du-te, a consimţit ea fără amărăciune, nici măcar jignită. Nu vreau să te mai văd.

El a plecat, definitiv desprins. Nu ştia că faptul de a se fi trezit în spatele frontului, la consiliul pretorilor, nu în prima linie, i se datora.

Aceasta a fost încă o jignire, cea mai usturătoare. Reamintindu-şi întîlnirea cu Cernat, ministrul de război, Parva se revolta din nou faţă cu ideea de bunăvoinţă care, la Bucureşti, era ca un tifos al instituţiilor. Instituţii mari şi mici se sufocau şi mureau închizînd cu bunăvoinţă uşa în nas solicitanţilor, cu mîna înmănuşată a

uşierilor, cu surîsul calm al şefilor de cabinete ministeriale, cu zîmbetul afabil şi bonom al titularilor solemni de departamente.

— Visez la un stat drastic, chiar draconic, glosa Parva scrîşnind. Vreau respingerea categorică sau aprobarea categorică, pe care s-o asociez ideii de stat. Ei bine, nu ! Aici totul cade în vată. Saloanele guvernamentale nu s-au modificat, chiar dacă din interiorul lor au fost scoase pernele turceşti, aducîndu-se în loc garnituri întregi de mobilă Empire şi birouri solemne, cu blaturi de marmură. În spatele birourilor sînt aceleaşi personagii, în faţa lor aceleaşi personagii, care se întrec unele cu altele în zîmbete şi genuflexiuni, funcţionari şi solicitanţi aşteptînd să-şi schimbe locurile, ca să nu rezolve nimic, isprăvind reciproc prin a-şi surîde.

Parva se înşela, din perspectiva unui privilegiat de ocazie, împins în anticamere graţie unor recomandări solemne, cînd atenţia acordată solicitantului nu era altceva decît o substituire, o atenţie pentru protector. Existau oameni care să spună da sau nu, dar el nu-i întîlnise, chiar dacă şi Cernat i-a apărut ca o întărire a regulei.

Faţă de Chiţu, salonard afabil, cu maniere fără cusur, Cernat era la antipod : părea un ţăran zăpăcit, excedat de situaţia în care se afla, mişcîndu-se stîngaci în uniformă ca într-o cămaşă de forţă. Tot timpul părea gata să rupă ceva de pe el, o mînecă, gulerul închis sub mărul lui Adam, butonii de la veston, care, strălucind, insinuau o nelinişte, neliniştea pre-

mergătoare unei explozii. Şi anticamera generalului era pe măsură. Dacă la Chiţu trona atmosfera cuminte, conversaţia cu glas scăzut punctată de piruetele şefului de cabinet, care avea misiunea de a orna şi agrementa dialogul, chiar dacă solicitanţii aşteptau cu ceasurile, poate tocmai de aceea, la Cernat izbea un haos de ogradă în timpul treierişului. Amfitrionul, aflat dincolo de uşa aurită, urla, zbiera, bătea cu pumnul, scotea din cînd în cînd afară nişte ochi furioşi, ba uneori ieşea întreg, conducînd pe cîte cineva, dar şi atunci fără a se calma, urmărindu-i pe solicitanţii de pe scaune cu priviri crunte ca şi cînd ar fi vrut să aleagă pe unul anume, ca să-l împuşte. Mulţi renunţau la audienţă, bănuind că ministrul e în zi rea, cei mai mulţi pendulau între speranţă şi spaimă, sărind în picioare şi reaşezîndu-se o dată cu fiecare uşă trîntită.

Prevenit despre moravurile locului, Parva a aşteptat răbdător, înghesuit între doi colonei, tresărind doar în clipa cînd, invitat în cabinetul generalului, s-a ciocnit piept în piept cu cineva care fusese concediat cu răcnete. „Voi păţi la fel !“ şi-a spus Parva, ajungînd în faţa ministrului, care l-a invitat cazon să se aşeze.

Ceea ce-i solicita era simplu. În mod firesc nu un ministru, ci un comandant militar oarecare putea rezolva. Dar o dată angajat pe drumul solemn, Parva nu s-a mai putut opri, dispus din nou să se explice.

N-a fost nevoie. Cu aceeaşi mînă cu care îi indicase fotoliul, Cernat i-a făcut semn să se ridice, ridicîndu-se la rîndu-i şi comunicîndu-i

cu glas potolit, oarecum surprins de faptul că solicitantul se află în fața sa :

— Domnule, dar cererea dumneavoastră s-a rezolvat. Chiar ieri am pus apostila !...

Cernat a rupt hîrtiuța care-i reamintise chestiunea, a trimis resturile la coș, eliberîndu-l pe Parva cu un gest scurt.

Acesta s-a trezit liber afară, ca să afle că generalul nu rezolvase nimic, că Cernat nu făcuse altceva decît să întărească numirea lui în cadrul justiției militare, la secția de pretori a armatei, ceea ce echivala cu exact soluția contrarie.

Parva n-a mai urlat ; totul îl stupefia.

— Totul e conceput astfel, a glosat el, ca individul să sucombe constrîns între niște fatalități. Acum fatalitatea bunăvoinței. Ești asistat cu zîmbete, iar uneori cu aplauze, în căderea puțin glorioasă care te duce la fund. Să fie o formă a dezinteresului public pentru destinul insului ? Sau o conjurație afabilă a inșilor față de destinul public al unuia dintre ei ?

La Iași, apoi la București, după sosirea de la Leipzig, Parva primise aplauze. O lume inteligentă și subțire se înghesuia să vadă *fenomenul* pe care el îl reprezenta, a fost disputat ca un obiect de lux, nu mai prididea cu invitațiile — inclusiv Păuna — a fost așezat în capul meselor, la dreapta amfitrionului, a fost silit să se producă, să acorde interviuri, să promită gazetelor colaborări. Mentorii l-au prezentat la rîndu-le ca pe o pasăre exotică :

— Domnul a făcut celtistică, la Lipsca !

Nu-i spusese nimeni struţ, precum Sommert, care se referea la capacitatea sa fantastică de a înghiţi ştiinţele, dar *celtistica,* disciplină de care nu auzise nimeni, la care el renunţase, fîlfîia în penajul lui Parva ca o pană de struţ.

Era silit din nou să se explice, mai ales pentru mentori, precizîndu-le încă o dată că a renunţat la celtistică în favoarea filologiei romanice. Infirmarea îi întărea aura exotică, o vedea pe chipurile entuziaste din jurul lui, chipuri care spuneau :

— Minte, domnul Parva face celtistică.

Rumoarea aceasta l-a precedat, a ajuns pînă în biblioteca lui P.P. Carp, căruia Parva îi era profund obligat, şi care l-a primit, curios, cu aceeaşi formulă stereotipă :

— Domnule, dumneata eşti un fenomen !

Parva n-a simţit dramul de maliţie pe care „rigidul" l-a pus în acea exclamare, el s-a simţit dator să se explice din nou, conştiincios şi metodic, cu atît mai mult cu cît renunţarea la bursă nu trebuia taxată drept un gest de ingratitudine.

— Înţeleg că vrei să te dedici unei cariere libere ! a dedus Carp, încheind cazul.

Nici vorbă despre aşa ceva. Parva făcea efortul de a-i convinge pe iluştrii săi protectori — pe Maiorescu nu-l putuse întîlni, era *en retraite* — de soliditatea preocupărilor lui şi mai ales de anvergura proiectului. Lambrior, care era mai tînăr, aproape un coleg, i-a explicat totuşi lui Parva de ce insistenţa lui în a se explica era deplasată :

— Dumneata dai senzaţia că te justifici, i-a spus el, încă de la Iaşi. Or, nimeni nu-ţi cere socoteală. Acordarea bursei, în optica „Junimii", este în sine un act de recunoaştere. În rest, procedezi cum socoteşti mai nimerit.

— Cum mai nimerit ?

— Mai nimerit pentru destinul dumitale !

Dar Parva nu-şi imagina că destinul lui e o chestiune care-l priveşte exclusiv, ca o preferinţă muzicală sau plastică, sau ca un guturai. El îşi imagina că *proiectul* avea să cutremure o lume. Ce mai conta, din această perspectivă, persoana lui concretă sau interesul faţă de ea ! Dar tocmai aici Parva întîlnise golul, şi se mira să-l descopere acolo unde se aştepta mai puţin. Lumea bună de la Iaşi şi Bucureşti era acaparată fie de război, fie de metafizică. Chiar Lambrior, filolog eminent, singurul dintre junimişti cu care putea discuta serios *proiectul*, nu l-a ascultat cu interes. O singură clipă s-a trezit din convenţional, cînd Parva a pus chestiunea hărţii.

— Dumneavoastră, domnule Lambrior, i s-a adresat Parva, încercînd să-l deştepte, ştiţi că această limbă nu şi-a definit, pînă azi, nici măcar hotarele ?

— Chiar ? !

Lambrior, care zîmbea, socotind că Parva emite locuri comune, s-a trezit într-adevăr, părînd sincer mirat de chestiune. L-a lăsat pe Parva să continue, iar acesta s-a desfăşurat focos :

— Noi avem o imagine, aproximativă, a creşterii limbii în timp. Dar ne lipseşte imaginea spaţială !

Se făcuse între timp mai multă lumină şi în mintea lui Lambrior, prin simplul fapt că acesta îl urmărea pe Parva atent. Demonstraţia acestuia privind evoluţia în timp a limbii era consistentă şi coerent articulată. Mai puţin conturată, i se părea lui Lambrior, ideea absenţei unei imagini spaţiale a limbii, exprimată banal printr-o hartă. I-a şi spus-o lui Parva, constatativ :

— Dumneavoastră aveţi în vedere un fel de recensămînt al limbii, sau, mai curînd, un recensămînt al vorbitorilor. Şi sceptic : Chestiunea se va rezolva, probabil, cu timpul, printr-o sumă de glosare, alcătuite pe zone dialectale... Apoi şi mai sceptic : Deşi nu văd cum, în spiritul metodei dumitale ! Ar însemna să recenzezi, pentru fiecare zonă, acelaşi cuvînt. Să spunem cuvîntul *cal* !

— Şi nu credeţi că aceasta ar putea conduce la mari surprize ?

— Ce surprize ?

Lambrior părea acum amuzat. El a redus, prin cîteva mişcări de argumente, proiectul lui Parva la nimic. Apoi, ca să-i acorde o consolare :

— Nu veţi face altceva, pînă la urmă, a conchis el, decît să verificaţi în practică, printr-o aritmetică elementară, *teoria circulaţiei cuvintelor* a domnului Hasdeu. La ce-ar sluji asta ?

Lambrior părea să spună că Hasdeu e mare, sau ridicul, şi fără asta. Iar teza îl împingea pe Parva, din instinct de revanşă, către Hasdeu.

— O ! a punctat Lambrior, cît de incomensurabil e maestrul !

Apoi a tăcut. Prelungind peste măsură de mult conversaţia, Lambrior dădea semne de oboseală. Parva simţea că tînărul din faţa lui e menit să eşueze în minor, deşi făcea evident efortul de a încheia povestea neangajant şi abstract, printr-un punct metafizic. L-a şi găsit pînă la urmă :

— Chestiunea limbii e foarte complicată, a apreciat el, fără să poată evita un lamentabil loc comun. Şi redresîndu-se : Trebuie să ştim mai întîi ce e limba română în sine.

Deci lui Parva i se refuza dreptul la o metafizică privind limba, el n-avea acces la chestiunea limbii în sine, fapt care l-a trimis, cu inima împăcată, în anticamera lui Hasdeu. Care nu l-a primit. Bătrînul monstru — nu încă bătrîn, dar monstru — era închis între zidurile lui de cărţi. Nici cărţile nu i le-a putut vedea. În anticamera mai mult decît meschină, care semăna a depozit şi redacţie de gazetă, evolua un tînăr domn, Tocilescu, care făcea oficiul de secretar onorific, şi care i-a spus lui Parva, după ce acesta, în trei rînduri, îşi depusese carta de vizită :

— Domnul Hasdeu nu e niciodată pentru dumneavoastră în Bucureşti.

Era deci junimist — pentru Tocilescu sau pentru Hasdeu. Şi hasdeian peste noapte — pentru „Junimea“.

— Cu atît mai bine !

Parva şi-a redobîndit libertatea, plecînd liniştit pe linia frontului, mai întîi în zona de ma-

nevre, apoi spre fluviul înroşit de explozii. Se vindecase de jignire. Aici îl aştepta, acoperit de ceţurile genezei, cîmpul nesfîrşit şi virgin al limbii române.

Opoziţiile ştiinţifice îi prinseseră totuşi bine. Parva se limpezise între timp, prin adîncire. Ceea ce nu ştia cînd îl părăsise pe Sommert, în aprilie, ceea nu-i trecuse prin cap cînd se certase, la Iaşi, cu Lambrior, ceea ce mărturisise sincer în cabinet la Chiţu — acel nu ştiu ! — căpătase între timp claritate şi substanţă. Cînd Sommert îl întrebase la Lipsca : „*Was bedeutet Moesien-dakisch ?*“ [1], limbă de aceeaşi vîrstă cu vechea celtă, pentru care Parva opta, tînărul improvizase un. răspuns mai mult retoric. Acum răspunsul îi era limpede, se înălţa în faţa lui ca Araratul, iar el, la poale, putea afirma :

— *Das ist Moesien-dakisch !*

— *Also Was ?* ar fi ricanat Sommert, proverbial prin harul lui de a nu vedea nimic.

— *Was hier zu sehen ist !*

— *Was denn ?*

— *Also diese Landkaste und diese Verzeichnisse von über fünfhunderttausend Wörten. Das bedeuten zusamen* summa *oder* magnum. [2]

---

[1] — Ce este daco-moesiana ?

[2] — Aceasta este daco-moesiana !
— Adică ce ?...
— Ceea ce se vede !
— Adică ?
— Această hartă şi aceste glosare, care cuprind peste cinci sute de mii de cuvinte. Fac împreună o *Summa* sau un *Magnum*.

Sommert clipea din ochi incredul. Performanţa n-avea să fie atinsă de lingvistica română nici peste un veac. Într-adevăr, harta şi glosarele nu existau, dar exista Parva, cu fantastica sa putere de muncă, iar în faţa lui, într-un cîmp indistinct şi la fel de fantastic, exista masa vorbitorilor.

— Ce vroise mai mult neamţul ?

Sommert îi cunoştea capacitatea de efort. La Viena şi apoi la Lipsca, şi nu numai la catedra lui Sommert, Parva îi uluise pe profesori prin puterea lui de a frînge obstacole intelectuale, mai ales prin viteza de asimilare a limbilor, într-un timp nefiresc de scurt.

— Ai stomac de struţ, îi spusese Sommert.

— Ai memorie de elefant, îi spusese un coleg italian.

Ambele formule îl revoltaseră. Parva nu învăţa mecanic, deşi fotografia cu privirea tratate întregi, el avea talentul de a pătrunde în meandrele secrete ale limbilor, în zonele care dădeau voluptate iniţiaţilor, dar şi nelinişti. Poate prin faptul că interesul lui Parva nu privea un idiom sau altul, ci ramuri întregi, idiomurile fiind cazul. Pentru romanistică l-au interesat, spre exemplu, sarda, catalana, friulana şi dalmatina, pentru limbile germanice a insistat asupra islandezei primitive, pentru sectorul limbilor baltice s-a lăsat fascinat de vechea prusiană, pe care a învăţat-o dintr-un mai pînă în august, îngurgitînd *Dicţionarul de la Elbing* şi *Glosarul lui Simaris Grunavs* în cîteva săptămîni. După recluziunea în bibliotecă, Parva ieşea în lume, adică la seminar, transfigurat şi beat de medi-

taţie ca Nazarineanul la coborîrea de pe munte. Era în posesia unui nou idiom, din unghiul căruia cîştiga o nouă perspectivă asupra limbilor.

Uimea şi simţul lui ortoepic, recunoscut, care îi juca uneori renghiuri, fiindcă Parva se pierdea adesea din orizontul unei discuţii savante, urmărind mental aventura unui singur sunet, cu delicii pedante.

— Dumneata trebuie să faci fonetică ! i-a spus Sommert, cu admiraţie.

— Nu mă interesează.

— E vocaţia dumitale. Aici vei face cele mai mari descoperiri.

— Prea puţin, pentru ceea ce urmăresc.

Ceea ce urmărea căpătase fiinţă nu acolo, la Lipsca, în seminarul de celtistică al profesorului Sommert, în climatul de recluziune şi abstracţie al universităţii germane, ci aici, la capătul primitiv al lumii, pe malul Dunării, la Corabia, ascultînd orăcăitul broaştelor, lăsîndu-se devorat de ţînţari, urmărind „masa vorbitorilor", veghea de noapte a soldaţilor care părăseau corturile încinse ca nişte cuptoare şi se culcau pe pămîntul gol. Erau nopţi cînd lui Parva îi clocotea capul de năvala ideilor, de sclipetul soluţiilor pe care nu avea răgaz să le noteze şi care, asemenea stelelor căzătoare, fulgerau scurt şi ireversibil cerul torid al minţii lui.

Tot aici însă, în aceleaşi nopţi înăbuşitoare şi umede, se întorcea cu gîndul la Păuna. Dorinţele îl torturau. În cîteva rînduri a vrut să fugă la ea, în miez de noapte, apucînd dezbrăcat drumul Bucureştilor. Ca orice bărbat urît şi tînăr, Parva era sfîşiat de un chin erotic per-

petuu. Femeie coaptă, fină şi lacomă, Păuna ştia pe ce mină de aur pusese stăpînire. Îl lăsa în pace, nu-l zădăra decît cu furia aprinsă a unor amintiri care frigeau.

În asemenea nopţi, cu trupul lac de apă, cu minţile vaporizate, Parva era inapt să mai nimerească poteca salvatoare a ştiinţei, să iasă sus, în aerul purificat al ideilor spre care ziua aspira. Pe lîngă el, jur-împrejurul corturilor, pe cîmpul invadat de bălărie, dormeau soldaţii istoviţi de marşuri, de zăpuşeală tropicală, de chinul mut al cărnii care se prăbuşea în vis sau în coşmar. Parva îi simţea cum se zvîrcoleau în somn, cum gemeau, cum oftau, cum cîte unul, zăpăcit, împleticindu-se sub o beţie tulbure, se năruia în Dunăre să-i soarbă răcoarea, cum altul îl striga — „Care eşti, măă ?“ — după care somnul se refăcea opac şi placid, ca o stare de germinaţie. Mai încolo de corturi, în întuneric, dormeau de-a-mpicioarele caii, care se smuceau la ţăruş, în ocna nopţii, fornăind cu boturile în fînul crud, abia tăiat cu coasa.

— O ! Ce ştiţi voi, domnilor metafizicieni, despre lumea în care mă aflu ! apostrofa Parva toată stirpea savantă, cu acel o ! care o smintise pe Păuna Catargi.

Apostrofarea era nesinceră, fiindcă oricîte cuceriri obţinea Parva zilnic, în cîmpul cercetărilor lui lingvistice, noaptea se întorcea cu gîndul la ea. Odată, răsucindu-şi trupul învăpăiat, întins pe pătura cazonă, a sărit fript în lături, muşcat de o arsură care l-a făcut să strige : o atinsese.

— O să înnebunesc dacă nu mă întorc ! şi-a spus strîngînd pumnii, hotărît să înnebunească decît să se întoarcă.

Nu s-a întors. A reuşit să se arunce în nebunia cercetării, care l-a resorbit pînă la absolut. De Păuna s-a eliberat totuşi abia odată cu trecerea Dunării.

Urcat pe estrada cea mai înaltă a conflictului oriental — avîndu-l în stînga, ceva mai sus, pe marele duce, iar în dreapta, ceva şi mai sus, pe suveranul Rusiei — prinţul a simţit, imediat după trecerea Dunării, că aripa destinului s-a oprit o clipă în văzduh, veghind benific asupra-i. Starea de fericită întîlnire cu destinul i-a fost confirmată de la primul pas pe ţărmul bulgar. Malul acela abrupt şi lung, care ascundea priveliştea Balcanilor, iar dincolo de crestele lor sudul musulman, îl primise cu o furtună de urale. Clocoteau şi fanfarele.

Fără a-şi da seama cînd şi cum, prinţul a simţit cum îi pulsează în sînge plinătatea unui acord în *do major*. O uşoară euforie, care nu-l mai părăsise de la trecerea pe pod, îi accentua bătăile inimii şi respiraţia. Capurile de pod strategice ruse de la Şiştov şi Nicopole stăpîneau vasta estradă de lut, curăţată în prealabil de otomani, parcă anume pentru sosirea sa. Ţarul şi marele duce îl aşteptau ca gazde. În spate se afla armata lui, mica lui armată, care trecuse Dunărea, iar dincolo de fluviu, în spate, ca o pavăză pierdută în aburi, ţara.

Cu un plus de imaginaţie sau numai prin inerţia de a se menţine în aceeaşi stare, prinţul ar fi putut căpăta lesne un sentiment imperial. S-a şi întrebat, nu cu deplină detaşare, dar nici definitiv implicat :

— *Was bedeutet imperiale Gesinnung ?* [1]

S-a răsucit în trăsură, spre colinele goale, dar nu şi-a putut răspunde. Nu-i era limpede răspunsul, deşi îi simţea puterea. Un instinct practic, rezultat al voinţei sale de a rămîne lucid, îl ţinea lipit cu picioarele de pămînt, acum nu de pămînt, ci de mătasea albastră a tapetului trăsurii imperiale în care se afla, mătase care răsturnase parcă albastrul cerului, punîndu-i-l sub tălpi.

Actul de a fi călcat pe malul ostil, salutat de fanfare, îl resimţea ca pe un gest de înălţare pilduitor şi retoric. O curioasă regie geografică făcea ca ţara şeasă, pe care o lăsase în urmă, cu zăvoaiele, bălţile şi moşiile ei, aurite de văpaia lui august, să se opună ţărmului abrupt şi pietros din faţă printr-un implacabil al reliefului pe care Dunărea îl sublinia, uriaşul fluviu fiind acela care lega şi despărţea cele două lumi vrăjmaşe, înduşmănite de secole, sortite să se lichideze una pe alta, ca să rămînă una singură. În jur era acum o cumplită linişte, de parcă n-ar fi fost război. Caii trăsurii îl purtau iute. El reprezenta lumea nord-dunăreană, cu întreaga sa istorie, pe care n-o cunoştea, împotriva colosului de la sud, întrupat de sultan. El reprezenta acum aceeaşi lume, faţă de marea lume

---

[1] Ce este sentimentul imperial ?

răsăriteană, aliată în acest război, întrupată în ţarul Alexandru al II-lea, care se afla aici, la doi paşi, la Gorni Studen. Către ţar îl ducea trăsura, la cea de a treia întîlnire.

Era o victorie mult rîvnită, victoria de a fi invitat de ţar de unul singur, o victorie care îi atenua incertitudinea faţă de viitor, totdeauna prezentă pînă atunci, ca o gheară. În tot timpul primăverii şi al verii, ca şi în alte clipe de răspîntie, gheara aceasta îl urmărise cînd strînsă, cînd ridicată ameninţător, cînd gata să apuce, încercîndu-i tăria fiinţei, pîndind secunda cînd prinţul, sufocat de spaimă, i-ar fi făcut o singură concesie, formală : descheierea primului nasture de sus, de la veston. N-a cedat, a rămas în corsetul ţinutei sale, ca într-o armură.

S-a lăsat în voia trăsurii, o scoică deschisă, cu arcuri suple şi roţi uşoare, care urmărea bolovănişul drumului fără efort, săltîndu-l lin. Cerchezul în fireturi de pe capră simţea parcă starea specială a înaltului oaspete şi conducea caii fără bici, strunindu-i numai cînd şi cînd, din hăţurile cu ţinte de aur. La un anume moment, cerchezul a bănuit că străinul vrea să oprească şi să coboare, şi a strîns scurt hăţurile. Prinţul şi-a cercetat ceasornicul. Era prea devreme ca să ajungă la Gorni Studen. Aghiotantul din suita imperială ataşată pe lîngă persoana sa, locotenentul conte Steinbock, din garda călăreaţă, a descălecat şi s-a apropiat de scara trăsurii, salutînd scurt :

— *Möchten Eure Hoheit eine Ruhepause einschalten ?*

— *Ja, genau fünfzehn Minuten*[1], a răspuns el, tot în nemţeşte, limbă pe care şi ţarul o folosea adesea, pentru personal.

Au descălecat şi ceilalţi ofiţeri ruşi din suită. Nu cunoşteau obiceiurile străinului, felul lui de a fi şi de a se purta, şi de aceea stăteau rezervaţi, cu frîiele cailor în mîna stîngă şi cu dreapta la chipiu. Prinţul i-a eliberat din încremenire, îndemnîndu-i să se descopere şi să se răcorească. Prin contagiune, cei şase cai de la trăsură au dat drumul udului.

Era o căldură de iad, mai cumplită decît aceea pe care o lăsase dincolo, în ţara şeasă, căldură care punea în clocot bălţile Dunării, zvîntînd sevele, scrumind cîmpiile şi luncile. Aici nu musteau seve, pămîntul se afla mai aproape de cer, deschizîndu-se soarelui cu tot bolovănişul lui mineral. Căldura era pietroasă, uscată, de cuptor de var clădit din muri translucizi de dogoare, pînă la cer, cerul însuşi albise şi se crăpase sub flăcările luminii, căpătînd fierberea sticlei lichide. Canicula şi mai ales lipsa apei filtrate provocau mari suferinţe în lagărele de bolnavi şi răniţi.

Primul contact oficial cu trupele ruse fusese totuşi mulţumitor. L-a umplut de plăcere încrederea cu care comandanţii ruşi îl primiseră, o încredere în care era transferată o parte din fascinaţia pe care ţarul o emana asupra trupelor. Era invitat acum la ţar să-şi comunice impresiile, iar suveranul avusese tactul să nu-l invite la întîlnire şi pe Zotov, adjunctul său mi-

---

[1] — Alteţa-voastră vrea să facă un popas ?
— Da, exact cincisprezece minute !

litar, vrînd să dea colocviului un caracter de familie. Încă o satisfacţie, pe care prinţul o gusta. Era semnul că chestiunile politice, fricţiunile şi opoziţiile care măcinaseră încrederea între cele două curţi fuseseră în sfîrşit date la o parte, trecute în seama factorilor direct răspunzători — primului-ministru român şi cancelarului rus, miniştrilor de externe şi de război ai celor două state, comandanţilor militari din subordine — şefilor de ierarhii rămînîndu-le în faţă, definitiv limpezit, cîmpul afecţiunilor reciproce, la care prinţul aspira de mult. Chestiunea îl interesa mai ales pentru starea de spirit a lui Nicolas, care, aflat la prora războiului, primise în piept, direct, din unghiul cel mai puţin rîvnit, toate talazurile negre ale politicii, cu toate spargerile zgomotoase de valuri. Ar fi vrut acum să se menajeze reciproc, acordîndu-şi unul altuia un fel de convalescenţă. Era necesar un asemenea răgaz şi pentru ca uitarea să se întindă cu balsamul ei, peste ofense şi răni, unele involuntar provocate sau inutil primite, cu atît mai necesar pentru Nicolas, cu temperamentul lui dificil, incapabil de eschivare, croit numai pentru erupţii. Era necesar şi pentru ţar, cu sănătatea lui şubredă, instabilă ca argintul-viu, expusă prea lesne contrarietăţilor din acest an, deziluziilor care îl minau mai insistent decît maladiile, maladii pe care nu le putea domina decît îndurîndu-le printr-un efort stoic de constrîngere morală.

Spre acest cîmp confortabil de relaţii împinsese lucrurile şi împăratul, încă din primăvară, cînd refuzase să se lase atras în discuţiile cu

caracter politic — „totdeauna spinoase şi plictisitoare“ — acordînd un interes atent şi binevoitor micii curţi princiare din Bucureşti, pînă la semne destul de distincte de afecţiune. Erau gesturi care nemulţumeau totuşi pe prinţ, prin gratuitatea lor pură. Nu putea citi în ele afecţiunea, ci de fapt detaşarea binevoitoare faţă de soarta curţii din Bucureşti, dezinteresul bine acoperit în sentimentalităţi mărunte faţă de soarta statului pe care el, prinţul, o întrupa. Acum poziţiile se inversau. Prinţul se putea interesa cu reală afecţiune de sănătatea ţarului şi de starea armatei ruse, chestiunile politice fiind rezolvate. Întregul capitol al raporturilor familiale fusese scos de sub gajul încordărilor, dar nu de la sine, ci prin voinţa lui. Revanşa pe acest plan, măcar în ultimele runde, rundele lunii august, îi aparţinuse lui, în întregime.

Prinţul a cerut ca echipajul să fie tras la adăpost deasupra peretelui unei rîpe, în umbra unui fag singuratic, suspendat pe muchea malului de lut, dominîndu-l cu ramurile. Jos, la temelia peretelui, clipocea un izvor care îşi strîngea apa într-un fel de smîrc semiuscat, în care se adăpaseră caprele bulgarilor. Lutul era întipărit cu copite de capre. Mai la o parte, fusese uitată o gamelă soldăţească de tablă, pe care cerchezul a croit-o cu codirişca biciului făcînd-o să sune strident. Era obositor să se meargă cu caii la pas, prin dogoare, pentru a ajunge fix la ora stabilită, mai cuminte era să se aştepte aici, la umbră, iar ultima distanţă, de la rîpă la Gorni Studen, să fie străbătută rapid, într-un galop întins. Popasul îi înlesnea prinţului o reca-

pitulare a observaţiilor, fixate dealtfel riguros în memorie, dar pe care prefera să le dea la o parte, fără a le omite totuşi. Nu contau de fapt observaţiile, cît portativul pe care acestea se înscriau, noua cheie muzicală pusă între sine şi suveran. Aceleaşi lucruri puteau irita sau încînta. Acum totul era făcut să sune altfel, chiar şi stridenţele, iar prinţul ştia că stridenţele nu se puteau evita. Că stridenţa, chiar cea mai dură, e de preferat ignorării amabile, acea ignorare care îl ofensase ani în şir.

Prinţul coborîse în rîpă, lîngă izvorul aproape secat, trăsura rămăsese pe mal, deasupra, la umbra fagului. Apărîndu-se cu cozile de muşte şi smucindu-se în hamuri, caii făceau să se clatine micul vehicul, să joace săltăreţ, ameninţînd să-l răstoarne. Era o jucărie scumpă, sculptată în furnir uşor de frasin, peste care se aplicase un lac bleu, singura podoabă fiind cifrul imperial. Profilată pe cer, trăsura părea un nouraş albastru, ceva mai intens ca ton. Caii albi, profilaţi tot pe cer, prima pereche sărise în două picioare, aveau o graţie de icoană rusă, acele icoane de Novgorod sau de Susdal, înfăţişîndu-l pe Sfîntul Ilie deasupra norilor, în cadrul său fantastic. Personajul sacru lipsea. Aflat jos, în rîpă, lîngă izvorul secat, prinţul s-a întrebat încă o dată, dar în surdină :

— Ce este sentimentul imperial ?

A coborît în vale şi suita. Aghiotanţii prinţului presupuneau că înaltul oaspete va fi isprăvit de mult operaţia care-l reţinea într-o strictă intimitate, drept care s-au apropiat din nou, cu chipiele în mîini, gata să-şi reia poziţia proto-

colară, la primul semn. Urma ca prinţul să-i elibereze din repaos, dar el i-a ignorat.

Ceea ce-l absorbea pe prinţ, în acea clipă, erau raporturile sale nu atît cu suveranul, cît cu Nicolas, cu care urma să fie de aici înainte într-o neîntreruptă legătură. Se va menţine antanta cordială la care consimţiseră amîndoi ? Fair-play-ul i-ar fi obligat pe ambii. Cei doi îşi slujiseră reciproc destule lecţii bărbăteşti, dintre care ultima, cea mai netă, aparţinuse prinţului.

Primise celebra telegramă, a cărei ultimă frază o ştia pe de rost :

„Prie de faire fusion, démonstration et, si possible, passage du Danube, que tu désire faire." [1]

O primise şi o ţinea în mînă ca pe o carte de joc, un as. Intrarea impetuoasă în scenă a marelui duce a frînt coteriile şi intrigile de camarilă, punîndu-i faţă în faţă pe cei doi. Prinţul ţinea în mînă această carte, pe care Brătianu i-a cerut aproape violent s-o joace, dar el n-a jucat-o. A lăsat-o jos. A preferat, după ce şi-a redobîndit calmul, calmul lui înspăimîntător, să treacă jocul în cursul lui obişnuit, exasperînd umoarea neagră a marelui comandant din Balcani, dar şi nerăbdarea, ajunsă la limită, a primului său sfetnic, aflat întîia oară în poziţia de martor.

— Ce mai aşteptăm ? a strigat primul-ministru, acolo, la Poiana.

---

[1] Rog să faci fuziune, demonstraţiune şi, dacă e posibil, să treci Dunărea, cum tu doreşti.

El n-a răspuns, era în dreptul său. În aceeaşi seară i-a scris prinţesei, după ce îl lăsase pe Brătianu exasperat, ca un leu în cuşcă :

„Die aus Bukarest sollen nicht so unge daldig das Übersetzen der Donau durch rumänische Truppen Merbeisehnen.“ [1]

— Culmea ! a izbucnit mai apoi ministrul său de externe, căruia prinţesa i-a trecut scrisoarea, în aceeaşi zi.

Conu Mihalache, violent pînă la grosolănie, a smuls prima filă întîlnită în cale şi i-a scris prinţului la un ton nemăsurat, răjghinînd şi stropşind peniţa, muiată gros în cerneală, cu caligrafia enervării :

„Chestiunea trecerii Dunării este prea importantă pentru a se decide la Poiana“, a urlat în scris Kogălniceanu. Apoi, după această frază brutală, în româneşte, a continuat ceva mai calm, în franceză : *„Je prie donc Votre Altesse de me faire dire si la demande impériale a été faite à Votre Altesse verbalement ou par écrit“* [2]. Şi somativ, cu instinctul istoricului şi cu spaima omului de stat faţă de hîrtiile ţării : *„En tous cas toutes les pièces qui s'y rapportent doivent être soigneusement gardées“*. Şi din nou tranşant : *„Le Gouvernement et le Ministère des Affaires Etrangères jusqu'a l'heure qu'il est ne savent rien de ce qui se fait sur Danube“* [3].

---

[1] Cei din Bucureşti să nu fie aşa de nerăbdători pentru trecerea trupelor române peste Dunăre.

[2] Rog deci alteţa-voastră să-mi comunice dacă cererea imperială a fost făcută alteţei-voastre verbal sau în scris.

[3] În tot cazul, toate piesele care privesc acest subiect trebuie să fie cu veghe păstrate... Guvernul şi Ministerul Afacerilor Străine, pînă la această oră, nu ştiu nimic de ceea ce se petrece pe Dunăre.

Aştepta această reacţie, care s-a şi produs, fiindu-i prompt comunicată, ca încă o dovadă că era stăpîn pe joc. A dat ordin, în aceeaşi clipă, să se grăbească pregătirile pentru trecerea fluviului, dar, oficial, n-a oferit nici un răspuns.

În 20 iulie, adică chiar a doua zi, de Sfîntul Ilie, patronul protector al artileriei, arma sa preferată, prinţul s-a aflat în mijlocul tunarilor români, pentru serviciul divin, într-un fel de retragere studiată. A ordonat dezlănţuirea unei canonade, pe toată linia Dunării, care a ţinut pînă seara tîrziu. Era şi acesta un răspuns. Atunci a aflat, cu rară plăcere, că în mitologia creştină răsăriteană există un sfînt al tunetelor, pe care el l-a identificat cu Jupiter Tonans, Sfîntul Ilie la români.

— Chiar există un sfînt al tunetelor ? a întrebat prinţul incredul.

— Da, măria-ta, este patronul tunarilor tăi.

Şi a ordonat canonada. Din memorie, a extras mai apoi o imagine, frecventă la români, ce lipsea însă iconografiei catolice, carul de foc al sfîntului, plutind pe nori roşii. După canonadă a prînzit în lagăr, cu tunarii, iar noaptea a notat cu detaşare în *Jurnal,* prima însemnare din viaţa lui figurînd literar un peisaj :

Tot orizontul e roşu, un adevărat tablou de război.

A urmat încă o telegramă, apoi două epistole lungi, semnate *manu propria* de Nicolas. La a treia a răspuns. A început rece, în stilul lui, recapitulînd pedant şi oficios preliminariile intime :

Înainte de toate țin a mulțumi alteței-voastre imperiale pentru cele trei epistole ce a binevoit a-mi adresa, cu datele de 27 iulie, 2 și 3 august, anul curent. Nu urmau scuze, ci, sec, explicația tăcerii : *M-am gîndit că e mai bine, spre a evita orice neînțelegeri în viitor, să trimit pe președintele meu de consiliu și pe șeful statului meu major, pentru a stabili bazele unei învoieli* (arrangement) *solide și definitive.* Și definind încă o dată țelul comun și condiția egală a partenerilor, a încheiat propunîndu-i augustului văr formalitatea reîntîlnirii, în condiția nouă : *În acest scop, voi fi foarte fericit să mă pot întîlni cu alteța-voastră imperială, la Nicopole sau în altă parte, pentru a regula mersul operațiunilor noastre contra Plevnei. Rog pe a.v.i. să binevoiască a-mi stabili ea însăși ziua și locul acestei întîlniri.*

Întîlnirea a avut loc nu la Nicopole, cum prințul o sugerase, ci cu mult mai fericit, la Gorni Studen, la cartierul general al suveranului Rusiei.

Aflat încă jos, la marginea rîpei, așteptînd să se scurgă ultimele clipe pînă la plecare, prințul își acorda sieși un repaos, după tensiunile din ultimele luni. Urma acum să dejuneze în trei, el, țarul și marele duce. Puternicul suveran de la răsărit consimțise la acest dejun, care, suprem deliciu, resorbea solemnitatea unui gest de stat într-un gest obișnuit și intim de familie. O victorie subtilă, dar limpede. Prin ea, prințul se integra firesc lumii căreia de drept îi aparținea — lumea princiară, regală, imperială — distanțîndu-se sau mai exact situîn-

du-se deasupra lumii pe care o reprezenta. Partida o cîştigase el, pentru români, dar şi pentru sine. Nu fără ei, nu desprins de ei, nu altfel decît într-un consens norocos cu aceştia. Partea care îi revenea din această victorie îl punea însă în ordine cu sine. Ea lichida o ingrată distanţă faţă de lumea imperială, care, prelungită, ar fi măsurat o infirmitate pentru sine, ca prinţ, adăugînd în acelaşi timp o distanţă necesară, distanţa obligatorie între sine şi naţiunea sa. Prinţul făcea parte din lumea celor puţini, dintr-un ultim veac al celor puţini.

Îi convenea acest dejun în trei : i-a convenit mai ales grija cu care personalul curţii l-a întîmpinat, ca pe un intim, conducîndu-l în *chibitka* amenajată temporar ca toaletă pentru ţar. Aceasta i-a amintit prinţului, cu satisfacţie, că în acelaşi loc — *chibitka,* cortul acela mongolic — s-a rupt gheaţa între el şi Nicolas, atunci, la prima vizită aici.

Abia fusese adus în cort, ca să se spele, abia-şi scosese vestonul şi cămaşa, rămînînd gol pînă la brîu, cînd Nicolas, dînd la o parte cazacul de la intrare, a dat buzna peste el, surprinzîndu-l cu clăbucii săpunului pe gît şi pe piept.

— Nicolas ! a exclamat prinţul, încurcat de a fi surprins în această postură, în care nu-l văzuse nimeni, niciodată, decît cameristul.

— Stai liniştit ! l-a calmat Nicolas, scurt, ignorînd bîlbîiala bărbatului din faţa lui, neprivindu-l de fapt. Şi simplu : Împăratul îţi

propune să primeşti comanda supremă a trupelor din faţa Plevnei.

Prinţul a lăsat să-i cadă săpunul din mînă în lighean, iar cu cealaltă mînă a căutat prosopul.

— Nicolas, dar...

Ar fi vrut să spună că această propunere de capitală importanţă pentru el, care fusese negociată, care trebuia doar rostită de buzele suveranului, se cuvenea adusă lui la cunoştinţă în cel mai adecvat cadru şi cu toată pompa. A repetat :

— Nicolas, dar...

Nicolas a zîmbit, cu faţa întîia oară destinsă. Zîmbetul său părea să spună că veştile mari se aduc oriunde, în orice condiţii, iar prinţul a simţit că între ei doi, cu toată importanta diferenţă de vîrstă care îi separa, s-a stabilit un ce amical, de şcoală militară, un ce camaraderesc, pe care tocmai el, marele duce, l-a introdus, dezinvolt şi franc, cu veselie chiar, dînd buzna în chibitka şi silindu-l pe el, pe prinţ, să-i spună pe nume : Nicolas.

Ceea ce avea să urmeze era simplu, împăratul fiind scutit să mai formuleze cu buzele sale propunerea, întrebînd simplu, formal, cum s-a şi întîmplat :

— Sînt informat că toate greutăţile au fost date la o parte. Fii binevenit între noi !

O, cum a respirat de uşurat în acea clipă !

A prelungit masajul pe gît, pe piept, pe spate, aplicîndu-şi viguros prosopul aspru, cu monogram imperial, pe care l-a ales dintre zecile de prosoape fine şi moi. A refuzat flaconul cu colonie. Şi-a scos din piele mirosul de

săpun împroşcîndu-se cu spirt alb, inodor. Şi-a pieptănat barba, ajustîndu-şi cu foarfecele cîteva fire. Şi-a examinat sumar faţa în oglindă, liniştindu-se în clipa cînd şi-a regăsit ochii albaştri. Aceiaşi ochi, la diferenţă de o nunaţă, se înrudeau în albastru cu ochii obosiţi ai Kaiserului Wilhelm, cu ochii palizi ai reginei Victoria, cu ochii aproape cenuşii ai ţarului, cu cele cîteva puţine perechi de ochi care fixau pe cerul Europei şi al lumii o zodie albastră. Era zodia care biruise, zodia nordică. Prin ea cele mai vechi case ale Europei, dintre care Zollernii nu erau ultimii, se întîlniseră şi se înrudiseră peste secole cu casele mai noi ale Bourbonilor, Habsburgilor şi Romanovilor, într-un amestec de încrengături sub care zvîcneau tulpinile sîngeroase şi barbare ale primului ev mediu. Erau încrengăturile bălane — vizigotice, galice, brite, lombarde, varenge — care striviseră crengile negre ale stăpînitorilor de neamuri din sud, lumea kesarilor romani şi bizantini, zei bruni, cu păr cîrlionţat sau creţ, cu ochi codaţi, întunecoşi, de femeie, care nu izbutiseră a mai trimite în sus, spre sceptrele imperiale şi regale, după căderea Bizanţului, nici un singur vlăstar. Conspiraţia albastră, din care făcea parte şi prinţul, pe o linie mediană — brună cu ochi albaştri — izbutise pretutindeni, peste toate ţările greceşti şi romane, din Britania pînă în Sicilia, şi de aici, recent, la Dunărea de jos. Aici răzbise prinţul, cu o întîrziere de un mileniu, ca ultim cruciat, fără arme. În acel an 1877, în luna august, sub semnul Leului, el

urcase încă un grad în ierarhiile care-l legau de cer.

Acum era gata să intre la suveranul Rusiei.

Dejunul la care a luat parte a fost — aşa cum se şi aştepta — de o simplitate aproape elementară. Faţă de banchetul fastuos oferit de împărat în onoarea sa, imediat după ce a primit comanda supremă, faţă de recepţiile pe care el însuşi a trebuit să le ofere, în serie, marilor comandanţi ruşi din Balcani, acest dejun, scutit de toate obligaţiile de aparat imperial sau princiar, era nespus de exact şi simplu, ca şi sufletul ţarului. Nici un efort de a sfida sau umili, nici o voinţă de a copleşi, nici o bucurie. Cei trei bărbaţi s-au salutat afabil, simplu, ca într-un fel de vilegiatură. Ţarul purta o rubaşcă albă din fir de mătase, răsfrîntă peste pantalonii negri care se înfundau în cizmele scurte, moi şi subţiri, pe mijloc o centură lată de marochin. Nici o podoabă, nici un însemn distinctiv. Marele duce îşi schimbase doar uniforma de general de cîmp, pe care o purtase în cursul dimineţii, revenind într-un veston uşor de dril, foarte deschis la gît, dar care nu pretindea cravată. El a rămas în uniforma neagră, de colonel de artilerie, purtînd pe piept rozeta ordinului conferit de ţar la Bucureşti.

Căldura de afară curgea de-a dreptul din vetrele gheenei, dar în odaia-sufragerie era întuneric şi o vagă răcoare. Ca să-l proteguiască, oricît de iluzoriu, pe suveran, personalul înfundase ferestrele casei în care se aflau cu

pături cazone, aplicînd peste ele, ca un tapet alb, cearşafuri ude, de in. În consecinţă, acest dineu de amiază se servea la lumînări, trei lumînări de spermanţet, moi, aproape topite, care împrăştiau mai mult căldură decît lumină, o căldură care făcea şi mai lividă faţa febrilă a ţarului.

Nu se puteau spune multe lucruri în această atmosferă în care pînă şi clintirea aerului făcea respiraţia grea. Personalul se insinua discret, introducînd cu gesturi reduse la minimum elementele strict necesare dejunului, după care dispărea la fel de discret, în bucătărie, în pivniţă sau în cămară. Dealtfel un al patrulea om în această sufragerie bizară ar fi provocat mesenilor o congestie, şi de aceea ţarul exclusese serviciul cupierului, slujindu-şi singur apa, din carafa de cristal.

Mîncărurile au fost puţine, aproape zgîrcite, dar şi acestea, oricît de farmaceutic înfăţişate, aveau o aparenţă indigestă sub lumina lumînărilor şi sub clipirea întunericului ud, semirăcoros, duhnitor. În lumina de afară, pe dealurile bulgare, se descompuneau mii de cadavre, care de fapt fierbeau într-un iad de zemuri şi miasme. Poate de aceea la dejun se evitase orice aliment zemos, untos, gelatinos, care ar fi părut fetid, preferîndu-se afumăturile, aperitivele uscate şi reci : caviar roşu, de Manciuria, fără unt, în boluri mici de *vermeille,* cu pîine de secară prăjită, jambon de Bayonne, mai sărat ca de obicei, o bucată triunghiulară de Ementhal, pietrificată aproape, uscată ca o talpă, ouă tari, iar la sfîrşit cîte o hemisferă de pepene de

Turchestan, cu îngheţată de vanilie. Nu s-a servit alcool.

Ţarul n-a atins uscăturile, nici pîinea, un vechi deranjament digestiv, accentuat în aceste luni de campanie, îi impunea o dietă severă. Majestăţii-sale i s-a adus, special, într-un castron de porţelan cu capac, un rasol de pasăre, fiert fără legume şi fără sare. Dar, o dată deschis capacul, aburii sălcii ai găinei răsfierte, răspîndiţi în odaie, l-au indispus pe suveran, care a cerut slujitorului să pună capacul la loc şi să îndepărteze recipientul ce ascundea acel trup mortificat prin înăbuşire. Slujitorul a revenit, înfăţişînd găina pe un platou. Nici vedenia aceasta n-a convenit majestăţii-sale, care a şi îndepărtat-o cu mîna, ba nu, a desemnat o fracţiune de piept care să-i fie reţinută. Slujitorul a revenit, pentru ultima oară, aducînd, de astă dată pe o farfurie, porţiunea indicată, din care ţarul a decupat cu cuţitul de aur o singură fărîmă. A dus-o la gură. Gustul, mai curînd fierbinţeala îmbucăturii, l-a intrigat iniţial, faţa lui a rămas incertă o clipă, aproape uimită, ca sub junghiul unei dureri de dinţi, după care, cu prudenţă, apoi cu îndărătnicie, apoi mecanic, a început masticaţia. Această singură înghiţitură i-a redat ţarului puterea şi l-a făcut apt să converseze. Prinţul îl observa atent.

— Ai călărit spre Sliven ? l-a întrebat ţarul pe prinţ.

Nicolas a intervenit. Îşi lingea degetele de zeama scursă din felia rece de Turchestan.

— A călătorit cu trăsura, a precizat el în locul prinţului înghiţînd carnea dulce a pepenelui. Spre Sliven se poate călători şi cu trăsura, drumurile sînt sigure.

— Mă gîndeam la căldură, a mai spus majestatea-sa, simţindu-se inundat de un val de transpiraţie, care-i urca spre gît din stomac. Şi-a turnat din nou apă, cu carafa, a băut, dar se vedea că apa, călduţă, avea un gust clorhidric, emanat probabil din sărurile pe care ţarul le inhala, zilnic, împotriva astmului. A revenit cu ochi moi către prinţ :

— Suportaţi bine căldura ? Este, oricum, mai puţin cumplită decît căldura asiatică. Şi trist, sau obosit : În aceste clipe, Mihail trebuie să sufere îngrozitor...

Prinţul nu reuşise să introducă în conversaţie un singur cuvînt, iar ţarul aruncase firul posibil al dialogului tocmai în Asia, pe frontul caspic, unde se afla, în condiţii cu adevărat groaznice, celălalt frate al suveranului, marele duce Mihail. S-ar fi cuvenit ca el, prinţul, să observe cît de generos se ignora ţarul pe sine, purtînd tuturora de grijă, lui, lui Nicolas, lui Mihail, evitînd întotdeauna să se lase implicat în suferinţă, aplecîndu-se spre suferinţa celorlalţi, deşi sacrificiul de a veni din Petersburg pe frontul balcanic era de fapt singurul adevărat, un sacrificiu de mare suveran.

Nicolas a dat din umeri, gîndindu-se probabil la faptul că Mihail, deşi lupta eroic, se afla totuşi ferit de indiscreţia unei întregi lumi : imperiale, regale, princiare, lumea curţilor europene care îşi îndrepta în acea clipă atenţia

către teatrul balcanic, teatru pe care se afla el. Înfrîngerile lui Mihail din Asia nu erau notorii, ci obscure, oricît de grele ar fi fost, la fel cum și victoriile lui ar fi rămas obscure, oricît de importante ar fi urmat a fi.

— S-a primit un nou mesaj de la Mihail ? a întrebat în sfîrșit prințul, care se simțea pe deplin solidar cu cei doi veri auguști ai săi.

— Nu, a murmurat țarul. Dealtfel, în clipa în care s-ar fi primit un mesaj, erai în drept să-l cunoști printre cei dintîi.

Conversația evolua bine. Cu lingurița de fructe în mînă, prințul aștepta clipa scurtă cînd va putea să abordeze felia sa de Turchestan fără riscul de a rata o replică utilă. Se simțea degajat, mîncase cu liniște, deși fără poftă, dar stătea la pîndă, rostul dejunului fiind totuși practic, clipa acordată de țar avînd rostul ei bine definit, pentru viitoarea desfășurare a campaniei. Era dator, printre altele, să-l informeze pe suveran despre starea trupelor ruse și, dacă țarul binevoia, să-i comunice acestuia reflecțiunile sale strategice privind ansamblul războiului. Aștepta deci. Repusese pe marginea farfuriei de aur lingurița de fildeș cu care sorbise înghețata, aproape lichidă.

— Dacă Mihail izbutește, a reînceput țarul, atenția Europei se va muta spre Asia. Spațiul balcanic va fi degajat, în mod firesc, de presiunea otomană. Aceste biete popoare vor avea în sfîrșit răgazul păcii și libertatea de a se consacra în liniște religiunii lor. Asia e o zonă de mare perspectivă...

Prinţul nu ştia ce este oportun să răspundă, nu putea aprecia exact dacă interesul suveranului rus pentru Asia, insistenţa pe acest subiect escamota eşecul Rusiei pe frontul balcanic sau dacă, obiectiv, Rusia schiţa încă de pe acum, prin vocea obosită a suveranului ei, o întreagă politică activă faţă de spaţiul asiatic, pe care viitorul ar fi urmat s-o confirme. Cum rămînea atunci cu libertatea popoarelor musulmane din Asia, de a se consacra liniştite religiunii lor ? ! Gîndind replica, prinţul observa nervozitatea lui Nicolas, care nu înţelegea la rîndu-i deplasarea accentului politic din Balcani în Asia, resimţind o surdă gelozie pe destinul lui Mihail, aflat singur, fără tutela lui Alexandr Nicolaevici, între Caspica şi Caucaz. Atunci de ce prezenţa suveranului pe frontul balcanic, de ce stupiditatea de a primi aici înfrîngerea, sub ochii Europei ? ! Nicolas fremăta gata de explozie. Prinţul a simţit nevoia de a-l calma cu un gest fratern, camaraderesc, făcîndu-i semn cu piciorul pe sub masă. Nu ştia cum va reacţiona. De fapt Nicolas a şi reacţionat :

— Asia e o prostie ! Rusia trebuie să-şi joace marea carte în Balcani !

A fost groaznic. Prinţul a aşteptat ca, după această explozie, Nicolas să cadă în genunchi, să plîngă şi să ceară iertare fratelui său. Dar se părea că ţarul n-a auzit. În consecinţă, Nicolas, calmat, a avut satisfacţia să-şi încheie dejunul, după pepene, cu un colţ ars de pîine de secară, pe care l-a cronţănit în dinţi, ostentativ de zgomotos, pudrîndu-l mai întîi cu sare, direct din

solniță. Erau probabil apucături ostășești sau mai curînd libertăți de copil, necenzurate, din vremea cînd cei doi, țarul și Nicolas, apropiați ca vîrstă, luau dejunul împreună sub ocrotirea guvernantelor. Altminteri, cei doi, ca la un semn, au mototolit șervetele, le-au aruncat pe masă, s-au ridicat simultan în picioare, încheind fără ceremonie acest punct plictisitor al zilei.

— Ceaiul îl bem afară, a notificat Nicolas.

Au ieșit afară sub cerul de văpaie. Căldura dealului ars pe care se aflau părea totuși mai curată decît zăduful umed, cu gust de medicament, din interior. Personalul întinsese, sub un zarzăr crăcos, masa pliantă de campanie și scaunele scunde, tot pliante, cu fund de piele. Doi vistavoi cu șorțuri lungi au adus samovarul, un uriaș samovar de argint, cu dimensiuni de cristelniță, pe care l-au așezat, aproape de gazde, pe un fel de vatră improvizată. Clocotul de bombă al aparatului, presiunea vaporilor, argintul care strănutase pe corpul metalic tot soarele aduceau un ce straniu în bătătura umilă, răscolită de rîtul unui porc costeliv și scurmată, chiar sub masă, de ciocul unei cloște cicălitoare, care împărțea puilor ei panglica unei rîme. Un stol de muște bîzîia peste zaharnița masivă din cristal de rocă, așezată între cele trei cești scumpe, dintr-un serviciu de porțelan albastru, cu nervuri de aur, dar al prințului Yousoupov către suveran.

Cînd s-a turnat în cești uncropul, peste frunzele sfărogite și verzi de ceai de China, văzduhul s-a parfumat discret, emanația postumă a

arbustului exotic îmbălsămînd văzduhul de sub zarzărul bulgar şi umflînd nările lui Nicolas, dar şi ale prinţului, care era mare amator de ceai fin. Nicolas a evitat linguriţa crănţănind în dinţi aşchiile de zahăr, adăugind sorbitură cu sorbitură lichidul fierbinte, fără să guste aroma, dar realizînd voluptatea transpiraţiei. Prinţul, care nu cunoştea plăcerea de a transpira, legată de ritualul asiatic al ceaiului, s-a mulţumit cu aroma, degustată cu nările, indispus de ideea că arşiţa l-ar sili să simtă nevoia de a se descheia la veston. Ţarul a sorbit o infuzie de plante medicinale, aproape rece.

— Şi nu socoteşti că trupele noastre sînt pregătite de luptă ?

Întrebarea, formulată astfel de Nicolas, după prima ceaşcă de ceai, avea un ce agresiv, obligînd la un răspuns neted, la o confirmare apăsată, care, pe de o parte, ar fi trebuit să-l readucă pe suveran în Balcani, pe de alta, să semnifice prinţului că uvertura de familie s-a încheiat şi că cei doi, ţarul şi marele duce, sînt gata să abordeze chestiunea militară. Ţarul a clipit spre prinţ, ochii lui s-au înviorat sub albastrul stins de cenuşă, pe care îl adusese boala. Aştepta.

— Nu, a răspuns prinţul, cu deciziunea pe care Nicolas o aştepta, dar în invers. Trupele sînt ostenite şi demoralizate, înfrîngerile sînt prea proaspete, peste toate, în lagărele pe care le-am vizitat domneşte improvizaţia.

— De ce ? a strigat Nicolas. N-au fost edificatoare defilările ?

Făcea aluzie la defilările de trupe pe care prinţul le primise.

— Ba da, a răspuns prinţul. Toate parăzile ce mi-au fost oferite s-au desfăşurat impecabil.

— Atunci ?

— Dar trupele, după paradă, revin la regimul improvizaţiei. Soldaţii dorm pe cîmp...

— Şi ce vrei, să construim cazărmi în Bulgaria ca să culcăm soldaţii ? Războiul va fi scurt. Şi rece, teoretic : Alteţă, voi concepeţi războiul ca o instituţie permanentă. Noi, în schimb, trebuie să cîştigăm războiul pînă în toamnă. Asta este singura justificare pentru prezenţa armatei române aici.

— O, cît priveşte justificările, a răspuns prinţul, motivul prezenţei noastre aici e altul, Nicolas !

— Care ? a întrebat acesta, din nou agresiv.

— Trebuie să ne batem cu otomanii, a răspuns prinţul.

Nicolas a tăcut. Ţarul s-a arătat în schimb cu mult mai afabil. A schiţat un gest către ceaşca rămasă goală a prinţului, întrebîndu-l familiar :

— Mai doreşti ceai ?

Desigur. Mai dorea ceai şi se simţea bine. Încordarea revenită în raporturile cu Nicolas îl făcea să-şi regăsească echilibrul anterior compromis. În fond Nicolas conducea războiul din Balcani, ţarul fiind un arbitru neutru, deşi sacru. Faptul că prinţul dispunea, în prezent, în faţa Plevnei, de un efectiv de trupe egal cu al marelui duce, faptul că totuşi comanda armatelor aliate de aici îi revenea, l-a făcut stă-

pîn pe clipă, mai inflexibil lăuntric decît de obicei.

— Totuşi, Nicolas, a început el, învăluind duritatea în vagul ipotezei, nişte măsuri de prevedere trebuiesc iniţiate. Ar trebui construite nişte întărituri uşoare, care să contracareze eventualitatea unui atac otoman. În clipa de faţă ne aflăm cu toţii descoperiţi...

— Cum descoperiţi, cînd atacăm ?

— Va trebui mai întîi să ne întărim !

Congestionat la faţă, Nicolas a izbit cu pumnul în masa pliantă, făcînd să tresară ceştile şi chiar zaharniţa masivă de cristal. Revolta lui s-a exprimat în ruseşte :

— *Potchemù ?...*

Ţarul n-a vibrat, s-a simţit doar dator să traducă izbucnirea fratelui său, atenuîndu-i violenţa :

— Nicolas întreabă pentru ce trebuie să ne întărim ?

— Ca să nu riscăm să fim respinşi peste Dunăre, a replicat prinţul, punînd şi fermitate şi limpezime în răspunsul său.

Nicolas se plimba acum, dincolo de masă, în bătătura largă, iar scaunul pliant căzuse, speriind cloşca. Ţarul şi-a şters faţa transpirată cu batista. Prinţul a realizat că lua parte la o scenă de familie, şi nu se simţea de prisos, era inclus în această scenă.

— Ascultă-mă pe mine ! i-a strigat Nicolas, de la distanţa de unde se afla, reluînd dialogul. O respingere pe linia Dunării este exclusă ! Şi din nou, violent : Altfel, te întreb încă o dată, pentru ce te afli aici ?

Nicolas n-a mai aşteptat răspuns. A revenit fremătînd la ceea ce îl obseda. Se plimba cu paşi neregulaţi, cu opriri şi răsuciri brusce, strîngînd în palmă o cravaşă invizibilă, pe care o zvîcnea nervos :

— Ha-ha ! Vă preocupă Asia, vă interesează destinul lui Mihail ! Dar Mihail, dacă vroia să fie erou, să fi poftit aici !

Prinţul aştepta să fie invocate şi numele celorlalţi mari duci, Alexei şi Vladimir. Pe Vladimir prinţul îl lăsase la Turnu-Măgurele, unde avusese cu el o întîlnire mai mult decît bună, aproape fraternă, pe Mihail nu-l cunoştea direct, dar ştia că e inconstant, copia lui Nicolas în mai mic. Oricum, fraţii auguşti se dispreţuiau sau chiar se urau, şi aceasta în scene de mare dezlănţuire. Din competiţie era scos ţareviciul, marele duce moştenitor, pe care toţi îl adulau în chip retoric şi la vedere, şi în lipsă, ceea ce făcea mai intense ciocnirile între fraţi, prin energia rămasă disponibilă. Acum Nicolas era gelos pe Mihail, pe care ar fi vrut să-l desfiinţeze în ochii ţarului, pentru ca iubirea acestuia să-i revină întreagă.

— De ce taci ? s-a adresat Nicolas prinţului, deşi era limpede că întrebarea vizează pe altcineva.

Acest altcineva, ţarul, părea că zîmbeşte satisfăcut.

— De ce taci ? a urlat Nicolas.

Prinţul a rămas drept, primind în omoplaţi lumina oblică a soarelui care cădea spre asfinţit cu toată greutatea lui astrală. Ţarul şi-a plimbat ochii de la unul la celălalt. Îi plăcea

scena. Nu găsea totuşi ce să spună, dar ca totdeauna în astfel de clipe ştia, prin instinct, să deplaseze chestiunea într-un punct mai înalt, care făcea ca toţi cei din jur să-şi recupereze calmul şi certitudinea, căpătînd o nouă perspectivă, care, adesea, rezerva surprize şi îngrijorări. A fost cazul şi acum :

— Spune-mi, te rog, s-a adresat el prinţului, care e moralul armatei române ?

Pentru Cernat, trecerea Dunării a însemnat începerea greului campaniei, la care se adăuga şi Golgota cooperării, lemnul sfînt trecînd de pe umerii primului-ministru pe umerii săi.

Scînteile s-au ivit de la primul pas, aşa cum se întîmplă la întîlnirile unor mase mari de oameni, pe care le pun în mişcare dispoziţii contradictorii, iar uneori hazardul. Un convoi românesc de care cu fîn, trecut pe la Şiştov, cu bacul rusesc, nu pe la Slătioara, a fost firesc reţinut de cazaci, iar fînul ronţăit de caii acestora, în cîteva clipe. Prinde orbul, scoate-i ochii ! Într-un depozit de făină, rusesc, au dat iama furnizori români, care „cooperau" de minune cu furnizorii ruşi în dauna celor două armate. Făina a dispărut, fără nici un act, nu se ştie unde. Dar toate oalele acestea se spărgeau în capul lui Cernat, care avea întreaga răspundere a armatei române, prinţului rămînîndu-i doar o răspundere nominală, cum şi privilegiul de a-i face reproşuri.

— Vezi, domnule general, ceea ce se petrece în acest caz mă indispune !

Prinţul era adesea însoţit de colonelul Gaillard, ataşatul militar al Franţei pe lîngă curtea imperială, şi de un maior din statul-major prusian, von Lignitz, amîndoi vîrîţi cu sila pe gîtul generalului, în calitate de consilieri benevoli. Observaţiile, în prezenţa acestor doi vînători de muşte-n lapte, îl exasperau pe Cernat, chiar cînd prinţul le formula scurt, în limba română. Într-un asemenea caz, prinţul apăsa pe fiecare silabă, cu efortul de a o rosti exact, rezultatul fiind o subliniere a cuvintelor şi o răcire instantanee a lor. Urma uneori şi o imperceptibilă grimasă, un fel de calificativ, o notă proastă pusă pe colţul tezei ratate de Cernat. Acestuia îi venea să urle şi ar fi urlat ca lupul, dacă nu-l ţineau în chingi disciplina şi fidelitatea faţă de prinţ. În schimb, generalul urla pe afară, pe dealurile pe care le alerga de-a călare, urla cu o voce eruptivă, un fel de clocot vocal pe care nu-l încăpeau sonorităţile nici unei limbi. Un corespondent străin de război, Marc Antonio Canini, spunea că cel mai nimerit ar fi fost ca Cernat să urle în spaniolă, limbă pe care generalul n-o ştia. Dimpotrivă, pe Cernat îl handicapa rostirea moldovenească, accentul blajin, de gălăţean, accent pe care el încercase să-l corecteze prin cîteva oltenisme — mă, bă ! — printr-un dram de asprime şi printr-o gestică smucită. În schimb, în compensaţie, generalul folosea toate aluviunile idiomatice de pe întreg cuprinsul românesc. Tocmai de aceea se simţea încurcat, cînd, conversînd franţuzeşte, era silit să redea în această limbă expresiile colorate sau tari, singurele care-l defineau exact, ba chiar

era necăjit cînd, neizbutind, se vedea pus în situaţia de a acorda sentimentelor sale fierbinţi o turnură fadă, literară. În asemenea ocazii, mai ales în raporturile cu ofiţerii ruşi, Cernat se slujea de serviciile unui translator, pe care-l chinuia cu pretenţia lui de a fi tradus exact :

— Spune-i, mă, că-mi vine să-mi înghit cizmele !

Acesta încerca o redare *mot-à-mot*, obţinînd la partener un efect de perplexitate.

— Spune-i că-mi mănînc cizmele, dacă nu-i prind pe ăia care au furat făina !

Translatorul încerca redarea fidelă, care ducea la caricatural şi absurd, în timp ce generalul aştepta răbdător efectul.

— Tălmăceşte-i tot ! Apoi, avertizîndu-i pe parteneri : Dar şi ei, dacă-i prind p-ai lor, să le scoată făina pe nas. Auzi ?

Urma alt chin. Probabil că chinul translatorului îl făcea pe Cernat să se descarce, fiindcă, în sfîrşit, răcorit în ceea ce priveşte hoţii, generalul se întorcea spre el :

— Nătărăule ! Nu se traduce, domnule, cuvînt cu cuvînt !

Şi adresîndu-se partenerilor ruşi într-o franceză convenabilă, le spunea că aceştia sînt obligaţi să procedeze la fel de drastic cu hoţii lor, aşa cum el proceda sever cu hoţii lui.

— *Comprenez ?* [1] întreba Cernat încheind.

Asemenea incidente, nu puţine, îi cătrăneau generalului viaţa, şi aşa cătrănită de o pro-

---

[1] Înţelegeţi ?

blemă cu mult mai grea, singura care îi obseda de fapt existenţa : *cum să facă soldaţi dintr-o masă de ţărani ?*

Nici una dintre ţările mari, cu armate regulate, de tradiţie, îşi spunea Cernat, n-are o asemenea problemă, pentru simplul fapt că acolo armata e o instituţie capitală. Sigur, convenea el, toate ţările au ţărani, dar ţăranul în Prusia, în Rusia, în Imperiul Otoman, în imperiul habsburgic, intră în şcoala armatei de timpuriu şi nu iese pe poarta cazărmii pînă nu s-a scos din el un soldat cum scrie la carte. La noi ? Aflat pe cîmpul de luptă, în faţa întăriturilor Plevnei, Cernat îşi blestema clipa cînd îmbrăcase uniforma, nu din neaderenţă la uniformă, ci din spaima că zecile de mii de uniforme pe care le avea în subordine deghizau în militari nişte mase de flăcăi abia desprinşi din vetrele satelor.

Problema îl muncise toată primăvara, mai ales după ce fusese numit ministru de război, mai ales după decretarea mobilizării generale, cînd spre centrele de recrutare şi spre cazărmi se îndreptaseră mii de oameni în opinci şi cu traista în băţ.

— Poftim, fă din ei soldaţi ! scrîşnea generalul, arătînd pilduitor subalternilor aceste sate în mişcare.

— Se învaţă ei, domnule ministru ! îl consola cîte cineva.

— Cînd ? replica Cernat.

Ca să-şi confirme presupunerile, generalul proceda în inspecţiile sale la nişte examene ieşite din comun, urmărind nu atît desfăşurarea

instrucţiei de luptă, cît fixarea deprinderilor militare, acel minim de deprinderi care îl desparte pe un soldat de civilul din el, de ruralul din el, mai ales. Fiindcă, aşa cum Cernat observa adesea, cînd se aştepta mai puţin, cînd nu se aştepta, cînd credea că totul e în ordine, de sub uniformele nou-nouţe ţîşneau ruralii. Astfel, odată, în primăvară, sosit incognito pe un cîmp de instrucţie, cînd recruţii erau în repaos, Cernat a notat cu enervare că nici unul nu reacţionează soldăţeşte la vederea uniformei lui de general, ci ţărăneşte, adică respectuos, cuviincios, cu bun-simţ, dar ţărăneşte. Ei s-au ridicat frumuşel în picioare, unii şi-au scos chipiele, alţii s-au sprijinit în arme, rămînînd cuminţi, în aşteptare, ca acasă, cînd stăteau la poartă, urmărind trecerea pe uliţă a unui străin. Aşteptau, cum era după datină, să li se dea bună ziua, ca acasă. Cernat a procedat întocmai, perfid ţărăneşte :

— Bună ziua, băieţi !

— Bună ziua, domnule !

Au răspuns anapoda, încîntaţi de salut, dar anapoda, fiecare din dreptul porţii lui.

— Ce mai faceţi, măi băieţi ?

Băieţii s-au antrenat în joc, unii au dat din umeri, alţii au zis *deh !*, unii era cît p-aci să se înnădească la vorbă cu generalul, luînd întrebarea de-a seriosul, toţi arătîndu-se destinşi şi încîntaţi.

— Drepţi ! a urlat Cernat, zburlindu-şi sprîncenele. Cum se salută, mă, uniforma de general în armata română ?

Au sărit valvîrtej ofiţerii, cu spaima pe feţe, aranjîndu-şi ţinuta din mers, trompeţii au dat onorul la general, trupa a intrat în învălmăşeală, reluîndu-şi pînă la urmă încremenirea reglementară. Comandantul batalionului s-a precipitat să dea raportul, gîtuit de emoţie. Ce raport ! Cernat i-a retezat-o scurt, a ordonat să se dea trupei repaos, i-a tîrît apoi după el pe ofiţeri la comandament, unde s-a dezlănţuit în voie :

— Asta nu-i trupă, domnule căpitan, ăsta e sat ! Satul dumitale de naştere, unde n-ai merita să fii nici pîndar la clăile de paie !

— Dom'...

— Ce dom' ? ! Pînă luna viitoare să nu mai văd picior de recrut în batalionul dumitale, să-mi scoateţi din ei militari, că vă ia mama dracului !

Într-un asemenea caz, sancţiunile ordonate de general curgeau gîrlă : suspendarea permisiilor pentru ofiţeri, dublarea programului de instrucţie pentru trupă, marşuri lungi, cu tot echipamentul în spinare, plus o grindină de avertismente pentru subofiţeri şi sergenţi, măsuri care puneau unităţile în trepidaţie, într-un freamăt de cutremur. Clocotul nu se domolea decît cu prilejul unei noi inspecţii, cînd Cernat regăsea trupa schimbată, cu şiruri aliniate la sfoară, cu mişcări exacte, de mecanism, cu răspunsuri date corect, uneori absurd. Gustînd o dată ciorba, din cazanul trupei, Cernat i-a întrebat pe soldaţi, ţinînd polonicul în mînă :

— E bună ciorba, băieţi ?

— Bunăăă ! a răspuns corul.

— Cum bună, mă ? s-a înfuriat generalul, dînd de-a zvîrlita cu polonicul. Asta-i ciorbă ? Asta s-o mănînce porcii de la intendenţă, sau voi, acasă, pe la moşii ! Chemaţi-i aici pe intendenţi, să-i arunc în cazan !

Dar revolta generalului se adresa nu atît intendenţilor, cît ofiţerilor, pe care i-a şi apostrofat :

— Mă, voi nu vedeţi că ăştia mănîncă una şi spun alta ? Ce dracu i-aţi învăţat voi ? ! Ştiu, i-aţi învăţat să răspundă în cor, ca papagalii !

— Să-i vedeţi la paradă, domnule general !

— Parăzi să-i oferiţi domnitorului ţării, nu mie !

Spunea asta cu un accent special, subliniind că faţa formală a lucrurilor îl priveşte pe prinţ, faţa reală, adică miezul, revenindu-i sieşi, oricît ar fi fost de amar. Iar amărăciunile nu-l scuteau. Avea voluptatea să şi le procure, talentul de a le descoperi oriunde, plăcerea dublată de furie de a se confirma în invers, uneori pînă la hilar. Odată, dînd de-a dreptul printr-o pepenărie, ca să ajungă la un bivuac soldăţesc, s-a mînjit pe cizme de nu se ştie ce.

— Mă, voi sînteţi nebuni ? ! se adresa tot ofiţerilor, principalii vinovaţi de toate. Nu v-am spus să săpaţi şanţuri pentru micile necesităţi şi gropi sanitare pentru necesităţile mai mari ?

— Ba da, să trăiţi, dar soldaţii...

— Ce soldaţii, cînd soldaţii trebuie să-şi facă necesităţile la gropi ? ! Duceţi-mă la gropi, să le văd !

L-au dus la gropi, cu un întreg alai, gropile erau reglementar săpate, conform normelor sanitare, dar curate lună.

— Poftim ! a arătat Cernat, pilduitor. Arătaţi-mi un singur c... şi-l înghit !

Nu s-a găsit într-adevăr nici unul, iar ameninţarea a rămas vană.

— Ce să le facem, domnule general ? ! Soldaţii noştri, ca la ţară !...

Ofiţerii vroiau să spună că soldaţii, nevindecaţi încă de ţărănia lor, acceptă cu greu caracterul fatal promiscuu al vieţii de cazarmă — dormitul în comun, folosirea comunitară a latrinelor, spălatul în comun — acte strict intime acasă la ei, pe care nu se dezvăţau să le practice altfel sau o făceau cu jenă şi silă, la ordin.

— Păi nu v-am spus eu ? tuna generalul : Şi cu năduf : Se vede satul, mă, pe unde te duci, pe unde te întorci, satul se vede de la o poştă, dar nu se vede cazarma ! Armata asta duhneşte a ţăran.

N-o spunea cu dispreţ, o spunea cu neputinţă, consemnînd o fatalitate. Lumea aceea care umplea cazărmile, bivuacurile, cîmpurile de instrucţie venea în universul militar cu deprinderile ei, cu legile ei, tari ca orice legi ale tradiţiei, de care nu se putea dezbăra într-un răstimp scurt. N-o inhiba spaima de autoritate şi n-avea conştiinţa delictului. Abia venit din sat, soldatul reacţiona inocent cînd i se punea în vedere abaterea, fără s-o înţeleagă, cu candoarea copilului sau a naturii. Ce-a făcut rău ? A dat o

fugă pînă acasă, numai o zi, a plecat noaptea și s-a întors a doua zi în zori, de la cazarmă n-a lipsit decît *oleacă*, sau *nițel*, iar arma a lăsat-o unui camarad. Mai plecau și în ceată, la cîte o nuntă, la cîte o cumetrie, regulat pe la horele de duminică, cu sergenți cu tot, și, pentru a nu călca ordinul cu privire la armă, plecau cu armele la ei. Cernat știa că asemenea acte nu puteau fi socotite dezertări, mai știa că cele mai multe „plecări acasă" erau determinate de necazuri, dar toleranța față de indisciplină îl exaspera și generalul a ordonat, în consecință, cele mai aspre măsuri de corecție.

— Să mi-i băgați în albia oștirii, să scoateți din ei militari !

Ce însemna aceasta ? Necruțare față de abateri, aplicarea regulamentelor pînă la literă, fără crîcnire și fără milă.

— Voi nu știți că n-avem timp ? Războiul bate la ușă, războiul dă buzna peste noi, războiul nu ne iartă greșelile, războiul e crud. Dați-mi ostași adevărați și vă iert toate păcatele.

Deși nu ierta :

— Ce sînt eu, Hristos, să vă iert ? Să vă ierte Dumnezeu, după victorie ! asta cînd o avea timp.

— Atunci ? întrebau din ochi ofițerii.

— Atunci procedați în consecință. Și răcnit: Am nevoie de soldați, nu de țărani !

Și disciplina s-a instaurat, opacă și severă, ca o platoșă de fier trasă cu de-a sila pe trupul neînvățat și uneori diform al soldatului țăran. Cînd o parte din trup nu intra, la genunchi, la coate, la umăr, cînd falca nu se întorcea exact,

la dreapta şi la stînga, acea parte era pusă la locul ei, scurt, cu gestul necesar. Soldatul nu se formaliza la aplicarea unei asemenea corecţii, pe care o primea şi acasă, încă din copilărie, pînă la vîrsta majoratului, cînd o aplica la rîndu-i alor săi, copiilor lui sau fraţilor mai mici. Prezida zicala *Bătaia e ruptă din rai*, iar în armată era normal ca tînărul să regăsească raiul părintesc, plus sentimentul că maturitatea se obţine cu chin. Important era rezultatul, important era ca generalul să ţină ochii deschişi asupra trupei gata de luptă şi să-i închidă la rest. Închiderea ochilor nu era o problemă, ca şi ţăranul soldat, ofiţerul n-avea la rîndu-i sentimentul culpei în aplicarea corecţiei, aceasta stînd sub autoritatea unei tradiţii sociale de la care nimeni nu se abătea. Chestiunea, în mintea oamenilor luminaţi, era doar aceea de a face uz, nu abuz, de o asemenea corecţie, urmărind cu ochi atenţi rezultatul.

— Dar scrisoarea ? l-a întrebat generalul Manu, într-o zi, pe vremea cînd Cernat nu era încă ministru de război.

— Care scrisoare ? ! a jucat inocenţa Cernat. Ştia bine la ce scrisoare se referă Manu, era vorba despre scrisoarea pe care prinţul a adresat-o ministrului de război al ţării, în urmă cu ani, prin 1868, document pe care orice general din armata română trebuia să-l ştie pe de rost. Textul suna aşa :

Domnule Ministru,

Respectul ce am pentru om şi iubirea ce port ostaşului, care are un îndoit titlu la a mea afec-

țiune, ca cetățean și ca apărător al patriei, m-au îndemnat a desființa în armată o pedeapsă, care nicidecum nu este de natură a înălța în sufletul soldatului simțămintele de onoare și de morală, pedeapsă la care n-am dat niciodată sancțiunea mea decît cu inima mîhnită.

Oho, de cîte ori avuseseră ei, ambii generali, inima mîhnită, și nu numai ei, dar toți ofițerii din armatele europene mai vechi sau mai tinere !

— Și ce faci cu scrisoarea ? a insistat Manu.

— O am în buzunar, de fapt nu-mi este adresată mie direct.

Dar din 2 aprilie, 1877, scrisoarea îi era adresată direct. Devenise ministrul armatei române, iar a doua frază din document suna acum imperativ :

Doresc, domnule ministru, ca odată cu aniversarea suirii mele pe tron — acum era a 11-a aniversare — *corecțiunea corporală, condamnată în mai toate armatele, să înceteze și la noi, și ca ea să fie înlocuită prin altele, mai în raport cu principiile de umanitate.*

Da, vodă avea dreptate, bătaia era inumană văzută de sus. Cine, fiind sus, poate admite să vadă niște ființe de mai jos stîlcite în pumni și călcate în picioare ! Un instinct de noblețe te silește să curmi agresiunea, chiar justificată, împotriva unor trupuri fără apărare ! Dar jos ? Dar la tine acasă, în incinta familiei, cu copiii și cu slugile ? Vodă Cuza și-a cîrpit vizitiul sub ochii lui, după ce întîi și-a scos mănușa și i-a

făcut semn, cu mîna, familiar, parşivului care se gudura, de la distanţă :

— Vino-ncoa, să-ţi cîrpesc o palmă, borfaşule !

„Borfaşul" a înghiţit fericit palma, sărutînd mîna domnului şi ştergîndu-se apoi cu dosul palmei pe mustaţă.

— Ai înţeles de ce te-am bătut ?

— Înţeles, măria-ta.

— Altă dată să-ţi bagi minţile-n cap !

— Mi le bag, măria-ta.

— Altă dată să nu mai furi !

— Nu mai fur, măria-ta.

— Las' să fure miniştrii şi domnii senatori şi domnii deputaţi, că pe ei nu-i bate nimeni.

— Să fure, măria-ta, să trăiască toţi !

— Cum să fure, mă, eşti nebun ? Păi dacă ei te fură pe tine şi tu pe ei, se lăţeşte hoţia şi intră ţara la ananghie. Şi sever : Să nu mai furi tu !

— Nu mai fur, măria-ta !

— Na ! i-a aruncat vodă un napoleon de aur, ca ispăşire pentru că-l bătuse. Fugi şi bea o ţuică !

Şcoala aceasta a asprimii şi familiarităţii o avea Cernat de la vodă Cuza, era dreapta sa moştenire, şi nici un ofiţer de carieră nu se despărţea de ea cu inima uşoară. Ofiţerii erau în majoritate boieri, boiernaşi, moşneni şi răzeşi, cu atît mai aprigi în asprime, dar şi în familiaritate, cu cît pogorau în scara ierarhiei. Firesc, mai generoşi erau totuşi cei de sus, cîinoşii fiind cei mici, cu cei mai mici. Terorist era sergentul,

sfîntul cel mai mic, dumnezeu era ofiţerul superior, singurul care nu lovea, asista. Pentru ca să se poată introduce o reformă în raporturile cu soldaţii, nu o reformă, ci o revoluţiune, se cerea însă un nou punct de vedere aplicat la delicte şi corecţiuni, un punct de vedere radical diferit de acela al tradiţiei. Lui Cernat i-a revenit misiunea de a ctitori instituţia pretorilor, de a introduce în armată justiţia militară, abrogînd prerogativele ofiţerului, folosite pînă atunci abuziv :

— Băgaţi de seamă, vă jucaţi cu focul ! a precizat el, după introducerea reformei. Pînă acum soldatul scăpa cu o palmă, trasă aşa, părinteşte. De azi înainte însă, tribunalul îl mănîncă, fiindcă justiţia nu glumeşte şi nici nu va glumi ! Vom aplica, fără şovăire, *Codul penal al oastei !* Adică ce, nici nu-l aplicaţi voi, îl aplică Consiliul pretorilor, în faţa căruia puteţi ajunge şi voi ! Să fim bine înţeleşi !...

Instituţia pretorilor a avut, într-adevăr, ecoul ei în armată, cel puţin în primele luni. Oroarea faţă de tribunal era mai cumplită decît aceea faţă de corecţiunea directă, fie şi pentru faptul că implica onoarea, cinstea soldatului. Era mai simplu să înghiţi un pumn de la ai tăi, sergent sau chiar ofiţer, decît să te vezi condus în faţa pretorilor, care te uscau cu mustrările. Peste toate, pretorii scriau ce spui, *pe hîrtie,* iar scrisul rămînea. Ameninţarea — „Vezi că te duc laăia, să te scrie !“ — funcţiona ca o sentinţă neaplicată, dar iminentă, ca şi judecata de apoi. Consecinţa : mai bine taci,

înghiţi şi te faci soldat. Exact aşa cum dorea şi generalul.

Severă faţă de trupă, acţiunea lui Cernat se menţinea severă şi faţă de corpul ofiţeresc şi, mai ales, faţă de instituţia pe care o conducea, departamentul de război, pe aceasta din urmă socotind-o un cîmp al improvizaţiei şi haosului. Greşea, desigur, procedînd şi aici excesiv, ca în toate. Departe de a fi încăput numai pe mîini proaste, acel minister fusese condus ani în şir de generalul Em. Florescu, care, deşi scos de liberali şi deferit justiţiei, împreună cu ceilalţi miniştri conservatori, reuşise să facă destul de multe lucruri bune pentru oştire, nu atît de multe şi nu atît de bune pe cît le dorea Cernat. Dacă armata i se părea într-o periculoasă dezordine ţărănească, deşi armata, ca orice armată, începea cu pîlcuri de recruţi şi isprăvea cu ordinea de paradă, ministerul i se înfăţişa într-o dezordine instituţionalizată, graţie ofiţerimii de birou, pe care Cernat n-o putea suferi. Le-a şi spus-o acestor domni cu grade, din prima zi :

— Domnilor, dacă mă puneţi în situaţiunea de a fi un incapabil, demisionez ! Mă întorc la divizie şi lucrez cu soldatul. Am consolarea că mă mişc printre suflete loiale şi sincere. Fiindcă îmi repugnă, domnilor, ifosele pariziene sau prusieneşti fără baza seriozităţii şi a caracterului.

Cernat făcea aluzie la ofiţerii tineri, şcoliţi în Franţa sau în Prusia, înghesuiţi la minister sau pe la statele-majore, promovaţi în salturi, cu gradele culese în birou sau prin saloane, nu smulse cu sudoare, de pe cîmpul de instrucţie,

acel cîmp pe care generalul robise neîntrerupt, vreme de douăzeci și șase de ani. Un sentiment de revoltă îl inunda pe Cernat ori de cîte ori se gîndea la acești filfizoni, puși să răspundă de treburile cele mai grele ale oștirii — cînd ? într-o clipă cînd lipsurile se înghesuiau, cînd la ușa cabinetului bătea zeul Marte, cu pumnul.

Într-un fel, întîrzierile provocate de spinoasele tratative pentru cooperare i-au folosit lui Cernat, răgazul dintre aprilie și august fiindu-i util pentru cîrpeli, ajustări, reorganizări făcute în grabă, cu sufletul la gură. Îi spunea adesea primului-ministru :

— Ține, domnule, războiul pe loc, ca să am timp să fac o armată !

— Nu pot, generale, mi-e imposibil. Nu pot și nu trebuie. Fii gata ca mîine să te avînți.

— Cum ? !

— Cu vitejie.

— Astea-s vorbe de tribună, domnule prim-ministru. Mie îmi trebuie puști și tunuri. Îmi trebuie pontoane, torpile, bucătării de campanie, trăsuri sanitare. Îmi trebuie o ofițerime harnică, cinstită și loială.

— Ești absolutist, generale. Mie îmi ceri ofițerime ? Formează-ți-o !

— Cînd ?

— Te privește. Eu îți cer ca mîine să intri în foc !

Cernat era de trei ori incomod : față de trupă, față de ofițerime, față de guvern. Relația sa cu Brătianu era un contract fragil, pus la fiecare moment sub iminența demisiei de la departament. La fel, tot un contract fragil era relația

cu ofiţerimea imediat subordonată. Îi şi avertizase pe subordonaţii din minister, în acelaşi prim contact din ziua de 2 aprilie :

— Cer fiecăruia să-şi ducă la bun sfîrşit, conştiincios şi cu zel, îndatoririle serviciului ce-i incumbă !

Cita din ordinul de zi, semnat dimineaţă, document pe care îl ştia pe de rost. Şi clauza finală :

— Din parte-mi mă voi sili ca prin dreptatea şi imparţialitatea ce voi pune în toate actele mele, să atrag confienţa şi stima tuturor camarazilor mei.

S-a ţinut de cuvînt, atrăgînd într-adevăr „confienţa şi stima" tuturor. Dacă pentru prinţ victoria însemna trecerea Dunării, pentru Cernat victoria însemna pregătirea acestei treceri, cu tot greul ei neînchipuit.

— Să sar hopul ăsta şi gata !

Sărise hopul. Cînd armata română s-a aliniat pe ţărmul Dunării pentru paradă, sub ochii săi, în faţa podului de la Slătioara-Măgura, Cernat a ştiut că făcuse tot ceea ce omeneşte se putea pentru ca această armată a sa, iubită şi hulită, să existe.

Calul îl purta prin faţa trupelor cu exaltare. Cernat n-avea instinctul fanfarei, dar ca orice militar de carieră, care iubea oştirea, avea asprul sentiment al clipelor de răspîntie, care se cer pecetluite cu un „Doamne-ajută". L-a şi rostit, apăsat, pentru sine şi pentru miile de ţărani soldaţi care treceau fluviul. Se încredinţase destinului, care veghea asupră-i nu ca o pajură, ci ca un semn de întrebare. Umil şi cu-

cernic, lăsîndu-se în mîinile covîrşitoarei puteri necunoscute, Cernat a îngînat din străfundul obscur al fiinţei lui ţărăneşti :

— Binecuvîntează, Doamne, lucrarea robului tău !

Cu atît mai surprins a fost, acum, cînd studia la hartă amplasarea marilor unităţi române din faţa Plevnei, şi cînd, dînd consemn ca nimeni să nu-l tulbure, ofiţerul de ordonanţă a intrat să-l anunţe că domnul colonel Gaillard doreşte să-l vadă din nou. Cernat a explodat :

— Ce mai vrea domnul colonel Gaillard, ce muşte-n lapte a mai descoperit ?

— E prezent şi domnul maior von Lignitz.

Cernat s-a făcut verde la faţă :

— Vărzărescule, scoate calul în spatele casei şi spune-le că am plecat în inspecţie ! Şi tunînd, ca să audă şi cei doi, aflaţi în tinda casei : Cine comandă armata română, eu sau ei ?!

Intrarea armatei române în Nicopole şi preluarea fortăreţei au decurs fără incidente, în afară de unul : cazul soldatului Ilie Puiu. Acest caz a urmărit multe zile viaţa comandanţilor din divizia a IV-a şi a trimis o umbră către ziua de încordare de la Griviţa.

Lucrurile s-au petrecut simplu: Ilie Puiu era în straja de noapte a fortăreţei, la colţul unei pieţe care se deschidea spre Dunăre. Noaptea se scurgea fără spaime, flăcăul îşi făcea datoria ca acasă, la vie, ţinînd puşca în mînă mai mult de

formă, ca pe o furcă sau ca pe un par rupt dintr-un gard. Nu-i încercase niciodată utilitatea, deşi învăţase să tragă fără greş la semn. Rînduiala pazei era lesne de înţeles : dacă simţi că mişcă ceva, somezi cu arma : *stai !* Dacă tot mişcă, tragi fără avertisment.

Aşa s-a şi întîmplat, pînă la un punct. Soldatul a simţit nişte paşi în fugă, undeva în întuneric, după colţul unei uliţe, în dreapta. A tresărit şi a înşfăcat bine arma. Paşii au crescut zgomotos spre el, cînd o voce care-l urmărea pe fugar, vocea altui soldat din pază, a poruncit : *stai !* Ilie Puiu a fandat cu arma, simţind tot sîngele în cap şi a somat la rîndu-i *stai !* Cel urmărit şi-a frînt brusc drumul, s-a clătinat, a dat s-o rupă la fugă înapoi, din urmă veneau însă paşii unei grupe, umbra lui s-a văzut faţă în faţă cu umbra soldatului, care stătea ţeapăn cu arma în mîini. În spatele soldatului, sus, la catul unei case bulgăreşti cu ceardac, s-a deschis o fereastră, o altă voce a urlat :

— Ce stai, trage !

Ilie Puiu n-a apucat să tragă. Cel urmărit a scos din brîu pistolul, l-a ţintit spre umbra din faţă, care nu s-a clintit nici cînd vîjîitura glonţului i-a fulgerat soldatului pe lîngă umăr.

— Trage ! a detunat aceeaşi voce de sus.

Soldatul n-a avut cînd se dezmetici : fugarul s-a năruit înapoi, a dărîmat uşa unei pivniţe, pe care a dat s-o închidă, abia bubuitura uşii l-a făcut pe omul cu arma să înţeleagă sensul ordinului, faptul că ăla din faţă îi scăpa. N-a ezitat : patul puştii s-a smucit singur spre umărul drept, ochiul a fulgerat prin cătare, arătătorul

mîinii fixat pe trăgaci a declanşat glontele. Ilie Puiu a tras ca la semn. Ecourile împuşcăturii s-au zbătut între zidurile pieţei şi-au răzbit pe deasupra pînă peste Dunăre.

Între timp, după ce ecoul s-a stins, piaţa s-a umplut de ostaşi români din paza de noapte, de ofiţeri în izmene, săriţi din pat cu cizmele în mînă, de civili buimăciţi de somn, care au tăbărît la locul incidentului cu făclii şi şomoioage aprinse. Deschizînd prudent pivniţa, soldaţii au împins cu uşa leşul celui căzut, înghesuindu-l cu genunchii la gură, iar apoi, liniştindu-se, l-au tras de picioare afară. Capul fugarului era sfărîmat. Glontele trimis de Ilie Puiu perforase osul stîng al maxilarului, dislocase din orbită lobul ochiului drept, care mai pulsa încă, împroşcînd în ţăndări şi tîmpla, cu o bucată din calotă. Pistolul celui ucis rămăsese în gîrliciul pivniţei, inutil.

— E turc ! a consemnat un soldat.

— Vedeţi ce are asupra lui, a cerut un ofiţer. A evadat din lagăr.

— Io nu-l cunosc, s-a apărat Ilie Puiu.

Percheziţia n-a dus la nici un rezultat. În buzunarele mortului nu s-a găsit nimic decît un smoc de scamă sanitară şi o tabacheră fără tutun. După petliţele de la reverul vestonului părea un ofiţer. Horgescu, ofiţerul român care strigase de sus şi care condusese identificarea şi percheziţia, a ocolit mortul de cîteva ori, apoi a dat cu ochii de Ilie Puiu.

— Şi tu ? De ce n-ai tras la timp ? Dacă te omora !

— De ce să mă omoare ? a răspuns candid Ilie Puiu. Ce-avea el cu mine ? Şi dînd din umeri, ca şi cum s-ar fi apărat pe sine şi pe mort : Io n-am nimic cu el.

Atenţia s-a deplasat de la mort la soldatul viu. Ofiţerul a luat o făclie din mîna unui civil şi, îndreptînd-o spre Ilie Puiu, i-a scos din umbră faţa. Avea o faţă bălană, de tînăr ca la douăzeci de ani. Tînărul n-a clipit, şi-a şters doar cu mîneca vestonului obrazul lac de apă.

— Cum n-ai, mă, nimic cu el ? a repetat ofiţerul cu o undă de enervare în glas. Şi aspru : E turc !

Ilie Puiu a dat din umeri, cu sensul : O fi ! Apoi a repetat :

— Io n-am vrut să-l omor.

Stupefacţia ofiţerului s-a transformat în mînie. Un asemenea caz de defecţiune mărturisită — şi încă senin ! — îl făcea să nu-şi creadă ochilor, şi de aceea i-a ordonat soldatului să repete :

— Spune din nou, îţi ordon ! N-ai vrut să tragi ?

— Am tras, da-mi pare rău că l-am omorît. Io n-am avut nimic cu el.

A apărut comandantul pazei de noapte, un căpitan mustăcios şi apatic, însoţit de o patrulă de cinci oameni. Locotenentul Horgescu i-a raportat scurt situaţia, neinsistînd asupra mortului, uitat de toată lumea, ci asupra soldatului Puiu, care trăsese fără să vrea într-un inamic,

primul inamic întîlnit în cale de cînd se afla sub arme, îl ucisese, mărturisindu-şi acum senin remuşcarea.

— Mi se pare ceva cu totul anormal, a încheiat gîlgîind cu furie tînărul locotenent. Ceva grav, care ar trebui să ne revolte pe toţi, ceva care seamănă a trădare...

N-a mai putut continua, şi-a şters saliva cu batista, apoi a aruncat batista. Comandantul pazei s-a ocupat totuşi de mort, reluînd percheziţia, punînd soldaţii să-l întoarcă pe turc cu faţa în sus, apoi cu faţa în jos. În sfîrşit, abandonîndu-l, s-a răsucit fără grabă spre Ilie Puiu.

— Cum te cheamă ?

— Puiu Ilie.

— Ce contingent eşti, cînd ai tras la sorţi ?

— Anul ista, în primăvară.

— Din ce batalion eşti ?

— Batalionul doi.

— Eşti al domnului colonel Coleşiu ?

— Să trăiţi, da.

Bunăvoinţa pe care căpitanul comandant o arăta l-a dezgheţat pe tînăr, care s-a înviorat, a căpătat curaj, disculparea lui devenind şi mai limpede, cu un accent hotărît :

— Io n-am vrut să-l omor, dom' căpitan. Io n-am avut nimic cu el. Io stăteam de pază, el a vrut să fugă încolo, io stăteam aici, n-avea pe unde trece, l-am somat, n-o stat, şi uite, l-am omorît !

— Poftim ! a izbucnit locotenentul Horgescu. Îşi menţine mărturisirea.

Ilie Puiu aştepta, fără sentimentul culpei. A respirat uşurat, cu un fel de sticlire în ochi, cînd comandantul i s-a adresat simplu, blajin :

— Dă arma !

A dat arma. Apoi căpitanul s-a adresat la fel de simplu soldaţilor lui din patrulă :

— Luaţi-l ! Apoi spre locotenentul Horgescu : Dumneavoastră, domnule locotenent, mă urmaţi la comenduire, să complectaţi o declaraţie.

Ilie Puiu mergea, între arme, cu un sentiment de eliberare. Horgescu, cu o mină îndîrjită, mergea în faţa patrulei care îl escorta pe soldat, alături de căpitan, care părea indiferent. Pe căpitan îl preocupa cum scăpase prizonierul, cum făcuse rost de pistol, cine, din paza lagărului — un ocol de vite — nu căscase ochii. Faptul că Ilie Puiu mărturisea nu ştiu ce, o poveste de ţăran, i se părea mai puţin important decît actul că acelaşi soldat îl curăţase pe turc, scăpîndu-l pe el, pe căpitan, de o belea : lipsa la număr a unui prizonier, din cei nici o sută capturaţi în ultimele zile de ruşi.

— Cum, domnule, i s-ar fi putut reproşa, nici să păziţi nişte prăpădiţi de turci nu sînteţi în stare ? ! Şi asta tocmai în rondul dumitale de noapte !

Căpitanului i-a venit în gînd că poate ar fi fost util să se întoarcă înapoi în piaţă să ridice mortul, să-l readucă în lagăr, unde să-l expună, pilduitor, pentru ceilalţi prizonieri. „Să se înveţe minte, să nu mai încerce vreo unul să

fugă !“ Dar în acest caz ar fi trebuit să-l arate soldaţilor din pază şi pe Ilie Puiu, dîndu-l ca exemplu de vigilenţă, iar lucrurile se încurcau.

— Domnule locotenent, s-a adresat el cu voce obosită locotenentului Horgescu, oprindu-se în loc şi făcînd semn patrulei să rămînă la distanţă, ce măsuri doriţi în fond să se ia cu soldatul ?

— Dar e un caz flagrant de defecţiune în faţa inamicului ! a ţipat gîlgîind de furie Horgescu.

— Ce caz, turcul e mort !

— Io, dom' căpitan, n-am vrut să-l omor ! a strigat din urmă, de acolo unde se afla, Ilie Puiu.

— Sper că v-aţi edificat acum ! a explodat, cu satisfacţie, Horgescu.

— Poate că-i mai simplu să închidem povestea asta cu două perechi de palme, i-a şoptit căpitanul, cu un ton familiar. Daţi-l în paştele mă-sii de tîmpit. Cîrpiţi-i două perechi şi hai cu toţii la culcare !

Căpitanul a dat să caşte, acum că afacerea era încheiată pentru el. Dar surescitarea lui Horgescu creştea :

— Nici nu mă gîndesc, a strigat el. Să răspundă în faţa batalionului din care face parte. Să primească ceea ce merită. Şi avertizînd sever : Vă rog să vă faceţi datoria !

— Aşa-i, dom' căpitan, a strigat din urmă Ilie Puiu. Să se facă cum scrie la lege.

Căpitanul avea impresia că se află între doi nebuni. A pornit mai departe, în fruntea escor-

tei, mai mult plictisit decît convins, decis să lase lucrurile baltă imediat ce va ajunge la comenduire. El îşi făcuse datoria.

A intrat numai el şi locotenentul în odaia de han, unde era instalată comenduirea pieţei, lăsînd patrula şi arestatul afară la intrare. Un sergent voluntar, aflat de serviciu, i-a primit buimac de somn pe cei doi ofiţeri. Nu pricepea deloc ce se petrece şi nu putea încheia, în consecinţă, procesul-verbal.

— Aprinde, domnule, o lumină ca lumea, i-a strigat enervat căpitanul, şi scrie ce-ţi dictez eu !

Căpitanul a rezumat încă o dată incidentul cu uciderea turcului, oprindu-se la constatarea decesului şi la indicarea soldatului făptaş cu nume şi pronume.

— Şi dezertarea ? a întrebat sergentul, zăpăcit de intervenţiile lui Horgescu, care introducea mereu expresia „dezertare morală".

— Ce dezertare, domnule! a tunat căpitanul. Soldatul şi-a făcut datoria, turcul e împuşcat.

— Atunci cine a dezertat ?

— Cum cine ? a strigat Horgescu. A dezertat soldatul Puiu Ilie, care a recunoscut că a tras involuntar, despărţindu-se deci moralmente de acest act legitim.

— Ce scriu ?

— Dumneata scrii ce-ţi spun eu, l-a strunit pe sergent căpitanul. Declaraţia domnului locotenent se va consemna separat. Şi dictînd : Constatînd decesul, constatînd că numitul soldat a procedat corect, l-am eliberat din post,

fiind tocmai ora cînd straja de noapte se încheiase. Pentru un adaos de lămuriri, soldatul Puiu Ilie rămîne la dispoziţia comenduirii pieţei.

— Este inexact, domnule căpitan ! a strigat Horgescu.

— Ce vorbeşti, domnule ? a ricanat căpitanul. Mă înveţi pe mine să-mi fac datoria ? Şi ieşind : Noapte bună, domnule locotenent. Apoi de pe prispa hanului, către Ilie : Mă, Puiu, intri aici şi dormi şi tu pînă mîine dimineaţă.

Soluţia căpitanului Ermil Prisăcaru era departe de a fi bună, era doar comodă, cu uşi deschise în toate părţile. Orice incident din zona de operaţiuni trebuia corect consemnat. Pe de altă parte, ce însemna să consemnezi corect ? Erai oare obligat să scrii cai verzi pe pereţi, depăşind limita strictă a faptelor ? Soldatul împuşcase un turc şi asta era tot. În rest, complicaţia sufletească îl privea pe locotenent, fiindcă făcuse caz de ea, şi pe soldat, un alt smintit. Oricum, căpitanul, abandonîndu-i la comenduire pe cei doi, lăsase liberă şi portiţa interpretării faptului moral, dacă cineva ar fi avut timp a doua zi de fleacuri. A plecat să se culce, dar ajungînd la cvartir n-a mai putut dormi.

În schimb cei doi, soldatul Ilie Puiu şi locotenentul Horgescu, au rămas restul nopţii faţă în faţă. Horgescu nu voia să-l scape pe soldat din mînă, soldatul nu vroia să plece nicăieri.

S-au aflat faţă în faţă şi la prima şedinţă a consiliului pretorilor, care s-a întrunit a doua zi. Parva era secretarul şedinţei, ca de obicei. Pe Parva meseria de secretar al pretorilor îl umilea şi-l indigna. Îl umilea pentru munca anostă şi stupidă de birocrat de tribunal militar, pe care era silit s-o facă, îl revolta pentru materia cu care venea în atingere, care-i oferea o altă imagine a lumii, opusă flagrant idealismului său fervent.

— Cu un an de medicină aş fi scăpat la serviciul sanitar, îşi spunea el. Mă izbeam de o altă latură a mizeriei umane, cea fiziologică, oricum mai consolatoare. Omul e blestemat să fie fiziceşte fragil, dar se poate compensa prin integritatea spirituală, poate să se învingă, să se domine pînă la rigiditate.

Tribunalul militar, prin cazurile care veneau în faţa pretorilor, concentra însă tot ceea ce era defectuos, malformat, repugnant şi rău în alcătuirea unităţilor, o armată fiind şi ea o alcătuire de oameni.

Parva încercase în cîteva rînduri să demisioneze, ceruse insistent, chiar disperat, trimiterea în linia de foc, dar fusese respins pe un motiv care ţinea tocmai de fragilitatea lui fizică: era miop. S-a supus scrîşnind, în fond el ceruse să plece pe front, încercînd în compensaţie să profite de dialogurile zilnice la tribunal pentru anchetele sale lingvistice.

— Oricum ar fi, s-a consolat el, oamenii sînt nişte instrumente ale vorbirii. Răi sau buni ei folosesc limba, iar ca emiţători de vocabule îşi

sînt egali. Ca sediu al noţiunilor etice, limba n-are totuşi o culoare etică. Ceea ce e absurd !...

Cazul lui Ilie Puiu era într-adevăr special. Consiliul pretorilor al cărui secretar era Parva nu judecase, pînă atunci, decît „dezertări", adică plecări şi întoarceri la unitate, fără învoire, „nesubordonări", adică executarea anapoda a unor ordine fie greşit formulate, fie greşit înţelese, cîteva furturi, cîteva scandaluri, cîteva brutalităţi faţă de populaţia civilă — inclusiv un viol — în sfîrşit eternele certuri între ofiţeri, declanşate întotdeauna pe „chestiuni de onoare". În zona de operaţiuni, pe pămînt străin, nu se ivise încă nici un caz, poate dintr-un instinct al comprimării care acţionează întotdeauna în faţa necunoscutului, disciplinînd indivizii şi colectivităţile. Gravitatea extremă, pe care pretorul procuror o punea în cauză, preluînd argumentele locotenentului Horgescu, ţinea de caracterul special al defecţiunii : „Voinţa de a nu înfrunta inamicul", părerea de rău faţă de executarea spontană a ordinului, „declarată şi consemnată în chiar prima depoziţie", susţinută de acuzat şi întărită de el prin „punerea degetului". La dezbatere fusese invitat şi comandantul batalionului, colonelul Mitel Coleşiu, un ploieştean isteţ şi volubil, cameleonic, trecînd uşor pe orice portativ, făcînd mină sumbră cînd acuzaţiile cădeau în cascadă, luminîndu-se la faţă cînd apărătorul din oficiu infirma şi pulveriza argumentele acuzării.

În pauză, cînd corpul pretorilor s-a retras pentru deliberare, Coleşiu, rămas lîngă soldat, a început să se vaiete :

— Bine, mă Puiule, se poate să-mi faci mie una ca asta ! Te ştiam un băiat cuminte...

Coleşiu nu-l văzuse pe Puiu niciodată la faţă, iar smiorcăiala lui, de babă, părea să nu-l impresioneze pe soldat. Acesta tăcea posomorît, cu un fel de înverşunare rece în el, cu atît mai neclintită cu cît mai multă lume roia în jurul lui.

— Poftim, domnilor, se văicărea colonelul, tocmai mie să mi se întîmple un asemenea caz !

Îşi simţea onoarea pătată şi vroia cu orice chip să fie dezminţit, public, prin argumente contrare, pe care să şi le însuşească imediat.

— E totuşi o exagerare, domnilor ! şi-a aruncat părerea un ofiţer. Ce contează o intenţie, posterioară actului, cînd actul o dezminte !

— Asta spun şi eu ! a preluat Coleşiu, cu toată convingerea.

— Totuşi ce se întîmplă, domnule colonel, a intervenit altcineva, dacă fiecare soldat din batalionul dumitale ar proceda ca acest nenorocit !

— Nu se poate, domnule, a protestat Coleşiu. Contez pe oamenii mei ! Toţi sînt hotărîţi să moară pînă la unul.

— Uite că nu-i chiar aşa !

— Cum nu-i aşa ? !

— Cazul pe care-l avem în faţă denunţă o carenţă de educaţie militară. Soldatul trebuie să execute ordinul, ca un mecanism. Cînd e or-

din tragi şi în mă-ta, chiar dacă după aia îţi smulgi părul din cap.

— Păi el nu-şi smulge părul ? a întrebat comic Coleşiu, arătîndu-l pe soldat.

— Păi tocmai asta e, că şi-l smulge anapoda !

Coleşiu a căscat gura ca un înecat, bulbucîndu-şi ochii către fiecare ofiţer, căutînd disperat un alt colac de salvare. Nu i l-a mai întins nimeni. Cineva care venise mai tîrziu şi nu urmărise toată confruntarea a intervenit cu o întrebare stupidă :

— Dar în fond cum s-au întîmplat lucrurile, domnilor ?

Coleşiu a dat din mîini incapabil să mai explice, ca un om care înclină capul în faţa soartei. L-a arătat pe soldat. Acesta tăcea.

— Cum, dumneata n-ai fost de faţă ? a insistat inocentul, adresîndu-se din nou colonelului.

— A fost de faţă căpitanul Prisăcaru, care era în straja de noapte.

Căpitanul Prisăcaru, spre care s-au întors toţi, păstra o atitudine rezervată, ca şi cum n-ar fi fost implicat.

— Ar fi trebuit ca dumnealui să ia măsuri pe loc, a aruncat un intransigent, şi cazul s-ar fi închis.

— Ce măsuri să iau, domnule ? a întrebat căpitanul, nedumerit.

— Cînd a văzut că la mijloc e un act de nesupunere, a continuat intransigentul fără a i se adresa, ar fi trebuit să-l împuşte pe loc.

— Pe cine, domnule ? a întrebat Prisăcaru.

— Pe rebel !

— Care rebel, domnule, dumneata eşti nebun ?

Căpitanul s-a ridicat în picioare, smucindu-se în sus, după care s-a pus în mişcare, ofensat, mîniat, exasperat. S-a oprit în faţa intransigentului, aproape să-l ia de guler.

— Dumneata nu înţelegi că la mijloc e o chestiune de metafizică ? Şi urlînd : Un om nu vrea să ucidă un alt om. Iar dacă o face, chiar cînd e în legitimă apărare sau chiar cînd atacă, are remuşcări. Ceea ce n-ar fi cazul cu dumneata ! Şi aşezîndu-se ostentativ pe scaun, ca să pună punct : Chestiunea te depăşeşte...

Izbucnirea căpitanului Ermil Prisăcaru a fost urmată de o tăcere buimăcită. Nici măcar Coleşiu, care era gata să îmbrace orice cămaşă, n-a fost în stare să-l secondeze, întru atît l-a năucit opinia căpitanului şi mai ales descărcarea lui nervoasă. Surprindeau şi tonul intelectual, impropriu căpitanului, şi duritatea, contrară firii lui concesive.

— Ar fi trebuit atunci să vă daţi demisia din armată, domnule căpitan ! a izbucnit Horgescu, aflat de faţă, dar care tăcuse pînă atunci. A continuat, ţintindu-l cu ochii : Şi ar trebui s-o faceţi, dacă aveţi un dram de onoare !...

Tensiunea atinsese limita. În mod normal Ermil Prisăcaru, care primise insulta extremă, se putea socoti provocat la duel. Duelul fusese interzis în armată, deşi clandestin ofiţerii mai

recurgeau la el. Ofensa era în acest caz cu mult mai gravă cu cît venea de la un inferior în grad. Toţi aşteptau reacţia lui Prisăcaru, pe care erau decişi s-o secondeze, constituindu-se ca martori, dar acesta, nici măcar privindu-l pe Horgescu, a rostit cu dispreţ şi cu milă :

— Dumneata nu înţelegi nimic...

A spus asta cu glas învins, aproape şoptit, rupînd punţile nu numai cu Horgescu, cu care le rupsese dealtfel în cursul nopţii, dar cu toţi ceilalţi.

— Dacă nu mă înşel, a sărit Horgescu, jurămîntul dumneavoastră a fost să conduceţi oamenii la luptă. Şi să-i faceţi să nu şovăie !

Dar Prisăcaru s-a întors spre ceilalţi ofiţeri, ca şi cum Horgescu n-ar fi existat :

— Dumneavoastră, domnilor, a început el, fără să-i mustre anume, dar subliniindu-le rece eroarea, puneţi chestiunea pe un teren străin cu totul fondului.

— Adică?! s-a simţit provocat intransigentul.

— Nu se pune în discuţie executarea ordinului, a continuat Prisăcaru, nici conformarea faţă de jurămînt, ci cu totul altceva.

— Ce ? a strigat Horgescu, simultan cu ofiţerul intransigent.

— Dacă eşti om, a mai spus căpitanul, nu te poţi dezbăra de sentimentul că ucizi.

Ultimul cuvînt n-a provocat imediat reacţia ; se părea că fiecare ofiţer îl gîndeşte pe

cont propriu, ca să-i prindă mai bine sensul. Cineva a aruncat, impersonal :

— Dar puteai să fii ucis şi tu !

— Desigur. Asta nu te scuteşte să constaţi că la picioarele tale se află o fiinţă isprăvită.

Dialogul părea abstract ; nimeni nu simţea dorinţa să ştie între cine s-au schimbat replicile. Ilie Puiu stătea liniştit, pe aceeaşi bancă cu colonelul Coleşiu, ceva mai destins acum, ca şi cum dizertaţia căpitanului nu-l privea.

— Dumneavoastră excludeţi, atunci, chiar şi plăcerea vînătorii, a remarcat cineva, iar replica a părut mai mult decît stupidă.

— Exclud plăcerea războiului, a precizat căpitanul. E o neplăcere pe care o îndur cu îndîrjire, cu indignare şi stoicism.

— Şi datoria ?

Brusc congestionat, printr-o ţîşnire a sîngelui pînă în ochi, Prisăcaru a urlat ca un nebun :

— Dumneata nu-nţelegi că asta n-are nimic de-a face cu datoria ?

Horgescu a sărit în faţă la fel de violent, răcnind şi el :

— Sînteţi pasibil de judecată, mai rău decît acest soldat !

— Eşti un infam !

— O să vă cer satisfacţie !

— Ai s-o primeşti !

Cei doi ofiţeri s-au despărţit înverşunaţi, lăsîndu-se în scaune, fără ca nimeni să inter-

vină. Într-un tîrziu, Coleşiu şi-a reluat milogeala, adresîndu-se soldatului :

— Vezi, mă Puiule, ce-ai fost în stare să-mi faci tu mie ? ! Cum mai scoatem noi cămaşa ? Cum mai dăm noi ochii cu lumea ? Ehei !...

Parva nu ştia nimic de confruntarea ofiţerilor, care l-ar fi întărit în judecăţile sale. La reluarea dezbaterii, marele pretor a anunţat o soluţie care iarăşi a derutat : amînarea sentinţei. Soldatul a fost reţinut la dispoziţia locotenentului pretor Ovid Ragaica, asistat de Lucreţiu Parva, ca secretar.

Cei doi s-au văzut iarăşi faţă în faţă cu Puiu. Soldatul se obişnuise cu pretorii, mai ales cu Parva, care îi arăta un interes special. Cazul, fiind limpede juridic, pe Parva îl interesa acum un mic accident ortoepic în pronunţia soldatului. Acesta, nu se ştie de ce, elimina regulat cîteva consonante lichide, mai ales *l*, şi mai ales înaintea unor vocale. Fenomenul era curios, Parva l-a pus pe soldat să repete unele cuvinte.

— Ce vrei, domnule ? s-a enervat Ragaica, ce tot îl pui să repete declaraţiile cuvînt cu cuvînt ?

— Ca să consemnez exact.

Ragaica a consimţit, l-a îndemnat pe soldat :

— Spune-i domnului sergent din nou, lin, liniştit, tot ce te întreabă.

— Păi spun *'in, 'iniştit.*

— Dar cînd ai refuzat să execuţi ordinul, a izbucnit Ragaica, ai fost tot liniştit ?

Parva l-a corectat pe ofiţer, în franţuzeşte, reamintindu-i că nu e vorba despre aşa ceva, ci

despre o tulburare, un act de conştiinţă care s-a declanşat ulterior.

Pentru a se preciza natura acestui act, marele pretor, colonelul Trifu, un om foarte abil, a schiţat dealtfel un drum de închidere a acestei chestiuni, fără o încadrare juridică. El a declarat probele incomplete, solicitînd avizul unui medic — ipoteza unui dezechilibru mintal al soldatului, sau, în cazul cînd examenul medical eşua, el a recomandat un examen duhovnicesc — ipoteza unui refuz religios.

Sub supravegherea lui Ragaica, Parva a consemnat cele două mici anchete, cu rigoarea filologului. A intrat în joc mai întîi medicul, care a procedat elementar :

— Te doare ceva ?

Negare cu capul !

— Scoate limba !

— De ce s-o scot ?

— Scoate, mă, limba !

— ...

— Respiră !... Răsuflă pe nări !...

— De ce să răsuflu ?

— Ascultă, mă, la domnul doctor, şi taci din gură !

— Ce boli ai avut cînd ai fost mic copil ?

— Parcă io mai ştiu ? !

— Adu-ţi aminte !

— Am suferit de năjit ?

— De ce ?

— De năjit, de mărin, de orbalţ, de soare sec, de...

Parva a notat, pe o hîrtie separată, lista presupuselor boli şi numele lor, propunîndu-şi s-o complecteze ulterior.

— Careva din neamul tău a avut boala copiilor ?

— Nu.

Medicul căuta un alt fir, epilepsia, dar nu-l găsea.

— Tac-tu bea ?

— Bea şi el, ca omu' !

— Dar mă-ta ?

Se excludea şi alcoolismul.

— Ai ţinere de minte bună ? În ce an sîntem ?...

— 1877, domnule.

A intrat apoi în horă popa, iar ancheta duhovnicească a fost de tot hazul :

— Mă, tu crezi în Dumnezeu şi-n mîntuitorul nostru Isus Hristos ?

— Păi cum !

— Fă cruce !

— De ce să fac cruce ?

— Fă, mă, sfînta cruce, cînd îţi spun, dacă nu eşti cumva eretic, Doamne fereşte ! Posturile le ţii ?

— Păi cum !

— Să nu te pună diavolul să te spurci cu carne vinerile, miercurile şi-n al'lalte zile oprite ! Te-ai spovedit, te-ai grijit ?

— Păi cum !...

Popa a întors ochii spre cei doi pretori, dînd din mîini şi indicînd că epuizase chestiunea. Ilie Puiu era un creştin perfect. Ca să spulbere

orice dubiu, a mai introdus un supliment de întrebări :

— La tine în comună sînt eretici ? Adică papistaşi, adventişti, ăi de nu ţin datina. Nu ?!... Dar jidani ? Nici armeni, nici turci ?... Tu ce naţie eşti ?

— Ce să fiu ? Om.

— Om, om, dar ce fel de om ? „Puii" ăştia ai tăi din ce neam se trag ?

— Din neamul nost.

— Sînteţi toţi români, de cînd vă ştiţi ?

— Păi cum !

— Atunci tu de ce nu vrei, mă, blestematule, să te baţi cu turcii ?

Popa îşi depăşise mandatul, în atribuţiile lui nu intrau şi chestiunile legate direct de proces. Ragaica s-a ridicat şi l-a concediat :

— Lasă-l, părinte. Ne-am edificat. Soldatul rămîne la dispoziţia noastră.

Popa s-a retras cu spatele, niţel speriat, cei doi au rămas cu soldatul. A fost clipa cînd în sufletul lui Ilie Puiu s-a produs blocarea, imediat după concluzia lui Ragaica :

— Deci practic, el, soldat român, în deplinătatea puterii şi bun creştin, chemat sub steag să-şi facă datoria, se împotriveşte luptei cu turcii !

— E absurd să pretindeţi asta, a ripostat Lucreţiu Parva. Soldatul nu s-a găsit faţă în faţă cu turcii, era în faţă cu un om hăituit, nu se ştie cine, un om în care a tras, fără să-l cunoască, şi pe care l-a identificat mai tîrziu.

— Iar în clipa în care fugarul a fost identificat drept inamic, soldatul Puiu Ilie şi-a de-

clarat regretul de a-l fi ucis. Citez : „Io n-am nimic cu el, nu-l cunosc... Nici el nu mă cunoştea pe mine... Îmi pare rău că l-am omorît." Şi mai departe, acelaşi soldat declară : „De, era şi el un om". La replica noastră : „A tras în tine !" „Poate că n-a vrut. Cum am tras şi eu în el, fără să vreau." Şi acum întrebarea marelui pretor : „Soldat, nu ştii că otomanii sînt duşmanii de moarte ai neamului român ?" Răspunsul lui : „Ştiu". „Atunci ?" Răspunsul lui : „Ei toţi or fi fiind, da' el..."

— V-aş ruga să vă opriţi aici, a intervenit Parva. E cheia chestiunii. Soldatul n-a respins războiul, deci acţiunea ţării. Soldatul s-a lovit, întîia oară în viaţa lui, de acţiunea uciderii exercitată de la om la om. Şi întorcîndu-se spre soldat, Parva l-a întrebat cu căldură : Ascultă, Ilie, vrei să intri mîine în foc ?

Soldatul tăcea, zăpăcit.

— Nu aşa se pune problema, domnule doctor în lingvistică. Soldatul nu se întreabă, soldatul nu deliberează, soldatul nu e Hamlet, soldatul are ordin să intre în foc.

— Este cu neputinţă ca un asemenea soldat să mai intre în foc, a spus Parva, stins.

În încăpere a intrat colonelul Trifu, urmat de colonelul Mitel Coleşiu. Ultimul era speriat, într-un fel de alarma care-l făcea să privească zăpăcit, în toate părţile. Trifu a cerut ca soldatul să fie scos afară, apoi, întorcîndu-se spre Coleşiu, a început să urle :

— Cum a ajuns povestea asta la urechile gazetarilor străini, domnule colonel ?

— Dar vă dau cuvîntul meu de onoare ! s-a apărat acesta, disperat.

— Ce cuvînt de onoare. Spune, prin indiscreţia cui ?

— Dar vă dau cuvîntul meu de onoare...

Trifu l-a lăsat în pace pe colonel şi s-a adresat subalternilor lui, explicîndu-le :

— Prin indiscreţia nu ştiu cui, care numai român nu putea fi, povestea asta stupidă a ajuns în gura unui francez care o s-o trăncăne, domnilor, prin toată Europa. E culmea !

— Un motiv în plus să ne facem datoria ! a avertizat Ragaica.

— Ce datorie, domnule ! Acum nu mai e vorba nici despre un soldat, nici despre corpul pretorilor, ci de altceva : e în joc onoarea noastră a tuturor.

— Vă dau cuvîntul de onoare că n-am nici o vină, a început să se căineze Coleşiu.

Trifu nu l-a luat în seamă, le-a ordonat pretorilor, hotărît :

— Afacerea se închide. Apoi, spre Coleşiu : Iar dumneata, domnule colonel, te supui ordinului pe care l-ai primit. Pui în marş batalionul şi pleci spre punctul Griviţa. Cu soldat cu tot. Şi avertizîndu-l : Te aflai acolo de alaltăieri !

Coleşiu s-a retras fericit. Cei trei militari au rămas cîteva clipe copleşiţi de neputinţă.

— Comitem o cumplită greşeală ! a strigat Ragaica într-un tîrziu. Era momentul să dăm un exemplu pilduitor, acum, în preajma luptei.

Trifu s-a făcut că nu-l aude. S-a ridicat şi i-a cerut lui Parva hîrtiile.

— Astea-s toate ?

Parva a confirmat. Trifu le-a rupt şi le-a băgat în buzunar.

Seara, în caietul negru, Parva a notat doar două cuvinte dintr-un vers de Horaţiu, pe care nu le-a comentat în nici un fel : *Rigidi Getae...*

Cine erau *geţii cei inflexibili ?* Ofiţerii care îl judecaseră pe Ilie Puiu ? Soldatul Ilie Puiu ? El ? !

Parva a adăugat după formula *Rigidi Getae* un semn de întrebare.

Parva se afla în preajma unui moment de sinteză. Abstracţie făcînd de cazul Puiu, care îl descumpănise, bilanţul lui în cercetările propuse era destul de bun. Aruncîndu-se în muncă cu un accent de energie în plus, ca s-o uite pe Păuna Catargi, Parva nu-şi dăduse seama, n-avusese cînd să aprecieze cît de fertile fuseseră ultimele luni pentru el. În numai patru luni *Caietul negru,* pentru material lexical, devenise practic caietele negre, iar tînărul savant le clasase pe zone dialectale, chiar pe judeţe, după regimentele pe care le anchetase lingvistic. Avea astfel un caiet Ialomiţa, aproape complet, caiete Vlaşca, Romanaţi, Gorj. Apoi din Moldova, pe zone atent anchetate, Neamţ, Iaşi, Fălciu, Vrancea. Sporadic era anchetată Bucovina, teritoriu pe care îl rînduise doar pe trei ţări şi acelea cu goluri : Ţara Dornelor, Ţara Cîmpulungului, Ţara Şepeniţului. Relativ slab se prezenta pentru el Transilvania, datorită faptului că voluntarii transilvăneni, care trecuseră clandestin munţii, nu formau — ca şi bucovi-

nenii — unități compacte. Păstra totuși, din perioada studiilor de la Viena, cîteva caiete cu material folcloric transilvan, inclusiv un „caiet vestic", cu locuțiuni din Zarand și zona Ugociului.

Munca pentru umplerea acestor caiete, care tindeau să se constituie în adevărate glosare, fusese nu numai istovitoare, dar și captivantă, dătătoare de mari surprize științifice și de neașteptate bucurii. Nici unul dintre lingviștii de pînă la el — Parva era conștient de asta — n-avusese șansa de a verifica destinul unui cuvînt pe aproape întreaga arie a limbii, nu prin complicata discernere de bibliotecă, ci prin simpla trecere de la o unitate la alta, din Romanați la Cahul, din Brăila la Suceava, din Dolj la Fălciu, unitățile de dorobanți, roșiori, călărași, vînători care aparțineau unor variate zone dialectale, fiind distanțate unele de altele prin cîțiva kilometri. Uneori, în cîte o unitate, satele se impuneau singure, reprezentate prin cîte zece-douăzeci de inși, alteori erau bine demarcate chiar și familiile, în unități aflîndu-se încrengături întregi de rubedenii, în care intrau frați, veri, nepoți, cumnați. Într-o bună zi, Parva a fost încîntat să descopere într-un batalion din Muscel trei frați provenind din Alba-Mureș, frații Borcilă, de la care a cules un material deosebit de interesant.

Fără rigoarea pe care mai tîrziu lingvistica avea s-o capete, fără mijloace fine de notare, a căror lipsă era evidentă, caietele lui Parva aveau noutatea anchetei directe, materialul cules de el fiind *sigur*, rezultat din confruntarea

nemijlocită a cercetătorului cu subiecţii vorbitori. În privinţa contactelor cu subiecţii Parva dovedea aplicaţie, chiar talent, ştiind să dezinhibe soldaţii, să-i facă iute comunicativi, cointeresaţi în tema pusă în discuţie, nouă pentru ei.

— Cum să spune pe la voi, varză sau curechi ?

— Şi varză, şi curechi.

— La ce se spune varză, şi la ce curechi ?

Subiectul, adică soldatul interogat, părea derutat la început, apoi se înviora :

— Stai, domnule, că varză se zice pe la noi numai de-o vreme, de mai încoace...

— De cînd de mai încoace ?

Discuţiile se desfăşurau cam în acest mod, în jurul celor doi — subiectul şi sergentul voluntar — strîngîndu-se iute o roată de soldaţi care urmărea discuţia cu gura căscată. Soldaţilor le plăcea cînd sergentul îi punea la punct, respingînd pe cîte unul care se băga nepoftit în vorbă, semn că chestiunea era serioasă, privea regimentul sau statul. Soldaţilor le impunea de asemeni atenţia cu care Parva nota tot, într-un caiet, fiecare vorbă, fapt care conferea conversaţiei un anume prestigiu. Fiind în masă analfabeţi, ei urmăreau aproape cu religie actul scrierii. Lui Parva îi plăcea la rîndu-i că soldaţii se arătau viu interesaţi de o chestiune pe care niciodată nimeni nu dăduse doi bani : felul cum vorbesc ei între ei, sau acasă la ei, sau de unul singur atunci cînd se gîndesc la cîte ceva.

— Dar tu, cînd stai singur cu tine, la ce te gîndeşti cînd spui *caut* ?

Soldatul se mişcă în loc, neliniştit, de parcă i-ar fi lipsit ceva, cuvîntul nu-i venea repede pe buze, cuvîntul era precedat de o acţiune, de o agitaţie locomotorie. Parva nota rapid, pe marginea caietului : „Verbul are un regim dinamic, indiferent de natura dinamicii. Substantivul îl lasă pe ins pasiv, chiar şi substantivul *dor,* sau *durere,* nu şi *a dori, a durea, a îndurera, a îndura* ş.a.m.d."

Din aceste note marginale, adăugate coloanelor de lexic, s-a născut *Caietul galben,* un dictando gros, cu scoarţe de piele, descoperit între bagaje şi transformat imediat în caiet-jurnal. De la o vreme Parva nu se mai putea despărţi de *Caietul galben,* în care consideraţiile rezultînd din anchete, dar şi alte gînduri despre limbă erau notate cu o constanţă aproape zilnică. Era semnul că în mintea lui interveniseră nişte decantări, că materialul lexic, deosebit de abundent, îl predispunea la abordări sintetice, de care însă Parva se temea.

— Ar fi absurd, şi-a spus el, în timp ce nota în *Caietul galben,* să mă las ispitit de ideea de a prelucra materia, de a visa măcar la aşa ceva. Mai întîi trebuie să adun, iar ceea ce mai am de adunat este covîrşitor.

Pe Parva nu-l speriau dimensiunile proiectului său. Dacă războiul mai continua, dacă anchetele sale se desfăşurau în acelaşi ritm, el avea perspectiva — o credea orbeşte ! — să compună acel *glossarium magnum* pe care destinul latinei răsăritene să-l merite nu sub orice

semnătură, ci sub semnătura sa. Proiectul era urieşesc, croit să frîngă umerii a trei generaţii, dar Parva şi-l asumase cu o smintită încăpăţînare pe numai umerii săi. Nu voia să împartă cu nimeni nici osteneala adunării materialului şi nici satisfacţia finală care ar fi urmat. Dar cu cine le-ar fi împărţit ? Cu Lambrior de la Iaşi, care respinsese *de plano* ideea ? Cu A. de Cihac, care avea sute de etimologii false în dicţionarul său ? Cu stupizii Massimu şi Laurianu ? *Glossariul* acestora din urmă, apărut la „Bucuresci, Noua Typographia a Laboratoriloru Romani“ în 1871, care cuprindea „Vorbele d'in Limb'a Romana streine prin originea sau form'a loru, cumu şi celle de origine induioasă“, era o capodoperă a umorului lingvistic, pe care Parva o luase în raniţă pe front, ca pe o biblie. a ridicolului. Şi atunci ? Superbia lui Parva atingea absolutul cînd privea în jur.

— *A propos*, şi-a spus, ia să vedem cum tălmăcesc pentru români domnii Laurianu şi Massimu noţiunea de absolut !

A deschis dicţionarul, l-a închis la loc rîzînd :

— Pentru domnii Laurianu şi Massimu noţiunea de absolut nu există la români. Există în schimb : ABAGIU, ABAGERIE, ABANDONARE, ABANOSU cu lămurirea : „Vorba arabica ; lemnu de acestu arbore cu colore forte négra, de unde : *peru de abanosu.*“ Peste toate, aceşti cretini, a continuat Parva, vorbesc aşa cum scriu, la modul lor bizar, înţelegîndu-se perfect numai între ei, ca doi surzi prin semne.

A compus o frază în spiritul glossariului, pornind de la ultima propoziţie :

— *Draga mea, tu ai peru de abanosu, dar şi facia ta e négra*... Apoi, rîzînd : Ce femeie cu păr de abanos cunosc, ca să-i proclam *amoriul* meu ?

A deschis dicţionarul la grupul AMOR-AMORESU şi a citit :

— „Atâtea vorbe trasse d'in radecin'a *amor,* curatu romanica !" Curat romanica ! a încheiat el.

Parva s-a gîndit să citească soldaţilor din glossariul hazliu şi îşi imagina ce ochi ar fi făcut fraţii Borcilă, a căror inteligenţă în materie de limbă i se părea puţin obişnuită.

Îi rămăsese totuşi în gînd întrebarea :

— Ce femeie cu păr de abanos cunosc ?

Parva căuta un chip care să dea răspuns acestei propoziţii interogative. A făcut un rond în memorie, n-a găsit, dar simţea că ceva îi lipseşte, ca şi soldatului acela din Romanaţi, pe care Parva îl pusese să-şi reprezinte cuvîntul *caut.*

— Ce-mi lipseşte, în afară de *absolut,* cînd absolutul însuşi lipseşte din *glossariul* domnilor Laurianu şi Massimu !

Parva s-a dumirit pînă la urmă, realizînd că îl chinuiau prea multele goluri de pe harta lui imaginară. Din sectorul estic al limbii avea doar cîteva fişe, prea puţine, iar unităţile pe care ar fi putut să le ancheteze, regimentele de dorobanţi din Bolgrad, Chilia şi Cahul, se aflau într-un sector îndepărtat al frontului. Singurele mostre de limbă din aria est-dunăreană, de dincolo de Prut, le culesese într-un vagon de

tren, călătorind între Piteşti şi Piatra-Olt cu unul din aceste regimente în dispersare.

Îi lipsea de asemeni, dar cu desăvîrşire, materialul lingvistic sud-dunărean. Ştia sigur că în unităţile româneşti se află grupuri de macedo-români, dar pînă la acea oră Parva nu întîlnise nici unul, ba da, cunoscuse un student în medicină la Lipsca, Zahu Caraian, cel care-i adusese vestea despre declanşarea războiului. Fără sectorul lingvistic sud-dunărean, prea puţin cunoscut pe atunci, harta lui Parva era o ficţiune.

— Va trebui să-i descopăr pe macedo-români ! şi-a spus, fără să-şi imagineze cum va putea face asta, ca un astronom decis să descopere o planetă nouă într-un sector confuz al cerului. Fără ei...

Simţea vag, deocamdată fără argumente, că în acel sector necunoscut se află cel puţin una dintre cheile limbii române, poate cheia arhaică, poate chiar poarta care-l despărţea de spectacolul genezei. Chestiunea îl interesa pentru o gramatică generală a latinii răsăritene, pentru al său *glossarium magnum,* din care dialectele sudice nu puteau lipsi, dar şi pentru fonetica limbii române, ale cărei poteci ascunse nu le putea dibui decît printr-o confruntare cu toate dialectele. Dintr-o preocupare de rutină, fonetica, pe care Sommert i-o prezisese ca domeniu, căpăta treptat un ascendent în meditaţiile lui Parva. Fără a şti cînd, probabil în urma unei anchete, Parva a notat în *Caietul galben :*

Trebuie ştiut ce forţe stranii apasă asupra cuvîntului, într-un moment al evoluţiei sale, obligîndu-l la un anume fonetism. Fiindcă, iată, cuvîntul prim curge firesc din latină, semantica lui rămîne neschimbată, în română, dar expresia lui sonoră se modifică. De ce ?... Valul cuvîntului izbeşte oare scutul profund al unei formaţiuni mai vechi, autohtone, obligîndu-l la o deviere fonică ? În acest caz devierea este foarte veche, anterioară despărţirii dialectale, şi se plasează hăt înapoi, într-o română primitivă.

Termenul de *română primitivă* nu exista în lingvistică pe atunci, l-a creat Parva, consemnîndu-l în jurnalul său.

Dar s-ar putea ca acelaşi val al cuvîntului să fie deviat prin prezenţa unor scuturi lingvistice de suprafaţă, aluvionare, deci modificarea să se plaseze într-o epocă de bilingvism. Aceasta ar putea fi epoca bilingvismului româno-slav. În acest caz vîrsta modificării e mai nouă.

S-ar putea însă ca aceeaşi modificare să se fi obţinut prin forţele interne ale limbii, prin acele legi pe care nimeni dintre cei de azi nu le cunosc, dar care nu încetează de a fi legi, de vreme ce se manifestă. O forţă internă a limbii ?... Poate. Dar atunci limba se află într-o geneză continuă.

— De ce nu ? şi-a spus Parva, închizînd caietul. Cred că am dreptate. Sub ochii noştri, din secolul al XVI-lea încoace, a dispărut rotacismul...

Spunea „sub ochii noştri" cu sensul : *sub ochii mei.* Cele patru secole scurse de la ultima

consemnare a unui rotacism i se păreau lui Parva o singură clipă. O clipă intensă.

Parva a clipit derutat, dîndu-şi seama că are în faţă chipul Păunei Catargi.

— A ! a zîmbit el. Tu eşti femeia *cu peru de abanosu*. Mă miram eu de unde te ştiu !

Nici măcar nu şi-a refuzat plăcerea de a se gîndi la ea. Nu s-a mai putut gîndi. Unduirea părului ei despletit, *de colore forte négra,* a ţinut scurt, lăsîndu-i lui Parva obrazul luminat de o mare satisfacţie : o uitase.

În faţa lui Parva se afla un camarad de la consiliul pretorilor, tot un sergent voluntar, un tînăr avocat de familie bună, care încerca să se facă auzit :

— Colega, plec la Bucureşti într-o scurtă misie la minister. N-ai nimic de trimis nimănui ?

Parva a negat cu capul. Se simţea puternic.

Plăcerea prinţului în contact cu puterea, care îl transformase peste noapte dintr-un tînăr colonel în capul unei mari armate, se amplificase între timp. Examinînd împreună cu adjunctul său, generalul Zotov, dispozitivele ruse şi române de luptă, comandantul *en chef* descoperise nişte bucurii care, pînă atunci, nu-i fuseseră accesibile decît imaginar. Nu o armată — o singură armată — ci o uriaşă armată, reprezentînd două state şi cuprinzînd zeci de naţii, prindea contur sub sine.

Deşi bine desemnat pe hărţile militare, frontul îşi menţinea totuşi, pentru prinţ, abstrac-

ţiunea şi vagul. Multe amănunte topografice, linii de apărare, drumuri strategice, staţii de etapă, depozite, spitale şi chiar unităţi mari nu căpătaseră contur real. Nu-i era clară prinţului nici imaginea adversarului, amplasarea redutelor de dincolo de dealuri, dar peste aceste incongruenţe, abstracţiuni şi confuzii se afla el, dispus să facă sau să nu facă un semn hotărîtor.

Întrebarea care îi venise pe buze, la puţin timp după trecerea Dunării — *Was bedeutet imperiale Gesinnung ?* [1] — căpăta acum un început de răpuns, la care se asociau imagini disparate.

O primă imagine îl trimitea cu ani în urmă, la Yalta, în vara lui 1869, cînd se afla împreună cu ţarul şi cu marele duce Alexei pe terasa superioară a palatului imperial, avînd în spate imensitatea continentală a pămîntului rus şi în faţă marea. Ţarul îl primise nu în Petersburgul autorităţii sale, nu în Moscova tradiţiei, ci aici, pe ţărmul vacanţei, la Livadia, într-o Krimee luxuriant scăldată în soare. Făcuse drumul pe mare, în eleganta fregată Kazbek, plutise zile lungi între apă şi cer, iar Krimeea, palatele de la Bacci-Sarai, cu orgia lor de mozaicuri, balcoane şi fîntîni, apoi palatele masive şi greoaie de la Yalta, au închipuit pentru el o lume, suspendată deasupra lumii, într-o nemişcare de clopot care nu se va clinti. Ţarul a apărut la timp, fără întîrziere şi fără grabă, izbăvit de griji, deşi mereu suferind, o funcţiune în vacanţă. Puterea, cu semicercul ei divin, îl însoţea ca o aură rămasă în urmă, mai jos sau mai

[1] Ce este sentimentul imperial ?

sus, de care titularul s-ar fi desprins, lăsîndu-şi fruntea goală. N-a făcut un singur gest de prisos sau a făcut doar acele gesturi care nu cuprindeau semnificaţii. Suveranul i-a apărut mai ales absent, exilat acolo la marginea Rusiei, nevoind sau incapabil să-i observe pe cei din jur, inclusiv pe el, prizonier banalităţilor, inclus unor lucruri mici, disparate, stinghere, care şi acelea păreau a nu-i aparţine.

În conversaţii, ţarul s-a interesat de sănătatea Kaiserului Wilhelm, unchiul prinţului, a avut cuvinte anoste pentru fiecare suveran şi prinţ german în parte, inclusiv pentru familia sa de la Sigmaringen, a clipit cu ochii sau a împrăştiat cuvinte fade asupra unor alte curţi europene, ignorînd curtea sa, mica sa curte de la Dunărea-de-Jos şi situaţia sa de prinţ domnitor şi vecin. Era oare urmarea unei omisiuni involuntare, *une manque geographique ou politique*, caracteristic celor mari ? Ignorarea nu-l privea atît pe el, considerat cu toată atenţia, ci micul lui stat, pe care suveranul rus evitase să-l pomenească, expropiindu-i astfel tacit, lui, prinţului, însuşirea de a-l întrupa. Acolo sus, pe terasă, ţarul a tăcut. A fost mai atent marele duce Alexei, care l-a întrebat totuşi :

— Şi nu crezi că prezenţa ta aici va provoca o indispoziţie la Constantinopole ?

Ţarul îşi uitase privirea dincolo de orizont, iar replica lui Alexei nu l-a trezit din somnolenţă. El s-a întors mai tîrziu spre Alexei şi a murmurat :

— Verile sînt totuşi foarte monotone în Sud. Lumina este mereu egală cu sine, fără nici un

spectacol. Și spre prinț : Cunoști, desigur, nopțile albe...

Cunoștea nopțile albe din fiorduri și văzuse cîndva, poate citise, fantoma unui iceberg care se scufunda într-un amurg. A confirmat deci cu fruntea, ca să nu tulbure dispoziția meditativă a țarului. A intervenit din nou Alexei :

– Totdeauna cînd se află aici, a glumit el indicîndu-l pe suveran, majestatea-sa duce nostalgia nopților albe...

Au zîmbit tustrei. Despre Constantinopole nimic, și nimic despre țara din care prințul venea. Ba nu, la despărțire țarul a conferit prințului marele ordin Alexandr Nevski, deși prințul, în replică, n-a putut oferi suveranului rus decît ordinul casei de Hohenzollern, acordarea unor însemne românești fiindu-i interzisă.

Apoi în mintea prințului se asocia o a doua imagine, colosală : întîlnirea armatelor ruse cu armata română, pe țărmul bulgar, talazurile de urale ale celor două armate înfrățite, estrada pe care se afla suit el, pe calul negru, încremenit sub cer ca un pinten de bazalt.

— *Zdarova malatzî !* [1] a strigat.

— *Zdravie jelaiem, vașe vîsokoblagorodie !* [2] a clocotit într-un glas armata marelui imperiu, răspunzîndu-i la salut.

I-a salutat apoi pe români :

— Bună ziua, soldați !

— Să trăiești, măria-ta ! au clocotit miile de piepturi sub arme, iar clocotul celor două armate s-a unit într-un *uraa !* continuu.

---

[1] Bună ziua, vitejilor !
[2] Să trăiți, înălțimea-voastră !

Îi devenise acum aproape clar răspunsul la acea întrebare şi a zîmbit interior, formulînd-o din nou :

— Sentimentul imperial ?

Era ceva cutremurător de simplu : *să te laşi substituit cauzalităţii. Să devii — obiectiv — cauzalitatea însăşi, avînd oboseala şi dispreţul de a o purta, ca pe o boală cosmică.* Acest sentiment îl avea numai ţarul şi, de partea cealaltă, sultanul. Acest sentiment punea în mişcare, ca un resort invizibil, marile armate, împingîndu-le înainte peste catastrofe, cu preţul catastrofelor. Pe prinţ catastrofele îl speriau. Era infirmitatea de a nu avea puterea uriaşă a nebuniei.

Din acest punct, nemărturisit, a fost dealtfel reluată discuţia cu Zotov, care, la sugestia marelui duce, insista pentru declanşarea imediată a unei noi ofensive la Plevna.

— Dar nu înţelegeţi, i-a răspicat prinţul adjunctului său militar, că nu trebuie să repetăm catastrofele din opt şi optsprezece iulie ?

Prinţul îşi însuşise cele două catastrofe, la care nu participase, folosindu-le acum ca argument.

Ochii lui Zotov, spălăciţi, aproape albi, îl priveau însă ireal de senin pe tînărul comandant *en chef*, ca şi cum ar fi spus : De ce să nu le repetăm ?

Prinţul simţea o uşoară nervozitate. Se afla în faţă cu ordinul de luptă pentru cea de a treia bătălie a Plevnei şi nu putea privi, nici atinge, acele hîrtii incendiare.

Ochii lui Zotov nu spuneau nimic, în adîncul lor nu era decît mirare : De ce să nu le repetăm (catastrofele) ?

Prinţul a împins în lături hîrtiile, pe colţul mesei de lemn, pe care nu se mai aflau decît o călimară mare, de sticlă, cu cerneală neagră, tocul şi o cenuşieră în bronz. Cenuşa aştepta să fie presărată pe semnătura sa, în cinci litere plus o trenă scurtă.

Se întorsese împreună cu Zotov la Poradim, la cartierul său general, după o inspecţie minuţioasă la corpul al IX-lea rus, comandat de generalul Krilov. Starea trupelor acestui corp îl nemulţumise. Ar fi trebuit să-i treacă prin faţă nu mai puţin de 22.000 de oameni, dar rîndurile luptătorilor erau rărite, unele regimente reduse la o treime, cîteva batalioane complect şterse din registre, companiile numărînd cîte 130 de oameni sau mai puţin. Desigur, soldaţii au răspuns nebuneşte salutului său, fapt care l-a mîngîiat pe noul comandant, umplîndu-l de mîndrie pe Zotov, care nu s-a abţinut să-i spună :

— Vedeţi, sînt gata să moară toţi cîţi au mai rămas, la un singur semn !

O situaţie mai bună nu avea nici corpul al IV-lea rus, şi nici corpul de cavalerie al generalului Laşcarev, susţinut între timp de o brigadă română. Recapitulînd acest tablou, se simţea sufocat.

— Nu mi-e clar ce vreţi ! a izbucnit el, dureros aproape, iar replica a ţîşnit spontan, fără a o mai putea stăpîni, ca un sughiţ.

— Ce nu vă este clar, înălţimea-voastră ?

Bătrînul Zotov, care își formulase la rîndu-i nedumerirea, purta în ochi o inocență atît de profundă și atît de clară, încît prințului i s-a părut, privindu-l, că sondează bezna. Într-adevăr, Zotov părea sincer derutat, iar umerii săi au marcat momentul, căutînd parcă un martor :

— Ce nu-i era prințului clar ? !

Mare, ciolănos, greoi, acum împuținat de vîrstă, Zotov părea neînțelegerea pură. Era un rus din nord, un bielorus cu ten spălăcit și ochi aproape albi. Favoritele lui adăugau două aripi feței late, boțite de riduri, alte două aripi pleoștite peste buză adăugau mustățile, pe care bătrînul le ridica din cînd în cînd cu dosul palmei. Tot cu palma, țărănește, își ștergea fruntea mereu transpirată, luminată de o chelie care parcă nu-i aparținea. În toate Zotov părea un bătrîn cîine de pază al imperiului, acum un dulău fără dinți, o ființă căreia orice i se putea contesta începînd cu inteligența, nu însă și fidelitatea față de tron, cinstea profesională și mai ales dragostea față de armata pe care o slujea.

Ce-i putea imputa prințul lui Zotov ? Îi putea desigur cere cîte ceva, avea s-o și facă, dar era exclus să întrețină cu bătrînul general punțile unui colocviu.

— Va trebui să văd și corpul de cavalerie ! a cerut cu insistență prințul, ca să amîne din nou chestiunea spinoasă a ordinului hotărîtor.

— Dar e cald, înălțimea-ta ! l-a apărat pe prinț Zotov. Apoi, rugător : Situația brigăzilor de cavalerie o am aici ! a deschis niște hîrtii. La

nevoie, a mai adăugat el, îl chemăm la raport şi pe Laşcarev.

Zotov n-a mai aşteptat încuviinţarea prinţului, a desfăcut hîrtiile, dînd citire listei de regimente, brigăzi şi sotnii care alcătuiau corpul de cavalerie, reintroducîndu-l pe prinţ în atmosfera de ameţeală abstractă pe care ţi-o dă întotdeauna puterea. Îi mîngîiau auzul nume stranii, care încîntau, surprindeau, defilau singure :

— Regimentul unsprezece, dragoni, de Astrahan... Regimentul trei, dragoni de Cazan... Regimentul şase, ulani de Bug... Regimentul nouă, cazaci de Don... Brigada a unsprezecea, cazaci de Caucaz... Regimentul optsprezece, dragoni de Riga... Regimentul paisprezece, husari de Kiev... Două sotnii letone... Regimentul douăzeci şi trei, husari de Mariopol... Apoi privindu-l pe prinţ întrebător, dacă să mai continue : Am şi situaţia bateriilor călăreţe. Şi ca suprem argument pentru suspendarea inspecţiei proiectate : Laşcarev soseşte aici pe minut !

— Vom merge noi la generalul Laşcarev ! a hotărît prinţul.

Comandantul *en chef* s-a ridicat, Zotov s-a supus. Ordinul pentru cea de a treia bătălie pentru Plevna a rămas pe masa de la Poradim, dat la o parte de mîna prinţului, nesemnat...

Acum, călărind alături de el, prinţul îl simţea pe bătrînul general cum pufneşte necăjit, ca

un cîine de vînătoare care a pierdut urma. Se pusese în mişcare şi suita rusă a prinţului. Ofiţerii din suită — Riesenkampf şi Ocotnikov din cavaleria gardei, Losjev, din regimentul de cuirasieri Ţarskoe-Selo, locotenentul conte Steinbock, din garda călăreaţă, subofiţerul de husari Taticev, un literat rus care era translator voluntar — de fapt toţi îl secondau pe prinţ cu interesul faţă de pasărea rară pe care o urmăreşti de la sol, în zbor. Toţi erau la curent cu disensiunile dintre cele două curţi, toţi îşi făceau serviciul cu exactitate şi plăcere, slujindu-l în fond pe suveranul lor, adăugînd însă un ce neutru, de loialitate faţă de o cauză în sine. Singurul excentric, singurul îmbufnat, căpos şi docil, părea Zotov.

Orele de lucru cu generalul erau pentru prinţ un chin, orele de lucru ale generalului cu prinţul erau pentru bătrîn un iad.

Dresat să intre în automatismul curţii militare, generalul venea pregătit minuţios, cu hîrtiile bine ordonate în mapă şi cu dispoziţiile îngrijit redactate de oamenii săi — ordine traduse în franţuzeşte sau nemţeşte, dar şi originalele, mult mai dezvoltate, în rusă — pe care le prezenta emoţionat, cu un pas înainte, după care se retrăgea, în aşteptare, un pas înapoi.

După tradiţie, prinţul ar fi trebuit să semneze hîrtiile automatic, să reţină una, oricare, dînd-o la o parte, să examineze suspicios acea hîrtie, fără s-o citească, restituindu-o subalternului, cu un gest nedecis. Primind acest semn catastrofal, Zotov ar fi trebuit să ofteze şi să nu spună nimic. Catastrofă fără consecinţe, hîrtia

urmînd să se întoarcă a doua zi, altfel caligrafiată. Sau ar fi fost de aşteptat, caz nu rar, marea scenă de capriciu. Prinţul, sau oricine în locul său, ar fi trebuit să răstoarne mapa cu hîrtii, cu un gest scurt şi brutal, servindu-i generalului o lecţie absurdă, pornind de la un fleac. Zotov ar fi fost pregătit şi pentru o asemenea descărcare : se suspendau în acest caz manevre, se anulau ordine a căror executare fusese pusă sub sancţiunea capitală, cădeau ca grindina pedepse, se promovau fulgerător cei căzuţi alaltăieri în dizgraţie, pînă ce indispoziţia suveranului sau a comandantului *en chef* trecea, iar întîlnirile se reluau la diapazonul curent, printr-un gest de bunăvoinţă : nu se mai discutau chestiuni militare, comandantul *en chef* divaga, acorda o confidenţă, spunea o glumă sau se interesa de sănătatea subalternului, adresîndu-i-se cu Pavel Dmitrici. Subalternul răspundea în acelaşi fel, îşi lua mapa cu hîrtii, înclinîndu-se nu militar ci tradiţional, cu fruntea pînă la pămînt, ştiind că are mai departe mînă liberă.

Prinţul rupsese întreg acest tipic, buimăcindu-l pe subaltern. „Să fie oare acest mod de a se purta o altă faţă a aceluiaşi capriciu imperial ?“ se întreba Zotov. Dar, curios, prinţul persevera în capriciul de a fi altfel, iar acesta nu se mai putea numi capriciu. El chiar examina hîrtiile, chiar asculta rapoartele, chiar făcea inspecţiile, ceea ce punea în derută subalternii, militari obişnuiţi ca şefii lor să nu depăşească un privilegiu mai mult decorativ. Ce vroia el în fond ? Războiul era o activitate

tradiţională, cu legile şi rosturile ei, pe care suveranul şi marii duci le respectau. Rolul suveranului, rol delegat şi altor persoane sacre din familie, era unul singur : să facă un semn. Zotov, ştiind aceasta, îi şi spusese prinţului din clipa cînd acesta fusese numit comandant :

— Alteţă, daţi un ordin şi Plevna va cădea !

Acum ordinul era scris, dar prinţul ezita să-l semneze. Pentru bătrînul general refuzul gestului reprezenta un neînţeles blestem ceresc. Cu ce greşise ?

Urmărind peste dealuri şoseaua spre Lovcea, evitînd atingerea cu raza tunurilor otomane, prinţul a ajuns la bivuacul cazacilor de Cuban după asfinţitul soarelui. Lovcea căzuse cu cîteva zile înainte, printr-un asalt fantastic la care participaseră 25 de batalioane, 15 escadroane de cavalerie şi 90 de tunuri, un total de 16.000 de luptători, dintre care numai vreo 2.000 pieriseră. Strălucise, bineînţeles, tînărul general Skobelev, *Diavolul alb,* cum îi spuneau otomanii, din pricina armăsarului său alb şi a vitezelor nebuneşti în atacuri. Se distinsese, desigur, şi şeful lui Skobelev, generalul prinţ Iremetinski. Ştiind simpatia comandantului *en chef* pentru Iremetinski, Zotov, mîndru de ispravă, a încercat să-l abată pe prinţ din drum spre comandamentul acestuia, dar prinţul a refuzat, îl interesau cazacii, starea generală a cavaleriştilor.

N-a găsit uşor bivuacul, iar aceasta l-a indispus. Cazacii executaseră în cursul zilei o

mişcare de apropiere de linia otomană, deplasîndu-se cu vreo 15 kilometri mai în adîncime decît punctul desemnat pe hartă ca centru al brigăzii lor. De ce ?

— Păi, înălţimea-voastră, calul merge repede, a explicat Zotov, iar cazacul e nestatornic.

N-a comentat răspunsul, fiindcă simţea un lucru în neregulă : cazacii executaseră de fapt o manevră conform ordinului general de atac, pe care el nu-l semnase. Zotov era doar în aparenţă docil, în fond şiret.

În consecinţă, prinţul a suspendat alertarea brigăzii de cavalerie şi trecerea în revistă a efectivelor. S-a mărginit la o conversaţie cu comandanţii, în care a pus multe întrebări, prin mijlocirea voluntarului Taticev, comandanţii cazacilor nevorbind decît limba rusă. A întîlnit în schimb aici nişte suflete simple şi libere. Cazacii l-au asigurat pe înălţimea-sa că vor îndeplini întocmai toate ordinele, şi că, dacă el o cere, ei se pot foarte simplu întoarce înapoi la punctul de unde au plecat. Prinţul n-a contramandat ordinul lui Zotov, a vrut doar să pună în vedere neregula, atît cît Zotov s-o înţeleagă. Apoi prinţul a uitat de reproş, sedus de atmosfera bună de la comandament. Ceea ce-l uimea era lipsa acelui sentiment de stînjenire pe care îl au soldaţii şi ofiţerii oricărei armate într-o ţară străină. Cazacii nu-l aveau. Ei se mişcau liber, ca la ei acasă, în Cuban, restaurînd aici, sub poalele Balcanilor, un crîmpei de viaţă ţărănească, fiindcă tabăra nu era altceva decît un fel de sat războinic. Se tăiau copaci, se căra

fîn cu furcile, într-o fierărie improvizată se dregeau osii de căruțe și cercuri de roată. Toată această activitate nu s-a suspendat la sosirea prințului, oamenii văzîndu-și liniștiți de treburile lor, chiar cînd importantul cortegiu, avîndu-l în frunte pe prinț și pe „tătuca“, a trecut printre căruțe, piramide de arme, cazaci întinși la umbră, stoguri de fîn.

Îi mai plăceau cazacii și pentru lipsa lor senină de orice formalism. Comandanții vorbeau între ei, fără sfială, contrazicîndu-se sau insultîndu-se furtunos, sub ochii prințului, alternînd poziția smirnă cu cele mai neprotocolare gesturi, inclusiv suflatul nasului cu degetele. După un asemenea gest, deloc nefiresc, căpitanul care l-a comis s-a apropiat familiar de prinț, culegînd de pe vestonul lui un fir de ață. Îi plăcea și „tătuca“, un bărbat relativ tînăr, tuns chilug, în afară de o singură meșă care-i atîrna lateral, pe ceafă, om puțin vorbăreț, dar cu ochi inteligenți și vii. Ceilalți ai lui aveau un fel de religie pentru „tătuca“ din care orice altă persoană, oricît de înaltă, se excludea.

I s-a explicat dealtfel prințului, prin voluntarul Taticev, că tătuca nu era oricine. Tatăl tătucăi de azi intrase călare cu sotnia lui în Paris, în timpul înfrîngerii napoleoniene. El, tătuca, se bătuse în Asia, și acum, în Balcani, nutrind nădejdea să intre călare, cu regimentul lui, în Țarigrad. Fiii sau nepoții lui aveau să intre cu diviziile lor călare, tătuca nu se îndoia, în bătrîna Romă. Acești ultimi cavaleri ai stepei aveau visul lor, pe care Taticev l-a tălmăcit : să elibereze Sfînta Sofie de semilună, punînd

crucea dreptății la loc, să scoată Roma de sub tirania papilor, readucînd-o sub oblăduirea Sfîntului Sinod, să ducă pînă la capătul lumii credința pravoslavnică.

Lui tătuca îi străluceau ochii de bucurie cînd se vedea tălmăcit prințului străin, dar buna-cuviință spontană nu l-a făcut nici arogant, nici demagog. Era adevărat și sincer, din carnea lui — dac-o tăiai bucată cu bucată, cu sabia — nu curgea decît sfîntă credință. El s-a stropșit la cîțiva cazaci, care își băgaseră nasurile să-l vadă pe străin, apoi a așteptat ordine. Nimeni nu ieșea din cuvîntul lui, iar cînd prințul a refuzat trecerea în revistă a trupei, tătuca n-a insistat, nu s-a simțit jignit, a înțeles că înălțimile-lor au alte treburi, mai mari, decît să vadă cazaci și cai. Ce era în fond de văzut ? Cazaci și cai !...

Tătuca l-a poftit pe prinț la comandament, într-o șură, adevărat depozit de pepeni, hămurărie de duzină și arme. Un cazac de ordonanță a strîns între genunchi un uriaș harbuz, înjunghiindu-l sub privirile prințului, ca pe un berbec. Tătuca a dat apoi invitaților, cu mîna lui, cîte o felie mare. Gazdele și-au scos cuțitașele de la brîu și au început să mănînce, fără a mai aștepta ca înaltul oaspete să dea semnul, mușcînd el primul. Mîncau toți cu poftă, scuipînd sîmburii pe jos. Cojile le aruncau peste umăr, afară, în întuneric, șura fiind deschisă în toate părțile. Cazacul de ordonanță mînca fără cuțit, vîrîndu-și gura cu dinți albi de-a dreptul în carnea zemoasă, ceea ce prințului nu i-a displăcut, gîndindu-se că lama cuțitului, cînd nu e spoită cu aur, oxidează. Tătuca a destupat și un

butoiaş de horilcă, dar la refuzul prinţului de a bea alcool n-a insistat, astupînd la loc recipientul, fără a mai servi pe nimeni.

Între timp, afară, noaptea vibra de cîntecele cazacilor. Era un murmur, un şopot, un clocot ? Urechea prinţului nu se putea dumiri, dar în sînge l-a inundat un fel de căldură, nişte supape secrete s-au deschis în sufletul său, nişte gîlgîiri stranii, ascunse lăuntric, au dat să iasă prin pori afară. Căldura i-a umplut plămînii, s-a simţit subit mai uşor, smuls în sus de un fel de abur magic, albit la chip de o transfigurare. Cînd o voce tînără, un fel de nechezat de cal, a ţîşnit din ison, tăietura sonoră a părut a despica noaptea, pentru ca alte suflete, nişte suflete pămîntene torturate de arşiţe şi suferinţi, să evadeze libere spre jungla din stele. Au ţîşnit în sus şi acele suflete, într-o cascadă verticală, urmîndu-l pe cazacul nebun care se depărta între timp, de unul singur, cu vocea lui femeiască, în abisul stelar. Taticev, iubitor de folclor căzăcesc, s-a simţit dator să traducă. Prinţul l-a oprit. Trebuia să se smulgă din această urgie lirică şi nu ştia cum. Concertul spontan putea dura la infinit, prinţul ştia, din lecturi, că în asemenea prilejuri cazacii beau şi plîng. Butoiul cu horilcă era pregătit, cîţiva ofiţeri se şi aşezaseră, pentru drum lung, pe şeile cailor, pe raniţele şi harbuzii din şură, fără să le pese de nimeni.

Formalismul prinţului a biruit. El a scos ceasornicul, a privit spre Zotov, acesta a consimţit, tătuca i-a probozit pe oamenii lui în ruseşte,

aceştia s-au sculat de jos cu chiu, cu vai, îndreptîndu-şi ţinuta şi rămînînd smirnă.

— Înălţimea-sa vrea să vadă caii, a spus colonelul Ohotnikov, din suită, căruia prinţul îi exprimase pe drum această dorinţă a sa.

Tătuca s-a scărpinat în cap, apoi a mormăit ceva.

— Ce spune ? s-a interesat prinţul.

— Spune că noaptea caii sînt la păscut, a tradus Taticev.

— Desigur, a confirmat prinţul. În drumul de întoarcere ne vom opri totuşi la taberele cailor.

N-a mai putut-o face. Pe drumul de întoarcere prinţul avea să descopere un alt incident : spre Lovcea, peste dealuri, pe un drum vicinal, se aflau în mişcare convoaie mari militare. Uruitul căruţelor l-a ţintuit în loc. Nu erau zeci, erau sute, poate chiar mii. L-a consternat apoi un zgomot infernal de osii, de fierărie, la care se adăugau răcnetele soldaţilor şi pocnetele de bice. Urcau la deal tunuri grele de asediu, trase de cîte douăsprezece perechi de boi.

— Ce înseamnă asta, generale ?

Zotov a tăcut. Apoi, dînd din umeri :

— Nu înţeleg ce se întîmplă, înălţimea-ta !

— Dar asta este posibil ? ! a izbucnit prinţul.

A dat pinteni calului. Pînă la Poradim a ţinut-o într-o fugă, punînd la grea încercare resursele de rezistenţă ale bătrînului general. Aici, la Poradim, pe pragul casei în care abia se instalase, a avut surpriza de a-l descoperi pe Nicolas. Era întins pe prispă, în cămaşă, cu ves-

tonul sub cap. Fuma. L-a primit pe prinț zîmbind :

— Te miri ? ! Apoi simplu, familiar : Noaptea asta dorm la tine.

În aceeași zi, Parva, scăpat de tensiunea procesului, avusese cîteva ore libere. Primul răgaz, după luni de efort. Dar nici acum, în aceste clipe rare, Parva nu se putea sustrage obsesiilor lui lingvistice. Alterna între cele două caiete, *Caietul negru* — pentru material lexical, *Caietul galben* — pentru cugetări.

În *Caietul galben* scrisese, după procesul lui Ilie Puiu :

O armată este o masă de vorbitori. Apoi tăiase și scrisese deasupra : *O societate este o masă de vorbitori. Armata este o parte a ei, un organ specializat, ca pumnul care lovește sau ca plămînul care respiră.*

O dată cu trecerea Dunării, Parva observase că armata devenise tăcută. Intervenise o anume ciudățenie în comportamentul soldaților, o schimbare sau un alt mod de a fi, care se dispensa de cuvinte. Dincolo, aceiași țărani, în uniforme, erau veseli, nesfioși, nu gălăgioși, dar deschiși, lesne abordabili, fapt care l-a ajutat pe Parva să ancheteze lingvistic unități întregi, numeroase companii provenite din zone diferite. Acum aceiași oameni erau taciturni, posaci, greu de urnit, reacționînd numai la ordin, fie prompt, cu o ușoară spaimă, fie cu întîrziere, probă că reveneau la realitatea militară încet și

de departe. Parva se gîndea că există totuşi cel puţin două moduri de abordare a Necunoscutului, unul prin retragere în interior, fapt care obligă la o revenire lentă şi de departe, şi altul imediat, cu sufletul la gură, epidermic, cu spaimă. Amîndouă presupun o descentrare a eului, care este plasat în ambele cazuri lateral, în adînc sau la suprafaţă, nicicum acolo unde ar trebui să fie.

— Există, oare, un loc anume al eului ? s-a întrebat el, dar şi-a răspuns imediat, cunoscînd locul de plasare a inimii în mentalitatea arhaică : stomacul.

Aceasta însemna, pentru soldaţi, că sufletul, *anima,* este plasat exact la mijlocul trupului, sub diafragmă, nici în inima anatomică şi nici în cap, ci exact acolo unde împing şi de unde scot aerul, printr-o respiraţie anume, vechii indieni.

Acum soldaţii tăceau. Şocul necunoscutului era mare.

— Ce consecinţe poate să aibă aceasta asupra limbajului ? s-a întrebat Parva. Şi tot el şi-a răspuns : Practic nici una.

Limbajul e un vehicul tehnic, el exprimă la fel de precis starea de tulburare şi starea de calm. Limba e o limfă. Dacă limba ar da seama de comoţiile unei societăţi, relieful ei ar fi arbitrar, haotic, ca al geografiei fizice. Ar exista limbi vulcanice şi limbi plate. Aceasta înseamnă că nici indivizii şi nici masa vorbitorilor nu pot influenţa limba. Ceea ce iarăşi nu-i posibil.

Observase, notînd răspunsurile lui Ilie Puiu, că acest soldat avea o pronunţie caracteristică

— elidarea unor consoane lichide — şi se întreba dacă, prin intermediul unei familii, al unui grup de familii, nişte familii care ar creşte arborescent, o asemenea rostire particulară n-ar putea pune bazele unui jargon sau dialect. La capătul lanţului, înapoi, ar sta un ins, Ilie Puiu sau altul, iar lanţul ar deveni o încrengătură care ar acoperi o respectabilă suprafaţă din limba unei zone. O observaţie asemănătoare, privind palatilizarea labialelor, făcuse şi Cantemir, cu cîteva secole în urmă. El consemnase fenomenul ca valabil pentru toată partea de sud a Moldovei, şi-l explica prin rostirea femeilor, a mamelor deci. Informaţia era importantă, demnă de o verificare minuţioasă. N-avea însă la îndemînă textul lui Cantemir.

Dacă consonantele lichide (sau labialele) au un asemenea destin, a notat Parva, în *Caietul galben,* sărind peste cazul lui Ilie Puiu, *atunci înseamnă că regimul transformărilor fonetice poate fi supus accidentelor de tot felul, hazardului, deci evoluţia limbilor e un hazard. Limba e o dramă la cheremul indivizilor.*

Parva avea în faţă două propoziţii într-un raport de excludere :

1. *Nici indivizii, nici masa vorbitorilor nu pot influenţa limba.*

2. *Limba e o dramă la cheremul indivizilor.*

Dar Parva nu se putea decide pentru care formulă să opteze. Prizonier logicei aristotelice, binare, Parva se zbătea între neputinţă şi furie. Realităţile nu încăpeau în formule, iar formulele se excludeau :

— Un război trebuie să lichideze măcar asemenea chingi ! a izbucnit el.

A închis *Caietul galben* şi a ieşit afară.

Nicopole redevenise între timp un tîrg liniştit. Frontul se depărtase de Dunăre, la vale, spre sud, pe uliţi erau puţini militari, doar patrulele române, nimic n-ar fi reamintit războiul dacă stîrvurile de oameni şi animale, îngropate superficial la marginea oraşului, n-ar fi făcut să se simtă în văzduh un iz înăbuşitor şi dulceag de fermentaţie. Se deschiseseră şi prăvăliile : de hamuri, de sare, de dulciuri. În parmalîcul unei dughene, un turc bătrîn moţăia în soare, în faţa unui coş cu acadele, fără să se trezească nici cînd Parva, oprindu-se în dreptul lui, l-a acoperit cu umbra. Parva l-a privit mult pe turc, s-a aplecat, a luat din coş un romb de susan, a dat să muşte din acadea, apoi a aruncat rombul la loc. Dormitarea fiinţelor, dormitarea naturii îl indispunea. I se părea ilegitimă, mai ales în amiază, un fel de abandon în faţa forţei iradiante a luminii, care, în optica lui, avea menirea de a trezi.

— Cum cugetau oare indienii, în amiaza tropicală ? s-a întrebat el, rămînînd lîngă turc, primul exemplar de oriental pe care îl avea în faţă. Poate că totuşi bătrînul cugetă, şi-a spus. De fapt acum e ceasul cugetării. Acum, la amiază, a glosat el, nici măcar umbră nu mai există. Lucrurile şi ideile apar limpezi în contururile lor absolute, noaptea trebuie să le extragi printr-un efort chinuitor, dureros, echivalent cu o decantare a ta din tine însuţi.

A conchis că amiaza e ceasul sintezelor, cînd ideile ţi se impun singure, strălucind orbitor, ca diamantele, nişte diamante pe care nu le vede nimeni, poate fiindcă sînt prea multe.

— La amiază trebuie scrise maxime, sentinţe, cugetări lapidare. La sfîrşitul vieţii, cînd voi avea răgaz pentru asta, voi proceda aşa.

A ieşit pe ţărmul Dunării. Şi fluviul dormea. Şi aerul. Dincolo de apă, în ţară, se reluase marea linişte a holdelor, o linişte încărcată de tot aurul somnifer al amiezii.

— Teribil ! a tresărit amuzat Parva. Doar eu sînt treaz. Probabil că dincolo, în sud, pe redute, dorm şi turcii. Un consens al somnului în plină zi. Iar peste această complicitate în suspendarea gîndului, un ins care cugetă la destinul limbii. Poate că şi limba doarme, ca Dunărea. Ar trebui să mă scald...

A coborît pînă la apă, s-a întins pe plaja foarte îngustă, de lut galben, şi-a scos ochelarii şi s-a lăsat o clipă toropit de soare. Apoi şi-a muiat lentilele în apa imobilă, placidă ca eternitatea. Dar rămînînd mai mult cu mîna în apă a simţit pînă la urmă curgerea uşoară a undelor, cald răcoroasă ca o respiraţie.

— De fapt nimic nu stă, şi-a spus Parva, îndulcind pentru o clipă eleatismul lui intransigent de pînă atunci. Imobilitatea somnului e o aparenţă, ca şi imobilitatea fluviului văzut de sus. Ca şi imobilitatea limbii. Dormitînd ca un fluviu, limba gîndeşte asupra sa, parcurgînd somnoros distanţe milenare. Greşeala mea este că mă agit ca un explorator nerod, căutîndu-i cataractele. Poate că nu sînt. Nici un ins nu

s-a putut plasa în momentul de geneză al unei limbi, echivalent unei cataracte, al trecerii torenţiale de la un prag geografic la altul. Oricînd, pe oricare fragment temporal, limba a dormitat într-o eternă amiază, iar modificările ei, infinitezimale, au părut invizibile pentru inşii din acel moment. Fonetismul specific vorbirii lui Ilie Puiu poate că nici nu e consemnabil. E un caz. Nu-i cu putinţă, în română, o elidare a lichidelor...

S-a ridicat. Simţea că mintea începe să-i lucreze cu puteri noi, după cele cîteva clipe de confuzie şi toropeală în care se împăcase cu ideea somnului. Acum simţea nevoia *Caietului galben,* în care să transcrie, grăbit şi lacom, formula de sinteză :

Există o voinţă a limbii de a menţine un anume fonetism. O limbă arată fonetic aşa, numai aşa, şi nu altfel. Orice încercare de prefacere a voinţei sale, care reprezintă o sistemă, duce la eşec.

Apoi Parva s-a oprit din drum, ajunsese din nou lîngă turc, acesta încă dormea, din trupul lui se prelingea acum o umbră. A luat totuşi din coş un romb de susan, a aruncat o parà în şorţul turcului, a muşcat din susan cu plăcere.

— Nu, n-am dreptate, s-a contrazis însăşi, aruncînd susanul. Aceasta ar însemna să desprinzi limba de vorbitori şi să faci din voinţa ei o voinţă în sine. Există oare limbi indiferente la prezenţa vorbitorilor, a căror lege sau sistemă să se menţină fără ei, peste ei, limbi obiective şi suverane pe teritoriul lor, ca absolutul ? Poate limbile moarte. Aşa apar azi elina homerică şi

latina lui Tacit. Totuşi, s-a corectat Parva, latina lui Tacit e altceva decît latina cotidiană a Romei din vremea lui, e o latină învinsă printr-o voinţă personală. E o latină etică.

I-a plăcut formula unei limbi etice. A decis să întreprindă un studiu asupra raportului între factorul individual şi factorul colectiv, în limbile antice, şi să trimită studiul lui Hasdeu. La *Convorbiri literare* nu vroia să mai trimită un rînd.

Îl cuprinsese un freamăt nebun de a scrie, ideile îi clocoteau în creier, făcuse prostia să nu ia *Caietul galben* cu el, iar acum era silit să alerge spre cvartir pentru a nota. A ajuns totuşi la cvartir abia seara.

Intrînd, l-a văzut din zbor pe Ragaica făcîndu-şi bagajele. S-a uitat crunt la el, cu sensul *lasă-mă-n pace !*, s-a aşezat la masă, a desfăcut *Caietul galben.* Ştia că trebuie să aprindă lumina, fiindcă altfel, mai tîrziu, şi-ar fi pierdut şirul gîndurilor. Dar gîndurile lui zburaseră. Îl enerva prezenţa locotenentului, care împacheta de zor, aşa cum numai el ştia s-o facă : parcă ar fi pregătit calm, metodic, o crimă. Lucrurile erau împăturite tacticos, cută pe cută, unghi pe unghi, apăsate, strivite, sufocate peste limită, ucise. În spaţii iluzorii, în interstiţii greu de bănuit, Ragaica înghesuia alte lucruri, obiecte diferite ca formă şi structură care, curios, reuşeau să intre pe locul desemnat. Peste acestea erau întinse lucrurile plate — batiste, prosoape, feşe pentru frizură — după care urma înfăşurarea sau mai exact strangularea întregului în sfori, curele şi catarame. Ceea ce rezulta era nu un

pachet, ci o bombă, pe care n-ar mai fi putut-o sparge, după milenii, nici cazmaua arheologului.

— Cînd ordinea e demențială, își spusese mai de mult Parva, privindu-l pe colocatarul său cum împachetează, ea isprăvește prin a se substitui haosului.

Aceasta o spunea fiindcă și despachetatul era o demență : din cubul de elemente sub presiune apăreau cele mai imprevizibile lucruri, moi și dure, imponderabile sau grele, toate recăpătîndu-și structura și forma primă, după desprinderea, simplă, din absurda coeziune. „Nici măcar invidie n-am pentru așa ceva", a gîndit Parva, dînd din umeri.

Din pricina modului de a împacheta și despacheta, cei doi nu se puteau suferi. Mîndru de performanțele sale, Ragaica pretindea admirația — împacheta întotdeauna cu martori — iar cînd nu o dobîndea, răspundea cu ură. Parva era decis să se mute, ca să-și recapete libertatea de a gîndi, pînă și gîndurile lui gemeau, strînse în chingi. Cîteva ceasuri după orice împachetare simțea congestia.

Acum, Ragaica de mult îi arunca priviri furioase. Văzîndu-l distrat, i-a aruncat la modul cazon, prevenindu-l că ceea ce îi spune înseamnă un ordin :

— Într-o oră plecăm pe linia de foc. Te rog să fii gata, domnule sergent voluntar !

Fiindu-i gazdă, prințul nu-i putea face nici un reproș lui Nicolas privind comportarea acestuia în ultimele zile, o comportare pe cît de bi-

zară, pe atît de alarmantă pentru poziția comandantului *en chef*, dar reproșul îi stătea pe buze. Știa, prin depeșele lui Cernat, că marele duce îl vizitase pe general aproape cu regularitate, improvizînd inspecții pe la comandamentele și trupele corpului român, inspecții isprăvite cu agape.

— Găsești bună starea trupelor mele ? a început prințul prudent, încercînd să sondeze umoarea lui Nicolas.

— Desigur. Și, atent asupra prințului : Ai fost deci informat că ți-am văzut soldații !

— Desigur.

— Și tu inspectezi cu regularitate unitățile ruse, a precizat Nicolas.

— Desigur. Am această datorie !

— Desigur.

Din acest punct discuția nu se mai putea urni, prințul simțea nervozitatea lui Nicolas, care abia răbda să nu facă explozie. Era ca și cum amîndoi ar fi bătut între ei un țăruș, învîrtindu-se acum unul după altul, ca în manej, înainte sau înapoi. Acum stăteau pe loc și se așteptau unul pe celălalt.

— Ai de făcut vreo observație ? a reînceput prințul.

— I le-am comunicat direct lui Cernat.

Prințul n-a mai putut răbda :

— Nicolas, dar era normal ca aceste observații să mi le faci direct mie !

Nicolas a pufnit :

— Numai țareviciul este atît de orgolios. Vizitîndu-i o dată trupele și făcînd generalilor lui niște reproșuri, s-a plîns suveranului că-i în-

calc autoritatea. Apoi, după o pauză : Dar e absurd, sînt totuşi comandantul suprem al trupelor din Balcani !

— Desigur.

Nicolas şi-a recăpătat calmul, după această descărcare. L-a privit drept pe prinţ.

— Tocmai de asta am şi venit la tine ! i-a spus el, iar ochii celor doi bărbaţi s-au fixat cu o intensitate echilibrată. Apoi, după o pauză : Te rog, insist, semnează ordinul !

Prinţul şi-a lăsat mîinile moi pe lîngă trup, ca şi cum sîngele i s-ar fi scurs din membre. Nicolas, observîndu-l exact, a simţit că l-a învins cu rugămintea şi, odată victorios, a început a convoca argumentele logice, pentru ca lucidul din prinţ să nu mai aibă timpul a se redresa.

— Nu putem întîrzia o clipă, te rog s-o crezi. Nu putem acorda otomanilor un singur răgaz. Gîndeşte-te că Plevna va fi întărită cu trupele lui Suleiman-paşa. Se vor fortifica. Va fi imposibil să-i scoatem de-aici mai tîrziu.

— Nicolas, dar nu sîntem pregătiţi ! a replicat prinţul, redresîndu-se.

— Cum nu sîntem pregătiţi ? !

— Ne trebuie forţe considerabile ca să încercuim Plevna !

— De ce s-o încercuim ? Nu înţelegi că nu vreau un război de durată ? Şi fixîndu-l din nou : Atunci de ce crezi c-am insistat să treci Dunărea cu armata ta ? Şi ferm : Ajutorul tău îmi este indispensabil acum, aici ! Apoi, expediind cu mîna : Mai tîrziu...

Prinţul se afla ca pe muchea unui abis, cu trei pătrimi din trupul său atîrnînd *dincolo.* Îl ţinea

încă suspendat numai o imensă voinţă. Era decis să reziste totuşi sau să cadă, dar numai cu muche cu tot, împreună cu Nicolas. Acesta se oprise din mişcarea lui precipitată, avea acum un timbru obosit, moale, cald :

— Şi apoi, a şoptit el, în 30 august e ziua onomastică a suveranului.

A aşteptat efectul acestei confidenţe ultime. Prinţul s-a lăsat fără putere pe prispă. Nicolas a rămas pe loc în picioare, aşteptînd să se mai scurgă încă o clipă. Era şi el istovit. Vroia să-i simtă prinţului prima clipă de respiraţie normală, după eşaparea prelungă a aerului din plămîn, ca semn că şi-a revenit, pe celălalt prag.

— De fapt totul e pregătit, a mai spus Nicolas. Inclusiv Cernat al tău o ştie... Şi cu alt ton, curent : Nepokoiciţki e aici. Semnezi şi gata. Şi scurt : Îţi mulţumesc.

Erau amîndoi în bătătura murdară, lîngă paharele cu ceai rece şi lîngă sticla de coniac de care nu se atinsese nimeni. Nicolas a făcut un semn şi, din umbră, a apărut garda lui şi calul.

L-a salutat după ce a sărit în şa, apoi a dispărut în lumina confuză, urmat de ceata de cazaci.

Din vecinătăţile întunecoase ale Poradimului a cîntat un cocoş. Prinţul nu şi-a dat bine seama atunci, pe loc, dacă ceea ce se petrecuse era aievea sau era plăsmuirea unui coşmar al febrei, al zilelor istovitoare de pînă atunci, al nopţii toride şi stranii, care era pe sfîrşite. Cu mult mai tîrziu i s-a limpezit un gînd, pe care nu l-a transcris în jurnal.

— Faptele năprasnice se petrec în zori.

Semnase.

Cernat nu ştia nimic despre noaptea petrecută de prinţ cu marele duce, dar ordinul de luptă, discutat amănunţit în stadiul de proiect cu Nepokoiciţki, şeful statului-major al armatelor aliate, îi era familiar. El bănuia că şi prinţului ordinul îi era familiar, tot ca proiect, deşi ezita să întrebe. Nici o clipă, dealtfel, partea rusă nu făcuse un secret din dorinţa de a relua ofensiva, iar ultimele satisfacţii militare, smulse la Lovcea şi Pelişat, împingeau aceste dorinţe la limită.

E drept, ţareviciul fusese bătut lîngă Varna, unde trupele lui primiseră o aspră lecţie. Războiul nu decurgea bine nici în Asia. De pe frontul caspic marele duce Mihail solicita ajutoare. De unde ? În ceea ce-l priveşte, Cernat ştia că o dată trecută Dunărea, zarurile fuseseră aruncate, iar marea confruntare putea să aibă loc oricînd. Îşi făcuse acolo, în ţară, înainte de a păşi pe podul de la Slătioara-Măgura, semnul crucii. Nu-şi mai putea retrage crucea înapoi.

Aşa stînd lucrurile, Cernat s-a avîntat cu credinţă în muncă, uitînd că de pe malul Dunării se lăsase în voia lui Dumnezeu, cu ochii aspru aţintiţi asupra trupelor, cu o ureche ciulită spre necunoscut, cu cealaltă întoarsă spre ţară, veghind să nu-l surprindă evenimentele, gata să facă faţă surprizelor, oricînd s-ar fi ivit. O surpriză fusese şi vizita marelui duce.

— Eşti neliniştit, generale ?

— Pentru ce să fiu neliniştit, înălţimea-ta ?

Îi spunea *înălţimea-ta,* folosind formula rusă, pe care o învăţase pe de rost.

— M-am uitat în fişa ta militară, a mai spus înălţimea-sa. N-ai făcut încă nici un război !

— Deci n-am pierdut încă nici un război, a răspuns vesel Cernat.

Marele duce l-a bătut pe umăr. I-a plăcut răspunsul, un răspuns pe care prinţul l-ar fi taxat drept insolent, chiar dacă replica lui Nicolas obliga la o insolenţă.

— Ehei, a oftat marele duce, milităreşte, potolind optimismul de circumstanţă al generalului, cîte războaie ai să pierzi sau ai să cîştigi de aici înainte !

— Pentru ce să le pierdem, înălţimea-ta ?

Din nou răspunsul l-a încîntat pe Nicolas, poate datorită pluralului politicos. Românul nu se fîstîcea, n-avea superstiţia autorităţii. Cînd Nicolas i-a cerut generalului să-i arate trupele unei divizii, oricare, acesta a tresărit de plăcere, la fel cum s-a topit de plăcere cînd fratele suveranului Rusiei şi-a exprimat dorinţa de a prînzi cu ofiţerii români.

— Dar pe nepregătite ! a prevenit marele duce. Unde picăm, acolo mîncăm.

— Păi cum altfel, înălţimea-ta !

Pornind de la Verbiţa spre bivuacurile române, Cernat se simţea totuşi ciupit de nişte nelinişti. Îl bîzîiau ca muştele. Oricît de mare era plăcerea lui de a cădea din senin, ca trăsnetul, de a descoperi nereguli, de a se confirma în invers, ideea că un străin de un asemenea rang, nu un Gaillard sau un von Lignitz, ci chiar marele duce va putea lua act de cine ştie ce bazaconii, îl făcea să-şi muşte mustaţa şi să simtă o usturime la lingurică.

„De vii îi mănînc, dacă-mi fac vreo figură !" le promitea el în gînd subalternilor.

Dar corect, plăcîndu-i ideea vizitelor inopinate, Cernat n-a trimis curieri pe ascuns să-i prevină pe comandanţi despre solemna inspecţie, a folosit procedeul tradiţional pe vremea lui Cuza : pică Vodă cînd nu te-aştepţi !

Au descălecat mai întîi la o baterie de tunuri amplasată pe un deal, iar Cernat se gîndea cît de gelos ar fi fost prinţul dacă afla de această vizită, în absenţa sa, la obiectele sale adorate : piesele de artilerie. Bateria era reglementar amplasată, într-o tranşee adîncă întărită cu gard de nuiele. Fiecare piesă era protejată prin saci cu pămînt, iar tunurile şi afetele luceau. Căpitanul Lupaşcu, comandantul bateriei, a prezentat scurt raportul, fără risipă de vorbe. Tunarii stăteau cuminţi la locurile lor. Din zbor, Cernat a observat totuşi o neregulă, cîteva lăzi cu obuze prea aproape de un tun şi şi-a propus să-l chelfănească cum trebuie pe Lupaşcu, cînd i-o fi căpitanului viaţa mai dragă.

Nu se ştie ce impresie a făcut bateria asupra marelui duce, care n-a binevoit să facă vreun comentariu, care a refuzat să asiste la o canonadă în onoarea sa, care a spus doar cîteva cuvinte, la plecare :

— Vă lipsesc tunurile de asediu. Desigur, tunurile Krupp sînt excelente, le au în dotare şi turcii, numai că pentru ţintele mari, parapete, retranşamente puternice, vă trebuiesc tunuri de asediu.

— Aveţi în vedere un asediu prelungit la Plevna ?

— Cine-a spus asta ? ! Spun doar că tunurile Krupp sînt uşoare.

— Avem şi tunuri de calibru greu, înălţimea-ta !

La Divizia de rezervă, comandată de colonelul Mihai Cristodulo Cerchez, marelui duce i-a fost oferită o demonstraţie de infanterie. Soarele ajunsese la amiază. Soldaţii, împovăraţi cu tot echipamentul, înotau în colbul fierbinte ca cenuşa de vulcan, ofiţerii erau leoarcă de apă, dar marele duce a urmărit răbdător exerciţiul, fără să se clintească şi fără să dea semne de oboseală. Lui Cernat i-a plăcut acest gest, probă a militarului bine educat, născut şi crescut pe cîmpul de luptă, nu în alcovuri, cum se întîmpla cu unii ofiţeri de-ai lui. Atenţia acordată exerciţiului de fratele suveranului l-a făcut pe general să privească propria-i oaste ceva mai concesiv, încheind prin a se bucura că o comandă :

— Uite-i, domle, ştii că nu-s aşa răi !...

A fost tocmai de aceea surprins, cînd marele duce, întorcîndu-se spre el, l-a scos din scurta reverie şi i-a spus oarecum mirat :

— De ce-aveţi rîndurile atît de rare ?

Se referea la rîndurile de soldaţi, dispuse într-o altă ordine decît cea rusă, care era masivă şi compactă.

— Ce-s golurile astea între oameni ? Şi fiindcă Cernat nu pricepea : La ce servesc golurile ?

— Ca să treacă gloanţele prin ele ! a răspuns scurt Cernat, în hohotele de rîs ale suitei marelui duce.

— Tu glumeşti, generale ?

— Cum să glumesc, înălţimea-ta ? Păi de unde să am eu atîta podmol de oameni, ca să fac rînduri ruse !

A spus aceasta văicărindu-se şi cu un fel de admiraţie pentru ruşi, care n-a scăpat marelui duce. A zîmbit şi el.

— Bagă de seamă, i-a mai spus acesta lui Cernat, să nu bată vîntul printre rîndurile astea ale tale !

— Numai de n-ar bate prin oameni !

Iarăşi schimbul de replici a încîntat suita, dar şi pe cei doi. Conversaţia avea ceva bărbătesc şi şugubăţ, marele duce se dovedea un militar cu inima deschisă.

— Şi încă ceva, a mai observat Nicolas. Văd că la voi fanfara stă pe loc !

— Păi unde să stea, înălţimea-ta ?

Cernat ştia unde este locul fanfarei în armata rusă, dar făcea pe candidul. Marele duce a continuat :

— L-ai văzut pe Skobelev cum atacă ? Porneşte la asalt cu fanfara în frunte...

Cernat a făcut mină uluită. În atac, Skobelev sacrifica întîi fanfara. A dat din mîini ţărăneşte :

— N-avem atîtea fanfare, înălţimea-ta ! De unde să le iau ?...

S-a rîs cu poftă, din nou. Căldura atinsese şi-n acea zi temperaturi de vatră solară. S-a dat repaos trupei. Glumele schimbate între cei doi militari au fost ca nişte unde de răcoare, binevenite, mai puţin oportună a fost replica mare-

lui duce, care, fixîndu-l pe general cu gravitate, l-a întrebat :

— Spune-mi, Cernat, nu cumva vreţi să vă cruţaţi ?

Pentru Cernat întrebarea a căzut pe neaşteptate, izbindu-l ca un val de apă îngheţată. A stat cîteva clipe zăpăcit, apoi a murmurat renunţînd la formula rusă — *înălţimea-ta* — pe care pînă atunci o folosise.

— *Excusez-moi, je ne comprend pas ce que Votre Altesse Impériale veut dire !* [1]

— Bine ! a încheiat marele duce, satisfăcut. Şi scoţîndu-şi chipiul, ca să se răcorească :

— Parcă era vorba să mîncăm şi noi azi...

Aceleaşi nelinişti ca ale marelui duce i le exprimase, altfel formulate, şi colonelul Gaillard, ataşat militar al Franţei pe lîngă curtea imperială. Cernat îl evita cum putea pe colonelul francez, ultima oară îl lăsase să aştepte, în tinda comandamentului de la Verbiţa, simulînd că pleacă într-o inspecţie, improvizînd de fapt o inspecţie la divizia de rezervă. Aici, hotărîse să transforme o hrubă întunecoasă, destinată a fi depozit de muniţii, dar improprie din cauza umezelii, în popotă pentru ofiţeri. Întîrziase în hrubă mai mult decît se cuvenea, studiase pe unde s-ar fi putut trasa un coş de aerisire, doar va dispare oaspetele simandicos, dar la întoarcere l-a găsit tot acolo.

— Nu i-ai spus că sînt plecat ? l-a întrebat el pe adjutantul de serviciu.

---

[1] Scuzaţi-mă, nu înţeleg ce vrea să spună alteţa-voastră imperială !

Da, i se spusese, dar de acest Gaillard, ca şi de von Lignitz, nu se putea scăpa. La Plevna se întinse o molimă a mondenităţii, care trecea peste orice etichetă, chiar şi cea minimă, căreia nimeni nu-i putea ţine piept. Ataşaţi militari pe lîngă curtea imperială rusă, trimişi ai marilor state-majore din diferite ţări, corespondenţi de front cu nume nobiliare, plus turişti militari extravaganţi, precum un pretendent la tronul Spaniei sau un prinţ japonez de coroană dădeau buzna la comandamente instalîndu-se la şuetă sau la masă, fără a se formaliza dacă sînt sau nu poftiţi. Această lume avidă de cancan şi banchete, care tixise pînă mai ieri saloanele şi anticamerele europene, venise aici pentru spectacolul războiului, care se tot amîna mereu. Ea, această lume, n-avea ce face, dealurile bulgare nu erau promenade, corturile şi bordeiele nu erau saloane. Înghesuindu-se pe unde putea, pe un pat de campanie, la un colţ de masă, dejunînd în picioare sau pe cal, această lume emitea totuşi pretenţii : războiul, ca act monden, nu se putea desfăşura fără ea. Cernat şi-a pus o mină de circumstanţă şi a intrat cu inima cătrănită în propria sa casă.

Au trăncănit vrute şi nevrute, după tipic, Cernat ţinînd tot timpul un ochi deschis asupra lui Gaillard, încercînd să înţeleagă ce vrea francezul de la el. Discuţia a devenit mai puţin vagă, cînd Gaillard a abordat tema armatelor naţionale în viitoarele războaie. Uite de ce-i ardea lui Cernat !

— Dacă viitorul este al naţiunilor, şi este al naţiunilor, a glosat Gaillard, atunci armata este

semnul maturităţii unui stat, odată ce acesta există !

— Desigur, a confirmat Cernat, subliniind ceea ce el socotea a fi o evidenţă. E o idee franceză, iar pentru asta vă aplaud.

— Numai că, a observat Gaillard, condiţiile războiului s-au modificat între timp. O armată franceză ca cea de la Valmy n-ar mai face azi faţă unui război regulat, ca acesta, spre exemplu. Lipsa de maturitate, de organizare şi de dotare şi-ar spune cuvîntul.

Ce vroia să spună în fond colonelul francez ? Cernat l-a lăsat să divagheze, urmărindu-i foarte atent grimasele, pauzele, acoladele retorice, urmărind mai ales acele cancanuri de stat-major, menite să facă opinie, să acrediteze sau să discrediteze o persoană, o instituţie, o idee. Nu înţelegea încotro bate Gaillard şi mai ales de ce-şi schimbase atît de brusc atitudinea. Pînă mai alaltăieri pozase în apărător entuziast al armatei române, preluase chiar cîteva misiuni pe lîngă prinţ, legate de cooperarea cu ruşii, mai mult, se insinuase în funcţiunea de tutuore, iar acum, subit, fără nici un temei, acelaşi Gaillard îşi retrăgea prudent creditul sau vroia asigurări în plus.

Ceva se schimbase şi în atitudinea altor străini. Se simţea în aer apropierea unei mari bătălii şi, ca în toate cazurile, amatorii de pariuri făceau pronosticuri, avansau ipoteze, îşi preparau din timp estrada pentru rolul ulterior de profeţi. Printre aceştia era probabil şi Gaillard.

Ca să-i ia apa de la moară, Cernat n-a ezitat să-i răspundă francezului punct cu punct, atît

în chestiunea organizării, cît şi a dotării armatei române. Gaillard a ascultat atent informaţiile pe care le ştia prea bine, le-a cîntărit din nou cu suspiciune, lucru care ar fi fost în drept să-l facă aliaţii, dar nu el, un *outsider*. Insistenţa pe care a pus-o în examinarea unor detalii l-a făcut pe Cernat să tresară, să fie gata să-l întrebe :

— ,,Domnule colonel, dumneata reprezinţi aici interesele militare ale guvernului francez sau interesele Curţii pe lîngă care eşti acreditat ?"

Dar a tăcut. L-a lăsat să pozeze mai departe în expert, a înghiţit chiar şi cîteva lecţii, pînă la un punct în care generalul i-a retezat-o în stilul lui :

— Uite ce, colonele, despre toate problemele războiului noi discutăm direct cu ruşii. Sînt aliaţii noştri. Soarta ni i-a dat... Dacă vom fi bătuţi sau nu în acest război, ne priveşte pe noi şi pe ei !

Era un mod de a-l da afară. Gaillard a înţeles-o şi l-a părăsit, nu fără a-i trimite din prag un fel de ultim avertisment :

— Vă aşteaptă un examen greu !

— Hai sictir ! a răcnit generalul, după ce uşa s-a închis, răsuflînd uşurat, fericit că în limba română mai există acest dulce cuvînt turcesc.

L-a invitat pe marele duce la ,,Peştera lui Auerbach", cum fusese între timp poreclită popota Diviziei de rezervă. Cernat n-a avut de suflat decît un cuvînt :

— Mă, vi-l aduc la masă pe fratele împăratului Rusiei !

Atît ! Dar a fost de-ajuns. Imaginația generalului, care era și *gourmet* și *gourmand,* a fost covîrșită. Fiindcă intendența treacă-meargă, și-a făcut datoria cum a putut, dar Cerchez, comandantul diviziei, om de lume, avea printre ordonanțele sale un bucătar de școală franceză, iar mesele la popota lui nu erau mese, ci dineuri princiare sau banchete, pretextele doar le lipseau. Și pretextele se iveau : onomastici ale camarazilor, aniversări de promoții militare, chiar fleacuri — ziua cumpărării unui cal, pe care unul dintre ofițeri îl iubea „ca ochii din cap". Felurile de bază rămîneau ale popotei, în schimb agrementele — aperitive, mîncăruri speciale, dulciuri, fructe și vinuri — cădeau în seama cîte unuia din ofițeri, cu rîndul, care cînd socotea că-i vine mai bine, de obicei atunci cînd îi pica „transportul de muniții de-acasă". Atunci era ziua căpitanului Horică Vulpescu, din roșiori, un dîmbovițean care primise păstrăvi, vînat și brînzeturi de la cășăriile lui din munte.

Drept care, s-a servit mai întîi „mămăliga soldatului", răsturnîndu-se pe masă, care a dîrdîit din toate încheieturile, un uriaș ceaun purtat de patru oameni, de sub pîntecele căruia a ieșit o căpiță durdulie, cinstită ca aurul și ireală ca luna în aburi, clasica mămăligă. În jurul ei, ca o constelație dominată de astrul tutelar, au apărut „puișorii", niște boțogane rumene, rotunjite cu mîna, coapte pe cărbuni, ascunzînd un miez ispititor din care emana un

miros de brînză topită, scoasă atunci din coaja bradului. În nişte tigăi mari, de tuci, s-au adus şi cîteva *fondu*-uri franţuzeşti, în una o *fondue* de brînzeturi topite, în alta o *fondue* provensală, agrementat cu ai, în alta o *fondue bourguignonne,* cu undelemnul clocotind, numai gata să primească firimiturile de carne, pe care să le sfîrîie şi fiarbă. Ca alcool s-a slujit un rachiu de afine, care putea concura ginul britanic.

— Plecaţi cu mizeria asta d-aici ! a strigat Cernat, cu nările în pîlpîire, jucînd supărarea. Iar mămăligă ?

I-a explicat marelui duce că mămăliga e alimentul de bază al naţiei moldo-valahe, că o consumă zilnic soldatul, chiar şi la Plevna în tranşee, că boţul de brînză copt pe cărbuni se abordează cu mîna. El însuşi, dînd exemplu, a desfăcut un pepenaş de aur cu ambele mîini, ducînd o felie la gură şi rugîndu-se să fie urmat. Vulpescu exulta de fericire, era cu ochii cînd pe marele duce, cînd pe general, dar acesta i-a făcut semn să stea cuminte la locul lui, ba chiar i-a şi spus, cu voce tare, după primul boţ înghiţit :

— Mă Vulpescule, tu vrei să crăpăm ? Ia-ţi mămăliga d-aici şi trimite-o înapoi la ciobanii tăi. Dă-ne altceva !

Oportună somaţie. Vulpescu a pocnit din degete şi doi vistavoi cu şorţuri albe au adus în faţa mesenilor, pe o targă de lemn, perechea nupţială a prînzurilor pescăreşti : crapul şi crăpoaica. Dihăniile, lungi să le măsori cu stînjenul, se înfăţişau aproape vii, nedezbrăcate

de solzii strălucitori, cu ochii holbaţi, dar cu burţile despicate. Din burţi ţîşneau, într-o revărsare amestecată, ocale de lapţi şi icre cu boaba crudă şi cu iz de trufanda.

Dar ceremonia nu se isprăvise. Alte tigăi de tuci, altele decît acele pentru *fondu*-urile franţuzeşti, una cu oloi de cînepă în clocot, a doua cu untdelemn grecesc fierbinte, au fost prezentate alternativ mesenilor, care au fost poftiţi să taie fie icra, fie lapţii cărnoşi, şi să le frigă unde au poftă, într-un recipient sau în altul şi să le hăpăie cu lăcomie. La acest punct al mesei a fost exclus mujdeiul, care urma a se întîlni cu crapul şi crăpoaica mai pe urmă, cînd, cele două dihănii aveau să reintre în scenă rumenite la foc lung, în crăcane de salcie, adică la proţap.

Între timp s-a dat slobod pescăriei dichisite. A apărut mai întîi pescăria fină, în primul rînd cea de munte — păstrăvii afumaţi şi lostriţa — care s-au slujit tot cu mîna, apoi pescăria de deal, şes, Dunăre şi mare, etalîndu-se rînd pe rînd cega, păstruga, somnul, morunul şi nisetrul, apoi icrele preparate, adică icra albă, galbenă sau neagră, inclusiv marinatele, sosurile de cimbru, ienibahar, piper alb şi dafin, inclusiv maionezele spumoase, untoase sau dense, bine potrivite din oţeturi şi limonii, după gust.

În „Peştera lui Auerbach" s-a instalat tăcerea, n-a mai crîcnit nimeni, nici musca nu se auzea, mai ales că acolo, în fundul dealului şi graţie intendenţei diviziei de rezervă, nu pătrundea o muscă.

Cînd Vulpescu, la un semn, a introdus în scenă şi racii — o troacă de lemn, încărcată

vîrf cu bijuterii mari de culoarea coralului, plus vasul cu zeama dulce şi tulbure — Cernat, excedat de vedenie, a făcut un semn de îndepărtare, cu mîna :

— Asta la trupă ! Isprăviţi cu prostiile !

— Nu mănîncă soldaţii raci, domnule general, zice că au coji !

— S-o crezi tu că au coji ! Or fi avînd pentru proşti. Şi concesiv : Daţi şi voi o mîncare mai ca lumea, racii sînt pentru ţigani !

Se făcuse într-adevăr o gafă. Racii se încrucişaseră pe drum, deasupra mesei, cu crapul la proţap, cele două dihănii rumenite sosind cu tot cu mujdei taman cînd lumea pierduse gustul peştelui.

Vulpescu a ieşit din linia luptei, trecuse rîndul lui, urma să mai revină în final, cu o „surpriză". După aperitive şi-a făcut datoria, în mod reglementar, popota diviziei, care a adus ciorba. Polonicul a fost înfăţişat pe o tavă marelui duce. Acesta, după ce a gustat — ciorba nu era grozavă — l-a servit mai întîi pe Cernat, iar apoi şi-a pus sieşi, mai mult simbolic. Şi generalul a îndepărtat farfuria, după cîteva linguri.

Prima gaură de la centură a fost deschisă, discret, de toată lumea. A urmat un fel de destindere, ca o boare, conversaţia a prins să se înfiripe ici şi colo, între oaspeţi şi gazde s-au schimbat prime formule de politeţe, ba de pe la coada mesei s-au auzit chiar nişte rîsete, probă că intraseră în rol măscăricii, glumeţii de ocazie ai tuturor popotelor, cînd vedetele veritabile lipsesc.

Dar, la un moment anume, rîsetele au devenit mai apăsate şi chiar molipsitoare. Cernat nu putea scăpa masa din mînă. El l-a apostrofat pe glumeţ, peste şirurile de fripturi, care se aduseseră între timp :

— Ce-i, Marinaş, ţi-a luat gura foc ? Zi-i, neică, tare, să te audă toată lumea !

— Nu pot, dom' general, e o poveste cu ţigani.

— Şi vrei să-i spui fratelui majestăţii-sale poveşti cu ţigani ?

— Ce spune ? s-a interesat Nicolas, în ruseşte, la cineva din suită, apoi, aflînd despre ce e vorba, i-a spus lui Cernat : Dar mor după poveşti cu ţigani, te asigur !

— Să spună, să spună ! au strigat în cor ofiţerii.

— Spune, mă ! l-a îndemnat generalul pe Marinaş.

— O spun, dom' general, da-n româneşte. În franţuzeşte îmi vine mai greu.

A încercat totuşi :

— *Un bohémien, qui jouait du violon, n-avait pas... N-avait pas...* [1]

Şi-n româneşte :

— Cum se spune, mă, în franţuzeşte, la sacîz!

Ce hohote de rîs au urmat ! De la sacîz, printr-o ciudată asociaţie de idei, proprie acelui moment, s-a ajuns la ideea de cor, avansată de oaspeţi, apoi la aceea de taraf, răsărită în mintea lui Cernat :

— Scoateţi, mă, din pămînt din iarbă verde nişte lăutari ! Dar nu fanfară, că înălţimea-sa

---

[1] Un ţigan, care cînta din vioară, n-avea... N-avea...

e sătul de fanfare. Vrea ţigani, auziţi ! Ţigani adevăraţi ! Aduceţi-i acu, pe loc, că dacă nu, ţigani vă fac pe voi, haimanalelor !

Cînd a apărut taraful de dorobanţi ţigani, oaspeţii şi-au scos vestoanele, în cap cu marele duce, iar înaltul exemplu a fost urmat cu sfinţenie de toţi mesenii. Oricît de frig era în „Peştera lui Auerbach", o anume căldură se resimţea, iar lăutarii, de la primul acord, amuţind adunarea, au făcut să răzbată, pe strunele scripcilor, în „Peştera lui Auerbach", un prim frison de iarnă rusă. Doamne, ce romanţă ! Vocea scripcarului, joasă, neguroasă, plutită pe la firul ierbii, ca ceaţa, s-a întins încet şi greu peste un fel de stepă care se deschidea spre o Volgă, iar de acolo, fără întoarcere, s-a pierdut într-un adînc răsăritean, în fundul căruia lacrimile sticleau ca diamantele. Cernat n-a reuşit să le şteargă, încremenise cu mîna pe pahar. Lacrima marelui duce stătea pe muche, sub pleoapă, ameninţînd cu spargerea, acea spargere rară a diamantului care împrăştie sufletul în pulberi. Dar ţiganii au împins *ohul* lor pînă dincolo de inimă şi ireparabilul s-a produs :

— *Cernat, ia liubliu vaş* [1], iar la această replică a marelui duce, toţi ofiţerii români şi ruşi s-au ridicat în picioare, conştienţi, pe cît se putea, de gravitatea clipei şi de greutatea strivitoare a unei asemenea mărturisiri.

Cei doi s-au îmbrăţişat, în uralele mesenilor, în acordurile triumfale ale scripcilor, în canonada dopurilor de şampanie *Veuve Clicquot,*

---

[1] Cernat, te iubesc !

care reprezenta „surpriza Vulpescu". Exaltarea a atins culmea, cînd aceiaşi scripcari au dat-o pe româneşte, cam băltăreţ, trecînd fără tranziţie din orgia melancoliei ruse, la una piparată:

S-a-nvîrtit lelea o dată,
Dir-li, dir-li, dir-li-la,
Ş-am văzut Brăila toată,
Dir-li, dir-li-la...

De la lacrimile scumpe, diamantine, din cîntecul rus, prin clocotul brăilean, s-a ajuns la lacrimi cu adevărat fierbinţi, în şiroaie, cînd scripcarul a cîntat *Şalul negru,* romanţa aceea aproape uitată, evocînd iubirea unui rus exilat, prinţul Puşkin, faţă de o frumoasă grecoaică, Caliopi, poveste pusă în stihuri de un boier român, Negruzzi, şi în cîntec de nu se ştie cine. În culmea zaiafetului, a picat ca din cer şi don Carlos de Bourbon, căruia îi mirosise ceva în aer. Iarăşi şi-au făcut datoria lăutarii, care l-au consolat pe prinţul rătăcitor cu melodii smulse, anume pentru el, din inima fierbinte a Andalusiei. Se ţesuse, cu arcuşul lor, o ecumenie a cîntecului nomad, din Ural pînă la Gibraltar şi din aurorele nordului pînă în sudul cu trandafiri şi castaniete.

— De unde dracu ştiu ţiganii spanioleşte, domnule !

Dacă cu lăutarii toţi mesenii erau în bună ordine, nu toată lumea era în clar cu acel înalt personaj, don Carlos de Bourbon, bărbat înalt şi palid, purtînd în ochi un strop din albăstrimea aceleiaşi rase, purtînd la şold un stilet

decorativ, purtînd pe inelarul mîinii drepte un inel vizigotic cu sigiliu, în care, sub lupă, heraldistul ar fi putut descifra, alături de insemnele pur hispanice şi *jugul dacic,* ajuns printr-o bizarerie mitologică în armoariile vechilor monarhi spanioli. Un ofiţer superior rus, fixîndu-l pe ilustrul spaniol, l-a întrebat pe colonelul Cerchez, comandantul Diviziei de rezervă :

— *Que fait dans nos parage Son Altesse Royale ?*

— *Son Altesse Royale,* a răspuns Cerchez, *flanne sur les collines* [1].

Pentru don Carlos ar fi urmat să se reia tacîmul banchetului de la început. Dar marele duce a dat semn că vrea să se ridice. A fost condus afară, cu taraful, nu înainte de a se încheia un ultim ritual, ,,Sacrificiul lebedei", care se săvîrşea cu maximă solemnitate, toţi mesenii fiind în picioare. Un cîrd de douăsprezece sticle de şampanie, aduse cu mult fast, au fost înşirate pe masă. Convivii aşteptau cu paharele în mîini, trei ofiţeri stăteau gata, cu săbiile pregătite. La un semn al marelui duce, gîturile sticlelor au fost retezate cu sabia, au izbucnit urale, masa de banchet a irumpt în incendii albe, într-o înflorire paradisiacă de crizanteme. S-a cules doar spuma.

Gazde şi oaspeţi s-au despărţit în pragul ,,Peşterii lui Auerbach", promiţîndu-şi să repete sublimul sacrificiu, după victorie.

Întorcîndu-se în peşteră, îndoit şi îngîndurat, ignorîndu-l pe don Carlos de Bourbon, care

[1] Ce face pe la noi alteţa-sa regală ?
Alteţa-sa regală hoinăreşte pe dealuri.

rămăsese pentru *schimbea,* Cernat s-a scărpinat în cap, apoi i-a întrebat pe ofiţerii săi :

— Ce credeţi, mă, nu cumva am făcut-o fiartă ?

După incidentul de la Nicopole, cu soldatul Ilie Puiu, un altul cu mult mai grav avea să amărască viaţa comandanţilor, chiar în preziua luptei : cazul căpitanului Romano. Nu un soldat ci de astă dată un ofiţer avea să defecţioneze, şi încă într-un moment decisiv. Surpriza a fost atît de mare, încît ea a umbrit pînă şi o victorie, prima victorie a trupelor române din faţa Griviţei : ocuparea unui redan bine apărat şi capturarea primului trofeu, un tun.

Ideea ocupării redanului i-a venit nu se ştie cui în modul cel mai simplu. Fortificaţia aceasta, dreptunghiulară, cu parapete de pămînt, plasată sub creasta care domina priveliştea redutelor, era într-adevăr sîcîitoare. De acolo, de sus, din platforma redanului, otomanii supravegheau nestingheriţi mişcarea trupelor române, ca dintr-un balcon. Informaţiile erau transmise *dincolo,* la ai lor, în cursul nopţii. Efectivele din interior se schimbau regulat, tot noaptea, dar şi ziua, la vedere, sub ochii stupefiaţi ai comandanţilor români.

— Uite-i, mă, cum aduc de mîncare ! O să arunce în noi cu oase de berbec sau o să ne chiorască cu firimituri.

Ca să-i stingherească pe otomani în mişcările lor, s-a decis instalarea unei baterii de tunuri, pe o movilă din vecinătate, dar tirul român-

nesc a avut puţin efect. Otomanii se retrăgeau din redan în timpul bombardamentului, apoi reveneau cu scînduri, cu grinzi, cu fascine, refăcînd fortificaţia şi consolidînd-o, fără pierderi de oameni. Rostul redanului era supravegherea pasivă. Otomanii din interior nu atacau, nu provocau, se menţineau într-o strictă şi atentă defensivă, avînd singura grijă de a-i ţine pe români la distanţă, rîzîndu-şi de ei. Cînd cineva, o patrulă, se apropia imprudent, intrusul era avertizat să se retragă, prin cîteva salve. În rest se trăgea fără chef, uneori cu iritare, de o parte şi de cealaltă, dar aceasta, mai ales această formalitate îl exaspera mai mult pe locotenentul Rachieru din 13 dorobanţi, care simţea redanul ca pe un cui în cap. Propunerea de a sfîrşi cu această stare generală de enervare, datorată redanului, a fost de fapt a lui. El a raportat nu o dată, şi la companie, şi la comandamentul de regiment, nu cu vigoare, cît cu insistenţa care face opinie publică :

— Haideţi, domnule colonel, să isprăvim o dată cu blestematul ăsta de redan ! Tot stăm de pomană...

Poate că acest *tot stăm de pomană* i-a decis pe comandanţi. Consemnul era ca în timpul pregătirii atacului general să nu se întreprindă nici o acţiune ofensivă separată, pe nici unul dintre fragmentele imensului front. Trupele trebuiau să aştepte răbdătoare desfăşurarea atacului de artilerie, prevăzut pentru cinci zile, fără a se lăsa antrenate în „escarmouches“, în hărţuieli mai mici sau mai mari ale căror consecinţe ar fi putut să fie imprevizibile. Dar re-

danul îi sîcîia pe toţi, era într-adevăr ca un cui în cap, ca un gunoi în ochi, o mîncărime urîcioasă, ca de rîie, care îi silea pe toţi şi pe fiecare să se scarpine jenat şi să se plîngă :

— Ce dracu, domle, mult mai răbdăm afacerea asta ? cît o mai ţinem aşa, fir-ar să fie !...

O singură ezitare : rigoarea ordinului de a nu ataca şi superstiţia consecinţelor îi mai reţinea pe ofiţeri, şi aceasta a făcut ca ideea ocupării, emisă de Rachieru, să circule fără autor, din spaima ca lucrurile să nu iasă pe dos.

— Cum ar ieşi pe dos ? Ce consecinţe se pot ivi, dacă ocupăm redanul ? Dă-l naibii de redan, îl ocupăm şi gata !

Examinînd atent situaţia, un ofiţer de stat major, Sergiu Voinescu, a prezentat un raport bine argumentat, din care rezulta că această acţiune parţială, ocuparea redanului, departe de a produce consecinţe funeste, ar înlesni, dimpotrivă, dominarea crestei care ascundea perspectiva redutelor. Argumentele au convins, lui Voinescu i-a şi revenit dealtfel răspunderea executării acţiunii, toată lumea uitînd de Rachieru şi de insistenţele lui.

Cînd o idee izbuteşte, mai ales după o reuşită notorie, ea îşi caută grabnic un autor, încetînd de a mai fi anonimă şi ignorînd autorul prim. Drept care Rachieru a fost expropriat, meritele revenindu-i întregi lui Voinescu.

Acţiunea de ocupare a reprezentat dealtfel o simplă demonstraţie, un fel de exerciţiu tactic, făcut după toate regulile, ca la şcoala de război. N-a lipsit asistenţa doctorală, banca somităţilor fiind aşezată pe o movilă, cele cîteva trun-

chiuri de copaci, trase la loc potrivit, fiind tixite de ofiţeri de stat major români şi străini. Maiorul von Lignitz şi colonelul Gaillard, care-l enervau pe Cernat, au primit atunci o primă lecţie, fiindcă atacul s-a desfăşurat ireproşabil, ca la carte.

Două batalioane din regimentul 13 dorobanţi — cu soldaţi din judeţele Iaşi şi Fălciu — s-au compus în linii de tiraliori, scrise cu rigla. Ieşiţi din amorţirea aşteptării, soldaţii trăiau plăcerea acestei prime demonstraţii militare, la limita războiului adevărat. Nu le venea să creadă că mulţi dintre ei vor muri, în cîteva clipe, aşa cum turcilor din redan, care supravegheau liniştiţi mişcarea din vale, nu le venea să creadă că rîndurile compacte de soldaţi, cu care se obişnuiseră, aveau să pornească năvalnic spre ei, isprăvind prin a-i ucide. Totul părea atît de simplu, atît de aproape de mişcarea cotidiană a cîmpului de instrucţie, încît, lăsîndu-şi raniţele, unii soldaţi le-au dat în grijă cu un fel de veselie, aruncîndu-le neglijent unele peste altele, sau, dimpotrivă, dar tot cu veselie, avertizîndu-i atent pe paznici :

— Vezi, măi, că am ceva acolo. Să nu umble nimeni !

Nimeni n-a mai umblat în acele raniţe.

O stare bună aveau şi gorniştii. Rachieru i-a făcut cu ochiul soldatului gornist al companiei sale, spunîndu-i în rîsul general :

— Vezi, măi, că acum cînţi de-adevărat !

Nici aşteptarea n-a fost lungă. Maiorul Mateescu, de la statul major, de pe banca asistenţei, care observa prin binoclu mişcarea, a avut

răgaz să mai facă o observaţie asupra ţinutei trupei, comunicînd-o unui locotenent :

— Vezi, Măghireanu, că rîndul cinci din coloana a doua şi rîndul opt din prima coloană sînt niţel cam largi.

Era exact. Măghireanu a coborît în vale, pas alergător, a comunicat observaţia, rîndurile indicate s-au strîns reglementar, ca pliurile unei mantale la croitor. Acelaşi Măghireanu a făcut un semn întrebător cu mîna în sus, spre banca asistenţei, de unde Mateescu a confirmat că totul e în ordine. Se putea începe.

S-a şi început şi s-a isprăvit repede, aproape impecabil. Atunci, şi nu la Griviţa, unde nu se vedea nimic, colonelul Gaillard a strigat, îmbătat de admiraţie :

— *Ils sont crânes, les roumains !* [1] formulă care avea să facă vîlvă.

Reuşita a fost confirmată, a doua zi, prin cele 50 de cruci *Sfîntul Gheorghe,* distribuite tot ca la carte ofiţerilor şi soldaţilor din regimentul 13 dorobanţi, în numele împăratului Rusiei. Prinţul a fost mai zgîrcit, după felul său de a fi. El a decorat doar steagul regimentului, distribuind trupei cîteva cruci *Virtutea Militară,* iar ofiţerilor, celor care s-au distins *în mod cert,* cifrul său în argint.

O singură pată: cazul Romano. Dar acest caz, care a provocat multă vîlvă, se putea înţelege şi motiva tocmai prin caracterul prea exact prevăzut şi prea neprevăzut al luptei de la redan.

---

[1] Sînt mîndri şi hotărîţi românii !

Căpitanul Niki Romano luase şi el parte la agitaţia generală privind redanul, de la care puţini ofiţeri s-au sustras. Ba fusese unul dintre cei care formulaseră critici aspre la adresa „domnilor de la Statul Major“, care atîta grijă trebuie să aibă, o singură grijă, să identifice obiectivele demne de a fi atacate, şi să schiţeze planul tactic al luptei.

— Dacă nici asta nu fac...

Starea de agitaţie devenise curentă, iar Romano participa la ea, cu iritare, dar şi cu un sentiment al iminenţei : azi-mîine redanul trebuie să fie luat. Poate că tocmai această stare de iminenţă, mereu prelungită, a făcut cu atît mai buimăcitoare surpriza ordinului :

— Căpitane, pregăteşte-ţi oamenii, peste o oră atacăm !

A amuţit. L-a privit cu ochi speriaţi pe comandant, simţind bine că acesta îi vede ochii speriaţi, ceea ce s-a şi confirmat :

— Ce-i cu dumneata, nu te simţi bine ?

— Am o uşoară indigestie. Cred că asta e... Mă supără de cîteva zile nişte spasme intestinale.

A fost o prostie c-a spus asta, îşi dădea bine seama. Fiindcă dacă ar fi spus „am o migrenă“, subit se declanşa migrena sau o palpitaţie cardiacă sau o durere de dinţi. Trupul l-a ascultat orbeşte, repezindu-se ca o fiară în direcţia indicată, Romano simţind cu groază cum se dezlănţuie în intestin nişte tăieturi ca de facere. Comandantul a presupus tracul ofiţerului, dar nu i-a dat importanţă. Romano era un militar

prea bun. S-a simţit dator să repete datele esenţiale ale ordinului :

— Ştii ce ai de făcut : ataci pe la nord-est. Ai de ocupat doar cîteva şanţuri. Acţiunea va fi scurtă, nu-i nevoie să distribui oamenilor hrana rece. Într-o oră revenim înapoi la punctul de adunare. Succes !

Şi-au potrivit ceasornicele şi s-au despărţit. Romano nu putea prelungi o clipă despărţirea, ar fi fost şi stupid, era doar o acţiune banală, grija lui era să dea colţul cît mai iute şi să-şi revină. Nu şi-a revenit şi, o dată ajuns în cort, a căutat să se pună mental în ordine, ca să-şi reia în stăpînire trupul. A rîs chiar : ,,Ce stupid e ! Pentru o dată mă aflu în faţă cu clipa dorită şi..." Şi-a masat tîmplele, ochii, faţa, a descoperit că nu e ras suficient de bine, a cerut ordonanţei să-i aducă apă — avea timp să se radă încă o dată — a desfăcut trusa, punînd la îndemînă pămătuful, briciul, flaconul de spirt. O tăietură intestinală l-a scos din nou afară, din nou inutil, din nou fără şansa de a se linişti.

— E groaznic ! a scrîşnit el, dîndu-şi seama lucid de absurdul situaţiei, sub alarma minutarului de la ceasornic, care gonea.

Fapt într-adevăr groaznic, Romano n-a simţit starea de erecţie sufletească pe care trebuie să ţi-o dea lupta şi care, pentru un militar de profesie, trebuie să vină la comandă, simultan cu primirea ordinului. Trebuie, instantaneu, să fii gata să mori. Aceasta justifică anii de acerbă pregătire, zilele şi nopţile de instrucţie, manevrele, campaniile, truda de continuă fortificare psihică şi fizică, fortificare ce nu poate,

nu e admisibil să aibă decît un singur rezultat, unul absolut : erecţia în clipa decisivă.

Dar în mintea căpitanului ordinul n-a percutat, şi nici mai tîrziu, în cort, cînd, examinîndu-şi faţa, şi-a văzut-o pămîntie. Îl cuprinsese un tremur care îl făcea să nu-şi poată stăpîni clănţănitul dinţilor. Paharul, cu apa de dinţi, în atingere cu dantura, a cunoscut o trepidaţie a cristalului care l-a speriat.

— Ce fac, de ce mă spăl pe dinţi ?

A dat paharul la o parte, încercînd să reia pămătuful pentru întins pe faţă clăbuc, dar şi-a dat seama că nu se poate rade, deşi barba îi creşte înspăimîntător de iute, ca la morţi. Îi crescuseră şi unghiile, vizibil, cînd a dat să şi le muşte.

— Trebuie să mă stăpînesc. Cu orice preţ ! Altfel începe delirul...

Dar întregul trup îi intrase în delir. Acum se dezlănţuise şi durerea de dinţi, şi migrena, îl sufoca o respiraţie aritmică, peste toate, adevărată teroare, spasmul tubului digestiv, cu diaree. Organismul lui Romano nu vroia să moară, deşi căpitanul îl silea.

— Vei muri, bestie ! şi-a strigat el, fixîndu-se în oglindă, împuşcîndu-se cu ochii, urîndu-se.

Trupul nu-l asculta, ca un cal aflat în cursă, cabrînd nebun în faţa primului obstacol, gata să-l doboare, doborîndu-se pe sine şi pe călăreţ. Era absurd, cu atît mai absurd cu cît obstacolul era cunoscut, îl ştiau prea bine amîndoi, îl luaseră în zbor la exerciţii. De obicei animalul se speria de ceva ce e *dincolo*. Odată convins că

dincolo de obstacol nu se deschide o prăpastie, că drumul şi cursa continuă, ca şi înainte, el îl urmează cu încredere pe călăreţ, oricîte obstacole chiar mai dificile s-ar ivi. Trupul lui Romano avea de învins doar un singur obstacol, iar calul căpitanului fornăia liniştit afară, legat de ţăruş.

— Cretin !

L-a înfierbîntat un impuls violent, l-a înviorat o duritate aspră, duritatea pe care şi-o dorea, pe care vroia cu orice chip s-o menţină, dar stomacul îl împingea mereu afară la toaleta improvizată, împrejmuită cu coceni. Avea pudoarea actelor intime, nu suporta să facă duş în comun, nu intra în băile publice de abur, nu admitea tête-à-tête-ul decît cu pedicuristul şi cu maseurul, după ce-i ştia bine pe aceşti anonimi servitori pînă acolo încît să-i poată ignora.

Acum îl îngrozea ideea că cineva l-ar fi putut găsi în paravanul de coceni, scrîşnind de durere. Îl umilea această nenorocire fiziologică, fiindcă mintea îi era limpede, în deplină putere de a judeca şi de a se înţelege. Îi venea să urle :

— Veniţi aici şi împuşcaţi-mă, nu de moarte mă tem ! Nu mă tem, să vă fie clar că nu mă tem !...

Liniştit o clipă, deşi pierduse din nou duritatea, Romano a încercat să limpezească acel lucru curios, pe care nu-l putea stăpîni : de ce se teme trupul său, cînd el, deplin lucid, nu se temea, nu mai avea spaime acum. E, în acest trup, un ce curios, un resort invizibil, apt să-ţi facă festa, un sîmbure de rebeliune care tre-

buie învins. Ştia că numai acel sîmbure trebuie identificat şi învins, în rest, el, Niki Romano, simţindu-se liber.

A ezitat mult pînă să înghită o gură de coniac care i s-a părut amar. Dar efectul în stomac a fost bun. Căpitanul şi-a putut pune centura, şi-a putut încheia cu mîini sigure vestonul, după care, ieşind din cort, liniştit, a ordonat *pe loc repaus,* adică suspendarea atacului.

— Azi nu pot să mor...

Şi cu această hotărîre în gînd şi pe chip, s-a prezentat singur la consiliul pretorilor, după ce lupta se terminase.

— La ce te-ai gîndit, domnule căpitan, în clipa cînd ai refuzat să intri în foc ? l-a întrebat locotenentul Ragaica, după ce i-a primit centura cu pistolul.

— La nimic.

— ? !

— N-a fost un gest deliberat. Vă dau cuvîntul meu de onoare.

— Dumneata vorbeşti de onoare ? Ai fi putut măcar să ai bunul-simţ să te-mpuşti...

Lui Romano i s-au oprit cuvintele în gît. Ragaica i-a împins în faţă pistolul, dar căpitanul a ţîşnit în picioare, urlînd :

— Domnule, dumneata nu-nţelegi nimic. Dumneata nu-nţelegi că eu, ca ofiţer, refuz moartea stupidă !

Parva lipsea. Cazul Romano l-ar fi împins către alte cugetări, pornind de la alterarea vorbirii sub impulsul furiei, sau de la frînarea vor-

birii pînă la completa blocare, în clipe de emoţie mai expresive decît limbajul.

„A nu putea formula ce simţi e şi aceasta o realitate a limbii, scria el în jurnal, fără nici o legătură cu cazul Romano, pe care l-a văzut ieşind din biroul lui Ragaica cu o faţă stranie. *Seriile verbale sînt liniare şi succesive. Ele nu descriu decît aproximativ şi fals realitatea afectivă care e alta, mai complicată şi mai tulbure. Apele adunate la portiţa unui stăvilar vor să ţîşnească toate o dată. Scurgîndu-se pe rînd, succesiv, ele nu mai exprimă ideea de forţă torenţială, ci banala idee de curgere. Şi alfabetul e un vehicul fals, el transportă realitatea sonoră a cuvîntului element cu element, fonem cu fonem, deşirînd de fapt cuvîntul care încetează să mai fie sintetic. Hieroglifa era mai exactă, ea desemna enigma cuvîntului, încifrînd-o pînă acolo încît făcea cu neputinţă reconstrucţia lui sonoră. Prima vizualul, ca în această seară faţa căpitanului Romano.“*

A şters apoi numele propriu, rămînînd la propoziţia : *Prima vizualul.* Şi mai departe, pe marginea albă a caietului, paralel cu textul : *„Ce-ar spune Hasdeu de asta ?“*

Parva însemna în caietul galben o dramă militară, văzută ca dramă a limbajului.

Romano ieşise din biroul pretorilor cu chip tulbure, într-o răvăşire totală. S-a rezemat ameţit de uşorul uşii. Cineva, care l-a văzut, l-a privit cu milă. În fond, părea să spună acel cineva, cine ar fi ştiut, în învălmăşeala luptei, că el, căpitanul Romano, a ezitat să intre în baia de sînge — atît de superficială ! — oprin-

du-se la mal. Același cineva, adresîndu-se altuia, a spus cu voce tare :

— Hai, domnule, să isprăvim o dată cu povestea asta ! Mîine Romano intră în foc și gata. Apoi, spre ei : Ești de acord, căpitane ?

Romano a intrat în foc, în fruntea companiei sale, care rămăsese intactă, și a fost ucis de prima rafală. Moartea în acele clipe cerea totuși o pregătire, oricît de minimă. Era ca și cum te-ai fi aruncat în vid din balconul unui turn.

Romano trăise, doar o singură clipă, spaima vidului. După care s-a aruncat în moarte senin.

Ziua onomastică a suveranului a fost precedată de o altă sărbătoare, nu mai puțin importantă, ziua suirii sale pe tron. Aceasta s-a prăznuit la 26 august.

Prințul i-a trimis suveranului rus o telegramă caldă, în care n-a omis să sublinieze bunele raporturi politice și militare între cele două țări, cum și speranțele pe care el, prințul, le asocia de actul intrării României în război alături de Rusia.

Aniversarea, cea de a douăzeci și treia, fiind un praznic al noroadelor Rusiei, binecuvîntate cu oblăduirea lui Alexandr Nicolaevici, care inițiase mari reforme, inclusiv abolirea iobăgiei, a avut un caracter popular mai mult decît militar. Formațiuni de cîntăreți și dansatori, în pitorești costume naționale, reprezentînd aproape toate neamurile intrate succesiv în componența Rusiei și aproape toate pămîn-

turile aflate sub titlul Romanovilor, l-au omagiat pe bazileul nordului, care a primit ofranda recunoştinţei din pragul casei ţărăneşti bulgare în care se afla. Fiind departe de Petersburg şi Moscova, ţarul a restrîns totuşi ceremoniile, dîndu-le un cadru închis, rezervat celor ai săi. N-au fost invitaţi reprezentanţii altor curţi, s-au primit doar mesaje. La Gorni Studen a fost totuşi prezent primul ministru român. Acesta contrasta, în lumea militarilor, prin fracul său negru cu cordon roşu şi prin turnul ţilindrului.

Un popă localnic, confundîndu-l cu ţarul, i-a căzut în genunchi şi i-a sărutat picioarele, fapt pe care Brătianu l-a povestit prinţului, împreună cu alte amănunte picante.

Pe ţar, prinţul nu l-a văzut decît după prînz, şi nu la vreo ceremonie, ci la o fortificaţie rusă, unde fusese instalată o baterie de asediu. Prinţul i s-a prezentat cu simplitate, ca supremului comandant militar, ca aliatului şi ocrotitorului, eliminînd orice afectare ceremonială. Nicolas lipsea. Aceasta a făcut ca întîlnirea să fie destinsă şi calmă. După primirea formulelor de felicitare, mult scurtate faţă de telegramă, suveranul rus s-a interesat de tirul artileriei, iar prinţul a dat răspunsuri în deplină ştiinţă de cauză, canonada de pe întregul front fiind atent supravegheată de el. Băteau în acea zi două sute optzeci şi unu de tunuri. Tirul fusese declanşat în zori, cu o pauză pentru slujba religioasă, cu o pauză la prînz, dar cu o intensificare torenţială, acum, la sosirea ţarului.

Cei doi trebuiau altminteri să pună mari

spații între replici, ca să se poată auzi, ceea ce făcea ca uneori cuvintele să fie lipsite de sens.

— A fost o zi bună pentru artilerie, nu-i așa ?...

— Cum doriți, tirul se poate lungi !...

— A, da, din cauza vremii, înțeleg !...

— Krüdner ?...

— N-am spus nimic de Krüdner, spuneam de Krupp...

În întîlnire, a prezidat normalitatea. Țarul părea un zeu în alb, slujit de un tunar în negru, prințul. Țarul n-a insistat să afle tot, s-a mulțumit să constate. Prințul n-a insistat să explice tot, i-a lăsat suveranului plăcerea să audă și să vadă.

Apoi țarul s-a retras, ca Jupiter tonans, în trăsura sa albă, cu șase cai, aureolat de ghirlandele de nouri mici, înflorind brusc pe cer, desfășurate în onoarea sa de cele două sute optzeci și unu de guri de foc. Se pusese în mișcare și colbul dealului, iar trăsura augustă părea smulsă și purtată pe sus. Era în a treia zi a canonadei.

Țarul părea obosit și în această zi.

Dezlănțuirea uriașei canonade a făcut ca amîndouă armatele, română și rusă, să intre în freamătul așteptării. Au ripostat energic și otomanii. Aceștia presimțeau că cea de a treia bătălie pentru Plevna se apropie. Prima, cea din 8 iulie, fusese o înfrîngere pentru creștini. A doua, angajată chiar de ziua sultanului, în

18 iulie, fusese tot o înfrîngere. În 30 august, urma să se prăznuiască ziua ţarului, iar bătălia care se anunţa trebuia să fie bătălia revanşei.

Tunarii ambelor părţi se angajaseră cel mai de timpuriu în această înfruntare, sporind zilnic numărul gurilor de foc dispuse în linie de bătaie, sporind zilnic intensitatea canonadelor şi calitatea tirului. Athanase Călin Zancu, tunar din artileria prinţului, lupta în cadrul bateriei Lupaşcu, amplasată lîngă Dealul Viilor, pe un dîmb aproape de cătunul Griviţa. Era un om înalt, încet în mişcări, cu mîini mari, greoaie şi puternice, cu o anume imobilitate a feţii, care făcea să crezi că ţăranul tunar poartă pe chip un alt obraz, încremenit. Era smead. În urechea dreaptă purta o toartă de argint, semn că era prim născut dintr-un neam. Era îmbrăcat în negru, ca şi prinţul. Îl chema Athanase Călin Zancu, dar în sat i se spunea Tănase Zancu.

Numele triplu l-a încîntat pe Parva, care îl anchetase lingvistic pe tînăr la Nicopole, după trecerea Dunării, cînd avusese cîteva întîlniri cu o unitate de dincolo de Olt.

— Cu încă un nume, două în plus, erai un nobil spaniol, i-a spus el tunarului.

Apoi Parva le-a explicat soldaţilor că în celălalt capăt al continentului trăiesc spaniolii, un neam de acelaşi sînge cu românii, că aceştia au mania de a se împăuna cu nume cît mai lungi, nişte pomelnice, că strămoşii spaniolilor au luptat în armata romană condusă de Traian, care era tot un spaniol, că în sîngele oltenilor de azi or mai fi rămas niscai urme iberice, nişte iuţeli

venite de la arcaşii din Estramadura sau de la prăştierii din Baleare. Soldaţii au urmărit cu neîncredere aceste basme, purtîndu-şi ochii cînd la „domnul student", cînd la tunarul cu trei nume care-i reprezenta pe spaniolii de acum o mie opt sute de ani.

— Tu de unde eşti ? l-a întrebat Parva pe tunar, după ce a isprăvit povestea.

— De sub munte, din Vîlcea.

— Deci oltean ! Şi cum de ai trei nume ?

— Aşa-s trecut io în acte, cu trei nume.

— Spune, mă Tănase, de ce ! l-a îndemnat un alt tunar.

— Pe mine nu mă cheamă Tănase, a lămurit tunarul de sub munte, mă cheamă Athanase !

Lămurirea tunarului era urmarea unei subtile ofense. Omul cu trei nume îşi pronunţa patronimicul întreg şi nu abreviat, mai mult, îl rostea cu h, Athanase şi nu Atanase, iar absenţa lui *h* îl supăra. Parva a luat act de caz şi a întrebat :

— Cine ţi-a dat numele Athanase ?

Parva i-a rostit exact numele, aşa cum tunarul o dorea, cu *h*.

— Ce importanţă are ? a spus Athanase, folosind un neologism, care l-a surprins pe lingvist.

— Ştii să scrii, să citeşti ?

Athanase l-a privit cu un spor de ofensă, mută, dar cu atît mai netă. Apoi, cuviincios, cu o cuviinţă care se putea numi politeţe, dar şi cu răceală, ca şi cum ar fi pus capăt unei audienţe, omul cu trei nume şi-a cerut iertare, cu cea mai simplă formulă :

— Io sînt la baterie. La noi, la tunuri, e multă treabă.

A făcut un semn celorlalţi tunari, încă doi, care se aflau printre dorobanţii de care se ocupa Lucreţiu Parva, aceştia l-au urmat ca şi cum omul cu trei nume ar fi avut autoritatea unui gradat. Tunarul a salutat cu două degete la capela lui cu urechi :

— Seară bună !

Şi s-a dus spre bateria lui, amplasată nu departe, lăsîndu-l pe Parva amuzat, dar şi intimidat. Tunarul cu trei nume se retrăsese demn, ca un Don Quijote, după ce avusese tăria să nu tragă arma împotriva unei ofense involuntare.

Ajuns cu bateria pe Dîmbul Viilor, Athanase s-a integrat ofensivei de artilerie cu o îndîrjire puţin obişnuită. Loviturile tunului său păreau că astupă un gol. Tunarul le trimetea crud, după ce i se ordonau coordonatele, pe care le verifica şi el, ca să se convingă bine că unde trage se cunoaşte.

Învăţase uşor să tragă, fără să-l mustre sau să-l cîrpească nimeni. Cînd şi-a dat seama cum e cu armata, că învăţătura nu-i uşoară, că şi cele mai simple lucruri sînt vîrîte în capul soldatului cu suferinţă, Athanase a hotărît că trebuie să înveţe iute, răspunzînd prompt la tot ce i se cere, ca să evite admonestările sau pedeapsa. Nu suferea să fie umilit. Deprinderea de a umbla cu tunul, piesă puţin complicată, a învăţat-o într-o noapte, rămînînd pe cîmpul de instrucţie la amplasamentul bateriei, demontînd şi

montînd scula cu care avea să lucreze, de cîteva ori. O cunoştea bine, putea să folosească sau să dreagă tunul şi-n somn. Singurul lucru pe care nu-l putea stăpîni era tresărirea care urma declicului. A trebuit s-o transforme în plăcere, apoi a văzut că şi alţi tunari, cu experienţă, procedează la fel, din instinct.

Există o satisfacţie anume a tunarului, pe care n-o cunosc ceilalţi luptători. Detunătura, care urmează declicului, provoacă un şoc în întregul trup, după care urmează o smulgere violentă. Tunarul rămîne pe loc, dar trupul său are tendinţa să fugă odată cu obuzul, croindu-şi pîrtie prin aer, pînă la punctul de coliziune cu obiectul ţintit — parapet, zid, om, cînd se produce explozia, pe care tunarul o resimte fizic, ca şi cum ar ţîşni din el. Efectul e dur, o canonadă de cîteva ceasuri istoveşte şi stoarce oamenii, care participă la luptă nu numai fizic, ci prin întreagă această încordare a nervilor şi gîndului întinse la limită. Cînd irump uralele, cînd porneşte atacul de infanterie, cînd la baterii se dă repaos, tunarii sînt sleiţi de puteri, ei cad ca butucii lîngă afete şi lîngă lăzile goale de muniţie, rămîn inerţi multă vreme, ţinîndu-i vii dorinţa de a se confirma, mai tîrziu, cînd primesc vestea că treaba pe care au făcut-o s-a cunoscut.

Athanase ştia că tunul e un mare stricător. Se convinsese de asta la exerciţii, cînd tunarii trăgeau în ţinte improvizate — parapete de scînduri, ziduri de chirpici — se convinsese mai ales aici, peste Dunăre, cînd nu se mai trăgea

în joacă. Şi bateria era stricătoare, fiindcă strica locul pe care era aşezată. Pe front, amplasarea baterilior nu se mai făcea pe islazuri, pe golişti, pe locuri pustii, ca acasă, ci exact unde trebuia, într-o porumbişte, într-o vie, într-o bătătură de casă, dărîmînd şi casă şi porumbişte, şi vie, dacă trebuia. Instinctul de ţăran al lui Athanase a suferit o clipă, gîndindu-se la ale sale, la ce-a lăsat acasă. Şi pe alţii îi vedea munciţi de gînduri. Athanase observa cum pufneau tunarii cînd săpau adăposturile pentru tunuri de pe Dîmbul Viilor, cînd, tăind cu lopeţile viţe întregi încărcate cu struguri verzi încă, ţăranii din ei aveau sentimentul că taie braţele unor fiinţe. Noroc că locurile de pe aici erau mai mult pustii, puţin rodnice, deci mai puţin expuse urgiilor pe care armatele le aduceau cu ele.

Dar urgiile rămăseseră şi acasă, de la acestea plecaseră oamenii. Către acolo se întorcea Athanase cu gîndul, în răgazurile dintre canonade. Cînd se aflau acasă, pe malul Dunării, soldaţii care erau mai arşi de griji şi nu mai răbdau cereau permisie, să dea o fugă pînă-n sat, ori fugeau. El n-a cerut permisie şi n-a fugit, cu nădejdea că în curînd se va întoarce acasă definitiv, că războiul se va isprăvi înainte de a începe. Nici n-a scris. N-avea ce. Athanase era zgîrcit în toate, inclusiv în cuvinte. Ceilalţi soldaţi îşi făceau din scris o petrecere. Se adunau grămadă mai mulţi inşi pe capul unuia ştiutor de carte, ăl care trimetea scrisoarea începea să spună, ălălalt scria, ăi din jur îl îndemnau, ba mai puneau, peste capul lui, vorbe de la ei.

— Cînd îţi scriu, măicuţă dragă, începe ploaia să cadă şi pămîntul să mă tragă. Pică ploaie pe vîlcele, sau sînt lacrimile mele...

Athanase dădea din umeri şi se întreba :

— Care ploaie ? !

Alţii începeau scrisorile şi mai anapoda :

— Soro, tu să ştii că eu duc războiul tare greu. Duc războiul tare bine, numai cînd mi-i dor de tine.

Athanase izbucnea interior :

— Minciuni, ăsta nici n-are soră. Cui dracu scrie ?

Se scria şi din plăcerea de a scrie şi de a trimite scrisori. Athanase socotea asta o pierdere de vreme, plus o cheltuială pentru ăi de acasă.

Pe Athanase îl jignea caracterul public al scrisorii, mărturisirea cu martori, citirea cu martori, fie şi unul singur.

— Tu să nu-mi scrii ! i-a hotărît el Diţei, la plecare, în primăvară.

— Bine.

— Nici eu n-am să-ţi trimet scrisoare, să ştii!

— Bine.

Un singur lucru nu-i spusese Diţei : că dacă nu scrie, să nu-l creadă mort.

Se temea şi de veştile de-acasă, o teamă tulbure, pe care făcea efortul s-o elimine, evitîndu-i pe cei care se întorceau şi se grăbeau să-l informeze :

— Trecui pe la tălică.

— Cin' te puse ?

— Păi...

— Păi ia să-ţi vezi de treaba ta !

El rînduise bine, la plecare, gospodăria, printr-un inventar pe cît de minuţios, pe atît de inutil : n-avea nimic. Totuşi, la orice casă se mai află cîte ceva de furat, dacă nu de furat, măcar de stricat. O grijă îi dăduse gardul, împletit de el, în trei maldări, ca părul fetelor, cu împletitură deasă, bine bătută cu maiul, să ţină. Ezitase dacă să închidă pîrleazul spre clăile din deal, pe unde ieşeau, trecînd la şosea de-a dreptul prin bătătura lui, alde Popeştii, cu care nu o dată Athanase avusese ciocniri. Făcuse o prostie că n-a închis pîrleazul ăla. Pînă şi ea a simţit, la plecare, că Athanase se gîndeşte la ceva, stă în cumpănă dacă să plece sau nu, de parcă ar fi uitat ceva.

— Ai uitat ceva ? Stai, şi te tot învîrţi locului !

— N-am uitat nimic.

— Atunci de ce nu pleci ?

— Păi plec.

Apoi a urmat ordinul pentru trecerea Dunării. Ruptura de toate ale sale s-a produs brusc, simultan cu strigătul căpitanului care le-a ordonat să se încoloneze. Orice cale de întoarcere înapoi era retezată. Şi calea scrisorilor. Şi a veştilor aduse de oameni care fug pînă acasă, într-o scurtă permisie. Pîrleazul rămăsese deschis.

— Pe loc repaos ! a ordonat căpitanul Lupaşcu.

Athanase şi-a lăsat slobode mîinile, învins, ştiind bine că numai în repaos începe chinul său, întoarcerea cu gîndul acasă.

Numai românilor li se păreau sterpe pămînturile de la sud, ţăranilor bulgari dintre dealurile Plevnei aceleaşi locuri puţin darnice, dar bine muncite, li se păreau o vale de rai. Neavînd încotro, ei, ţăranii, acceptaseră fatalitatea războiului care, mai înainte de a fi un război eliberator, era un război stricător, ca orice război. Pe pămînturile lor — nişte petece verzi — otomanii construiseră redute, redane, retranşamente, şanţuri de apărare, bivuacuri, drumuri, pieţe de arme, grajduri, spitale, cimitire, fără alegere, nu se ştie de ce acolo şi nu în altă parte, şi tot pe pămînturile lor, ruşii, iar apoi românii, construiseră fortificaţii replică, amplasînd baterii de artilerie, bivuacuri, grajduri, spitale, cimitire, nu se ştie de ce acolo, pe un anume loc fertil, şi nu în altă parte, pe pustii. Pretutindeni, fără alegere, s-a întîmplat aşa : turci, români sau ruşi au intrat cu tăvălugul puterii militare în apărare sau atac, desfiinţînd livezi şi vii, porumbişti şi fîneţe, case, grajduri, drumuri, fîntîni, punînd în haos un pămînt suferind, ca să-l elibereze de suferinţă. Urmele acestor acţiuni militare aveau să mai dăinuie încă peste o sută de ani.

Dar peste pacostea fatală a distrugerilor, s-a adunat încă una : pacostea rechiziţiilor. Un comandant militar, un mare comandant, nu ştia ce înseamnă atunci cînd ordona subordonaţilor:

— Din pămînt din iarbă verde, să-mi scoateţi două mii de căruţe, pentru transportul răniţilor!

Răniţii erau încă o abstracţiune, ei răspundeau unei evaluări ipotetice globale, tot ipote-

tice erau și căruțele, dar acestea trebuiau smulse de la țărani, mai înainte ca răniții să apară, fiecare căruță de la un om anume. De unde ?

Mitko Petkov, din cătunul Grivița, ascunsese din calea armatelor tot ce se putea ascunde : bucatele într-o groapă arsă, cum se făceau și la nord de Dunăre, țoalele și hainele la pădure, într-o scorbură știută numai de el, tot în pădure fuseseră retrase vitele, cu muierea și fata, în bătătură nemairămînîndu-i decît niște găini, repede isprăvite de soldați, plus cîteva lucruri necomestibile : grapa, sapa, rîșnița și piua de sfărîmat sare. Mai reținuse și un ceaun, o doniță și o oală neagră de pămînt, pentru fiertură. Căruța o desfăcuse în bucăți pe care le strecurase, noaptea, într-o fîntînă sleită, pe care a astupat-o mai apoi cu gunoi. Nu-i mai rămăsese nimic de stricat, de furat, de rechiziționat și, cu mîinile goale, Mitko se putea înfățișa militarilor, fără teamă.

Aceștia nu l-au luat în seamă, îl priveau ca pe un lucru nefolositor, ce mai, nici nu-l priveau ! Ei s-au instalat mai întîi în casă, silindu-l pe Mitko să se retragă pe prispă. Apoi a găsit și prispa ocupată, fapt care l-a obligat pe Mitko să se mute în podul șurii. În pod fiind, pe Mitko era cît p-aci să-l ia în colții furcii un soldat, care l-a înjurat rău de tot, chemînd și alți soldați să-l înjure și să-l scoată de-acolo, de parcă n-ar fi fost șura lui. Un mai-mare, văzîndu-l adus jos, aproape legat, i-a întrebat pe subalterni :

— Ce-i cu ăsta, ce-a furat ?

Ce să fure, cînd doar el era stăpînul gospodăriei, nu ei ! Dar ei nu s-au sinchisit de protestele lui, iar ăl mai mare i-a spus-o :

— Ia-ţi catrafusele şi şterge-o de-aici !

Mitko nu şi-a luat catrafusele şi n-a şters-o. Unde să se ducă ? Pe lîngă gospodărie, pustie acum, el mai avea şi ceva pămînt. Ziua şi-o petrecea pe dealuri, pe locurile unde avea şi semănături, speriat ca nu cumva, tocmai pe-acolo, să se dea lupte în lipsa lui. Avea un petec de pămînt, semănat cu porumb, şi la turci, unde nu mai putea ajunge. Acolo, după lupta din 18 august, turcii construiseră o redută nouă, stricîndu-i ca la cincizeci de rînduri de porumb. Dar chiar porumbul rămas în picioare nu mai era al lui. A încercat în cîteva rînduri să se apropie de lot, noaptea, să rupă niscaiva ştiuleţi, însă n-a fost chip, turcii l-au simţit şi au răspuns cu împuşcături.

Între timp dădea ocol şi pe la alte loturi. Mai îndrepta cu sapa şanţurile tăiate în pămînt de roţile tunurilor, mai scotea dintre dovleci cîte-o ghiulea nespartă, pe care o aşeza pe hat, mai culegea cartuşe goale de pe sub tufele de fasole abia înflorită, iar timpul trecea. Uneori găsea ce nu te aştepţi. Într-o zi, trecînd prin porumbiştea lui Pitko Vitkov, a găsit trîntit cu faţa în jos un mort. I-a spus lui Petko :

— Petko, vezi că la tine în porumb e un mort.

— Şi ce să-i fac ? Lasă-l acolo, l-o găsi careva.

— Vezi să nu-ţi impută porumbul. E acolo o duhoare, abia i-am scos cureaua !...

Mitko nu spunea că încercase să scoată şi cizmele mortului, dar nu reuşise. Nu-i convenea să taie pielea carîmbilor cu cuţitul, ca să nu le strice, şi atunci, împingînd cu piciorul în burta umflată a mortului, s-a opintit să smulgă o cizmă, trăgînd-o spre sine. O bufnitură de butie spartă l-a aruncat în lături, inundîndu-l în miasme şi stropi greţoşi. S-a ales doar cu cureaua.

Petko s-a uitat cu jind la cureaua lui Mitko, adusă din porumbul lui, socotind probabil că aceasta i s-ar fi cuvenit. N-a spus-o, dar gîndea:

„Iaca vezi, o zi dacă lipseşti de pe pămîntul tău, pierzi cîte ceva !"

Se înţeleseră amîndoi să facă cu rîndul pe la pămînturile lor, unul ziua şi altul noaptea, fiindcă şi noaptea se făceau stricăciuni.

Adevărul era că nici unul dintre ţăranii din Griviţa nu se putuse despărţi de pămînturi, războiul neizbutind să-i desţărăneze, alungîndu-i doar, dar pentru scurtă vreme, vreme pe care oamenii o recuperau cu încăpăţînare, revenind cu oile şi vitele lor printre cîmpurile de luptă, redîndu-le funcţiunea suspendată de cîmpuri.

— Sireaka Leanka, au săpat românii şanţ în cînepa ei ! Avea o cînepă...

Văzut din unghiul bătăturii ţărăneşti, războiul — dacă tot trebuia făcut ! — se putea face şi altfel, mai cu grijă, pe haturi, pe cărările dintre lanuri, pe margini de vii şi grădini, armatele aşteptîndu-se una pe alta la locul de întîlnire tocmit cu gospodarii, unde să se căsăpească în voie. Într-un asemenea război ideal

ar fi pus mîna să dea ajutor şi sătenii, împingînd tunuri şi cărînd lăzi de muniţii, dar cu grijă, să nu strice iarba.

— Păcat, bre, de iarba omului !

De fapt războiul lor, inconştient şi tenace, era cu războiul însuşi, chiar dacă fiii lor luptau alături de ruşi, chiar dacă ei ajutau armatele, îndurînd podvezi şi munci grele, chiar dacă ei înşişi doriseră războiul, pregătindu-l printr-o sîngeroasă răscoală, cumplita răscoală a anului 1876. Doriseră, e drept, acest război, dar doriseră unul mai puţin stricător, şi asta fiindcă vitele trebuiau hrănite, fîneţele cosite, holdele secerate, fără toate aceste lucruri lumea fiind un iad.

— Mitko, e rîndul tău la noapte ! l-a prevenit Petko pe Mitko.

— Mă simt cam obosit, a cîrtit Mitko, vrînd să scape de corvada care-i revenea. Cine dracu să mai umble la noapte pe cîmpuri ? Mîine e ziua Sfîntului Alexandru, s-or mai potoli şi ei !

— De !...

Mitko s-a dus acasă, cu sapa pe umăr şi cu cureaua atîrnată pe mînă, ca un şarpe — era prada lui de război — culcîndu-se lîngă teica porcilor, în bătătură, şi adormind tun. În crucea nopţii, l-a trezit Petko, zgîlţîindu-l de un picior şi şoptindu-i gîfîit :

— Mitko, au intrat caii roşiorilor în trifoiul tău !

Lui Mitko i-a stat inima. A ţîşnit apoi în sus, cu mîna pe sapă, de care nu se despărţea, şi s-a năpustit în fugă spre cîmp.

N-a avut noroc. Roşiorii îşi păzeau bine caii. Repezindu-se în întuneric, cu sapa ridicată, spre animalele care ronţăiau trifoiul, Mitko a nimerit între soldaţi. Aceştia l-au legat fedeleş şi l-au dus la comandament, undeva spre Verbiţa, tratîndu-l ca pe un spion al otomanilor.

Nici Petko n-a scăpat mai uşor. La strigătele de ajutor ale lui Mitko, Petko a rupt-o la fugă printr-o porumbişte, dar nişte roşiori călare l-au ajuns din urmă, l-au prins, l-au pus între boturile cailor, împingîndu-l spre acelaşi loc, ca să dea socoteală, împreună cu tovarăşul lui.

În cortul lui Nicolas, noaptea tîrziu, s-a desfăşurat un ultim consiliu de război. A fost o adunare sumbră de generali, un conciliabul de uniforme reprezentînd toate armele şi toate corpurile de armată. S-au recapitulat, desigur formal, dispoziţiile cuprinse în ordinul de luptă pe care prinţul îl semnase, punctele fiind cunoscute marilor comandanţi, iar în parte şi executate. S-a raportat scurt despre executare, insistîndu-se asupra unor detalii.

Interesant era, ca întotdeauna cînd se declanşează evenimente mari, că factorii motori, oamenii care răspund de ceea ce va urma, fiindcă ei sînt cei care dau de-a dura bila cosmică, ei, aceştia, tocmai ei, nu sînt interesaţi atunci, pe loc, de perspectiva cosmică a gestului lor, ci de detaliile tehnice, de firul de praf care împiedică bila să lunece, totul sau aproape totul sucombînd în detaliul tehnic, uneori de importanţă

considerabilă, de obicei sucombîndu-se în detalii minore. Dar pe care toți le tratează cu toată gravitatea.

S-a discutat mult despre bateriile de 9 cm. și 8 cm., dacă bateriile de 8 sau 9 să intre în rezerva Corpului al IX-lea, care avea trupele distribuite între șoseaua Bulgăreni—Plevna și drumul spre Pelișat. Corpului al IV-lea fiindu-i destinate pentru rezervă baterii de 8 cm., comandantul a protestat, cerînd și el baterii de 9 cm., iar chestiunea a rămas fără soluție, trecîndu-se la punctul următor. S-a insistat apoi asupra legăturii între flancuri, pe care o asigura cavaleria ruso-română, regimentele de dragoni, ulani, cazaci, roșiori și călărași fiind disputate între comandanții corpurilor de infanterie, fiecare dorind să-și asigure un cît mai prompt sprijin al cavaleriștilor. S-a descoperit că un transport de caiele pentru potcoavele cailor nu sosise la timp. S-a ajuns și la chestiunea hranei pentru trupă, înainte de luptă, deși ordinul preciza limpede că : „Fiecare om va lua (la el) un kilogram de carne fiartă și două kilograme de pesmet". Cernat a obiectat, spunînd că nu îndoapă oamenii lui cu carne, că, în ceea ce-l privește, el dăduse dispoziție — Ordinul 54 — ca trupele române să primească, în zori, numai pîine și brînză. Ca toți războinicii din cursul evului mediu român. S-a trecut, în zbor, și peste chestiunea trăsurilor sanitare și a căruțelor pentru răniți. Rechizițiile de care țărănești nu dăduseră un prea mare rezultat și atunci s-a luat hotărîrea ca ambulanțele să fie mutate, în

cursul nopţii, cît mai aproape de linia de foc. pînă la raza de bătaie a tunurilor.

Prinţul a insistat asupra punctului 7, ţinuta trupei : *mundir, pantaloni albi, mănuşi albe la ofiţeri.* El a condus dealtfel destul de strîns dezbaterea, oprind cu răceala lui caracteristică ieşirile fierbinţi, sancţionînd cu cîte un gest excesele retorice, limpezind atmosfera îmbîcsită de multitudinea detaliilor, care se aglomerau ca şi musculiţele de noapte, ca şi fumul de tutun, spre globul felinarului central, suspendat în cupola cortului.

Nicolas părea absent. El era de fapt doar abstras, vrînd să spună în orice chip, prin orice gest, că bătălia care urma să se dezlănţuie a doua zi era bătălia lui şi nu a vărului său de circumstanţă, comandantul *en chef* al Armatei de Vest.

— Dar e şi bătălia mea ! riposta mental prinţul, simţind voinţa lui Nicolas de a-şi însuşi totul, exprimată în nişte precizări mici, dar semnificative.

— Va fi fiind ! a pus accentul necesar Nicolas, tot mental. Dar strict pentru armata ta ! În bătălia de mîine se joacă însă onoarea armatei imperiale !

— Se joacă şi onoarea armatei mele ! a subliniat prinţul.

— Dar mîine e ziua suveranului Rusiei !

La acest argument, invocat în atîtea rînduri, orgoliul prinţului a căzut. A fost curioasă, tocmai de aceea, intervenţia lui Cernat, după lunga şi tensionata tăcere, în care toţi simţiseră sau auziseră gîndurile celor doi :

— Şi n-ar fi oare mai bine, a spus Cernat, să dăruim majestăţii-sale o mare victorie într-o zi oarecare, decît să riscăm o înfrîngere tocmai mîine ?

Curios, Cernat relua o temere formulată cu cîteva ore înainte de colonelul Gaillard, care făcuse dîră în cercurile ataşaţilor militari şi ale corespondenţilor de presă :

— Să dea Dumnezeu ca Plevna să nu devină un al doilea Sedan !

Toţi ştiau acea prezicere, şi de aceea vocea lui Nicolas, slabă, palidă, în tăcerea care a încremenit toate feţele, a sunat ca un răspuns absolut :

— Dar mîine e ziua suveranului Rusiei !

Zotov, care era de faţă, s-a răsucit cu un tremur de emoţie spre marele duce, prin gura căruia se rostise parcă un adevăr dumnezeiesc. S-au întors toţi spre Nicolas. Cernat murise moral în aceeaşi clipă. Nicolas avea faţa stranie, o paloare de mucenic al credinţei, cuvintele în acea clipă erau inutile, totuşi marele duce le-a rostit :

— Mîine, domnii mei, vom învinge !

Toţi comandanţii s-au ridicat fără zgomot de la masa de consiliu, inclusiv prinţul, simţind toţi că au datoria să preia transa lui Nicolas, ducînd-o cu ei. Replica lui Cernat introduse în atmosfera pură a clipei un ce penibil, ca un aer rău. Chiar prinţul a socotit-o deplasată. Niciodată gîndurile nu se rostesc aşa. Între oameni de supremă condiţie nu-şi au locul sincerităţile care ucid. Peste toate, gafa lui Cernat denunţa *un manque de finesse,* şi prinţul se mira de

general, cunoscut şi preţuit pentru bunul-simţ al său. A reveni asupra unor chestiuni hotărîte anterior, puse sub autoritatea a două sigilii, era nu numai o îndrăzneală, dar pentru superstiţioşi şi un semn de rău augur.

Chiar pentru Cernat, replica sinceră pe care o scăpase echivala cu înghiţirea crucii, o dată făcută.

Prinţul nu era superstiţios, dar Nicolas putea fi. Nicolas era mai ales iritabil, avea în ultimă instanţă o structură feminină, acum îşi muşca sfîrcul mustăţii blonde, şi, cîndva, în viitor, se simţea de pe acum, marele duce avea să întoarcă o faţă neagră spre Cernat. De ce avea nevoie prinţul de o asemenea întorsătură ? Nicolas îşi păstra însă chipul de gheaţă, mustaţa lui galbenă era acum de gheaţă, marele duce părea că ronţăie cristale.

— Bine, generale ! a spus el. O să-ţi cer să-mi oferi şi acea victorie la care te referi. Într-o altă zi !

Toţi au înţeles că Nicolas s-a despărţit sufleteşte de Cernat, pe care, cu un sfert de oră mai înainte, îl iubea pătimaş, detestîndu-i pe toţi ceilalţi in corpore. Cernat a avut în sfîrşit prudenţa să nu spună nimic.

— Poate că mîine nu plouă, şi-a exprimat nădejdea şeful Marelui stat-major al armatelor aliate.

— Şi ce dacă plouă ? a ripostat Nicolas.

Aştepta ca cineva să-l contrazică, dar n-a făcut-o nimeni.

— E tîrziu, trupele dorm, a spus prinţul.

S-a dat astfel semnalul plecării, deşi desprinderea a fost lentă, anevoioasă, parcă somnambulă. Cineva a căscat.

Afară s-au despărţit scurt unii de alţii, cu punctul sec al salutului militar, încălecînd caii care dormeau de-a-mpicioare. Noaptea n-avea lună, nici stele, nici vînt. Nemişcarea şi bezna ar fi fost depline, dacă potcoava unui cal, alunecînd brusc peste o piatră, n-ar fi scăpărat peste univers o scînteie albă.

Insomniile îl istoviseră pe Toma Nicoară. Le pusese la început pe seama arşiţei, mai cumplită noaptea decît ziua, fiindcă ziua îi ştia sursa, cerul acela lichid, învăpăiat de flăcări, care sugea şi zvînta tot ce era viu, pînă şi umbra. Faţă de nopţile fierbinţi şi umede din ţară, forfecate de orăcăitul hoardelor de broaşte din bălţi, străpunse şi fierăstruite de ţipetele vindereilor, înfiorate de rîsul ciuhurezilor noctambuli, de urletele cîinilor pribegi care boceau la lună, de ciripitul păsăretului mărunt care se deştepta spre zori, de ţîrîitul greierilor şi de bîzîitul ţînţarilor, nopţile de aici, de pe aridul platou sud-dunărean, îl torturau pe Toma prin liniştea lor înaltă şi goală. De cum cădea noaptea, pentru Toma nu mai rămînea decît întunericul şi căldura trupurilor transpirate din cort.

— Ce dracu o fi *dincolo* ? a izbucnit cu năduf un soldat, a cărei faţă n-o vedea.

— Om vedea noi mîine ! i-a răspuns ca prin somn vecinul, care şi-a urmat dealtfel somnul.

Ocupaseră poziţia de la chindie şi, pînă au întins corturile, pînă au săpat nişte retranşamente uşoare, s-a şi lăsat asfinţitul. Mîna lui Cernat se simţea şi aici : soldatul nu trebuie să stea o clipă locului, nu trebuie să-i laşi decît răgazul de odihnă, o odihnă scurtă dar plină, care să-l regenereze şi să-l facă apt de a intra imediat în foc. După o jumătate de zi de marş, după cîteva ceasuri de istoveală pe lopată, scurmînd pămîntul tare, care scotea aşchii şi colb, trupa nici nu-şi dăduse seama, primind pîinea de seară, lingura de brînză iute şi apa, că, intrînd în corturi, se afla mai aproape decît niciodată de acel *dincolo,* către care pornise de-acasă încă din primăvară.

Unele preparative, desfăşurate pe întuneric, au adus totuşi peste corturi un frison de nelinişte. Pe Toma oboseala fizică nu-l doborîse, abia îl aţîţa. El a văzut, de fapt mai mult a simţit, mişcarea unei baterii de tunuri grele, trase de boi, spre punctul numit Dealul Viilor. În direcţia aceea se angajaseră şi trăsurile unei ambulanţe. Îl aţîţase apoi nervozitatea comandanţilor, graba lor neînţeleasă, preocuparea lor pentru ceva anume, nu se ştia ce, iritarea lor ascunsă sub o mască severă, care făcea cu atît mai neliniştitoare masca. Neliniştea i s-a precizat ca stare cînd, trecînd pe lîngă un cort ofiţeresc, a auzit nişte voci înăuntru :

— Ar trebui totuşi să ni se spună clar !

Ceva, un lucru important, nu fusese precizat încă, nici măcar pentru ofiţeri.

— Ce inconştienţă ! a tunat cealaltă voce din cort.

Ce să se spună, care era inconştienţa ? Toma nu putea intra în cort să întrebe. Era limpede însă că ceva, undeva sus, deasupra pădurii de corturi, se dezlănţuise, că din acel ceva numai o fărîmă căzuse între cei doi ofiţeri, dintre care unul, revoltat, explodase :

— Ce inconştienţă !

Toma a plecat să-l caute pe Liviu Duncea, transilvănean şi el, împreună cu care trecuse munţii pe la începutul lui iunie. În cortul lui Liviu era sindrofie. Mai mulţi băieţi beau, spuneau de-ale lor, şi cîntau *Deşteaptă-te române*. L-au primit cu urale, dezlănţuite la semnul lui Liviu :

— Uite, fraţilor, eroul nostru !

Făcea aluzie la rănirea lui cînd a trecut munţii, despre care scriseseră toate gazetele din Bucureşti, proclamîndu-l erou, fapt ştiut de toţi transilvănenii din armata română, inclusiv de cei din cort, care-l priveau acum ca pe Mesia.

— Spune-le băieţilor ceva, l-a îndemnat Liviu, că mîine gata !

Deci mîine ! Toma s-a simţit stînjenit de adulaţia cu care fîrtaţii de peste munţi îl înconjurau şi care aşteptau acum, musai de la el, o vorbă mare.

Toma nu mai avea putere să spună nici o vorbă. Îşi trăise clipa acolo, la frontieră, cînd primise un glonte în omoplat, glontele care-l făcuse erou. Actul rănirii, pentru vina de a fi trecut munţii la fraţii de neam, îl urcase atît de

sus, încît Toma, izolat prin marea de aplauze și urale țîșnite spontan în cinstea sa, se simțea acum stingher, singur, după ce valurile admirației se retrăseseră. Intrase în oastea anonimă. Ceea ce i se întîmplase lui avea să se întîmple cu mii de oameni, de care nimeni n-avea să se mire, pe care nimeni nu avea să-i mai aplaude, așa cum s-a și întîmplat cu ungurul acela, primul soldat din armata română, ucis peste Dunăre...

Abia trecuse fluviul, abia se angajaseră sus, pe platou, niște prime încăierări de cavalerie, cînd, oprindu-se cu coloana lui la marginea unui drum, cineva, un sanitar care păzea niște răniți, a strigat :

— Fraților, care știe ungurește ?

Din coloană, a ieșit el. S-a apropiat de rănit, un călăraș cu pîntecele sfîrtecat de sabie, care bolborosea ceva :

— *Uram istenem ! Uram istenem !...* [1]

Toma s-a aplecat lîngă el și l-a întrebat :

— *Magyar vagy ?*

— *Csángó-magyar Molduvaból.* [2]

Uluitor, era un ceangău din Moldova, din Luizi-Călugăra, de lîngă Bacău, din neamul acelor maghiari războinici, strămutați acolo de regii Angevini, ca să apere coroana lor din arcul carpatic și principatul Moldovei de năvalele tătarilor și mai apoi de năvalele turcilor otomani. Tansilvăneanul l-a mai întrebat pe rănit :

---

[1] — Doamne, Dumnezeule !
[2] — Ești maghiar ?
— Sînt ceangău din Moldova.

— *Fáj ?*

— *Elmúlik.* [1]

Da, răbda, era un războinic. Iar în român au început să clocotească nişte veninuri :

— Nu puteam să cad eu ? şi-a spus Toma, dîndu-i apă rănitului. Ce absurd lucru ! Un ungur cade, fără să şovăie, în numele armatei române. Alt ungur, un grănicer kezaro-crăiesc, mă împuşcă în spate, în clipa în care vreau să trec la ai mei ! Ar fi culmea ca în armata română, peste un secol, să se bată şi turcii. Împotriva cui ?...

Acum fîrtaţii lui din Transilvania îl priveau cum tace.

— Ce vreţi, a rupt tăcerea Liviu, el şi-a făcut datoria de-acu două luni. Acu e rîndul nost. Da' bea şi tu, zi-le ceva, cîntă !

Erau binişor chercheliţi, sau poate numai exaltaţi, unul dintre ei, Titus Medeanu, din Apuseni, cînta de unul singur, ceilalţi l-au urmat, fără să le mai pese de Toma, angajîndu-se pe drumul acela fără sfîrşit al unei doine legănate pe care numai transilvănenii ştiu umbla. Era şi la capătul acestui cîntec un *dincolo,* dar acolo nimeni nu putea ajunge. Transilvănenii, ca şi aromânii, aveau ştiinţa să evite finalurile, cîntecul se putea opri oriunde şi de oriunde relua. În pauze se ciocnea, se vorovea, se povesteau întîmplări, se puteau dezlănţui chiar şi certuri, apoi cîntecul, neistovit, se relua, ca să fie abandonat într-un punct oarecare, tot fără final.

---

[1] — Te doare ?
— Trece.

Dacă ar fi fost de față, Parva ar fi spus că asemenea cîntece își pierd sfîrșitul în *nefinitudine*.

— Și chiar, mă, nu ne spui nimic ? l-a provocat iar Liviu Duncea. Mîine sîntem *dincolo !*

Deci toată lumea știa, minus Toma.

Apoi s-a dezlănțuit o cumplită furtună de vară, băieții au sărit în picioare, în culmea beției sau a exaltării, au ieșit afară sub torente, cu chiote. Titus Medeanu a smuls pușca și a dat să tragă spre liniile otomane, moțul tăcut înnebunise. Dar ceilalți l-au potolit, apucîndu-l de brațe, trăgîndu-l cu sila înăuntru, luptîndu-se cu el să-i smulgă pușca :

— A bolunzit, mă, e bolund !

Bolundul se apăra cu furie, izbutise să se facă iar stăpîn pe pușcă, da să iasă cu pușca afară, smintit de un delir — pe care Parva l-ar fi numit *paranoia geton* —, împroșcîndu-i în lături și călcîndu-i în picioare pe camarazi :

— Zăpăganilor ! urla nebunul. Neam de zăpăgani !

Nimeni nu știa ce e *zăpăgan,* cuvîntul nu există în nici un dialect, poate nu-l știa nici Medeanu, care îl profera totuși cu toată setea.

— Auzi, mă, ne face zăpăgani !

S-au repezit toți cu mîinile goale să-l prindă, încasînd lovituri cu patul puștii, izbeli cu bocancul, zgîrieturi și mușcături, dar au izbutit pînă la urmă să-l pună jos pe moț, răsucindu-i brațele și aruncîndu-l într-un colț al cortului. Gîfîiau acum osteniți, le trecuse furia, dar nu le trecuse jignirea :

— De ce ne faci, mă, zăpăgani, de ce ?

— Auzi, mă, să ne facă pe noi zăpăgani !

— Mult ţi-a trebuit, bolundule, să ne zici nouă zăpăgani ?

— Mă, dacă mai zicea o dată, eu nu-ş' de ce eram în stare ! Zăpăgan, auzi !

Moţul tăcea, privindu-i încruntat cu ochii lui negri ca păcura, privind în el sau privind *dincolo,* nu se ştie, dar avea ceva de fiară încolţită, gata să se arunce din nou la primul impuls.

— Daţi-i ceva să bea, a spus Toma. Daţi-i apă !

— Ce apă ? Păi ăsta bea apă ? ! Ăsta de mîine încolo nu mai bea nici apă, nici ginars.

Cineva a început din nou să cînte, uitînd de moţul bolund. Cînta un cîntec moroşan, sau moţesc, absurd sau poate potrivit pentru împrejurare, un cîntec cu drojdii de otravă, cu fulgerări de disperare, de ameninţare şi crimă. Moroşanul sau moţul care l-a început, un flăcău mic cît un deget, a smuls mai întîi de la şold cuţitul şi l-a prins între dinţi. Printre dinţi, strîngînd cuţitul, a scos un fel de vîjîit acut, imitînd lama coasei trasă pe piatră sau lama cuţitului pusă sub vîrtejul tocilei, cînd sunetul îţi sparge dinţii, îi retează pînă la gingii, intră cu tăişul în nervi. A scos întîi un :

— Jiiiiiii !...

După care, smulgînd cuţitul şi înfigîndu-l în pămînt, şi-a dat capul pe spate, şi, cu ochii orbi, a început să laude lama cuţitului într-un fel de incantaţie :

Ghine'm' taie cuţîtu-u,
Cî l-am ascuţît acu-u,
Cî l-am ascuţît acu-u...

Treptat s-au aruncat în vîrtejul incantației și ceilalți, care au intrat în monodie prin acel *iiii* infinit, reluînd apoi cuvintele, lăsînd acel *iii* în surdină, ca să-l preia alții : primul, flăcăul cît un deșt, cu ochii orbi, ducîndu-l și mai sus, ceilalți venind după el în trenă, cu intrări și ieșiri demente, alternînd între acel *iii* inițial și un *uuu* surd, terminativ :

Ghine'm' taie cuțîtu-uu...
Uuuuu...
Cî l-am ascuțît acu-uu
Cî l-am ascuțît acu-uu
Uuuuu...
Jiiiii !...

Toma nu mai putea răbda. Vîjîitul cuțitelor, în care nu se putea prinde, avea ceva de ritual barbar, în care ori intri și ajungi la paroxism, ori ieși. Abia acum se dezlănțuise ceea ce se putea numi *paranoia geton*. Ploua cumplit, cu descărcări electrice mari. Profitînd de faptul că ortacii erau sus, pe aripa de vijelie a acelui *iii* infinit, Toma a ieșit din cort, sub torente.

A ajuns la cortul lui ud la piele și limpezit. Torentele intraseră pe dedesubt, înmuind stratul de paie pe care dormeau soldații. În zbaterea lor, sub muncile somnului, soldații transformaseră așternutul într-o mocirlă.

Fața suveranului era mai palidă ca de obicei. Spre seară, temperatura majestății-sale s-a ridicat brusc, peste normal, cu cîteva linii,

înviorîndu-i pometii obrajilor şi albastrul ochilor, apoi a scăzut la fel de brusc, lăsîndu-l pe împărat moale, fără puteri, întins pe cearşaful alb, sub pătura uşoară de Caşmir.

Aceste variaţii ale temperaturii suveranului puneau curtea în panică, aruncînd-o între disperare şi derută, deruta reprezentînd, pe termometru, starea normală. „Starea normală" era o febricitare aproape continuă, din aceasta greu se putea ieşi. Cînd febra scădea totuşi cu un grad, înfloreau speranţele, curtea se dilata fericită, ca un aluat de cozonac în creştere, se făceau proiecte pentru o „promenadă reconfortantă", proiectele ajungeau pînă la grajduri, unde cei două mii de cai ai suveranului Rusiei erau scoşi dintre stănoage şi puşi în mişcare. Se angajau dispute pentru alegerea trăsurii, pentru echipamentul de voiaj, pentru numărul de personaje din suită, apoi aluatul recădea în forma lui obişnuită, se chircea, în clipa cînd din casa ţărănească venea vestea că suveranul se simte rău, rău de tot. „Proiectele" se abandonau pentru cel puţin trei sferturi de oră.

Medicul Verceaghin, un bun specialist, nu mai ştia ce să mai întreprindă, orice remediu aplicat ţarului conducînd la un efect contrar. Acum, suveranului îi era frig, deşi zăpuşeala de afară nu se potolise, iar ferestrele nu se puteau deschide, tocmai pentru ca în odaia bolnavului să nu intre căldura şi lumina. Gîndindu-se la boala ţarului, Verceaghin era cuprins de un imens scepticism profesional, începînd prin a pune în cauză cunoştinţele şi experienţa lui, dar şi, cu prudenţă, starea

pacientului pe care îl îngrijea, medicul întrebîndu-se de la o vreme : ce e sănătatea şi ce e boala ? Chestiunea frămînta dealtfel unele cercuri medicale ruse, cercurile medicale legate de lumea înaltă, care erau silite să se consacre profesional elitelor, destinîndu-se unei aserviri de durată, adesea pe viaţă. Se instala, în asemenea cazuri, o morală confuză : medicul era silit să întreţină maladiile pacienţilor săi, necontrariindu-i prin soluţii pe deplin pozitive, sau, în caz contrar, să renunţe la carieră. Verceaghin nu era unul dintre aceştia, el dorea să-l vindece pe suveran, conştient că răul care ofileşte augusta fiinţă nu era iluzoriu, nu era un capriciu imaginar, ci o suferinţă reală. Suveranul Rusiei nu făcea parte din acea lume, naţională şi internaţională, pentru care boala reprezenta un privilegiu, lume faţă de care Verceaghin avea un acut scepticism social, aproape o speţă de nihilism. Dar gîndurile lui se opreau aici : avea în faţă un bolnav pe care trebuia dacă nu să-l vindece, măcar să-l redreseze.

În seara zilei de 29 august, medicul curant Verceaghin a luat încă o dată temperatura suveranului, a constatat că membrele inferioare sînt reci, aproape îngheţate, a decis să aplice un masaj uşor, de la degete spre glezne, încredinţînd operaţia chirurgului Petrenko, un ucrainean cu mîini moi şi fine, care se afla alături. A se administra încă un medicament, în starea de sleire a suveranului, era exclus. Verceaghin a hotărît să recurgă din nou la o infuzie de plante — ţarul accepta docil paharele cu

apă călduță — dar de astă dată medicul a vrut să prepare chiar el infuzia.

În deschiderea ușii l-a descoperit pe Kiril Efremici, confesorul suveranului, pe care Verceaghin nu-l suporta. Acesta aștepta la crăpătură, ca pisica, gata să intre. Verceaghin era gata să-l respingă, cum o făcea de obicei, dar din interior, din semiobscuritatea cu lumînări de spermanțet, s-a auzit vocea slabă a țarului :

— Intră, Kiril !

Verceaghin știa că, din aceeași clipă, calea de acces la suveran îi este tăiată. Confesorul se întreținea cu țarul în taifasuri lungi, iar ceaiul se răcea. Urma din nou o creștere a temperaturii, apoi iarăși alarma. Reintra în drepturile sale Verceaghin, timp în care Kiril pîndea la ușă. Verceaghin avea convingerea, întemeiată pe fapte, că tot ceea ce el reușea să dreagă strica Kiril, prin intervențiile lui de confesor pisălog. Nu se știa ce se petrece în tot acest timp, în dormitor, dar se presupunea. Aceeași obiecție i-o putea aduce însă lui Verceaghin și părintele Kiril, care-l privea cu suspiciune pe medic, ca pe un înger negru.

Verceaghin a rămas la ușă, cu ceasornicul în mînă, privind exasperat minutele care se scurg, refuzînd să mai dea explicații, aceleași explicații, înaltelor personaje care se înghesuiau pe lîngă el, așteptînd de la medic un cuvînt oracolar. Paradoxal, acest cuvînt a fost adus din interior de părintele Kiril. Acesta n-a stat mult la suveran, dar cînd a ieșit în tindă, fața sa iradia o lumină blîndă, împăcată cu propria ei sursă :

— Mîine majestatea-sa va ieşi la Te Deum, a spus Kiril, făcîndu-i loc medicului, care a intrat apăsînd uşa mai tare decît se cuvenea.

Părintele Kiril nu s-a risipit în alte amănunte, a ieşit din casă, s-a dus fără întîrziere la confesorul său, şi el avea un confesor, desemnat anume pentru acest oficiu de Marele Sinod, părintele Afanasie Petrovici, care locuia nu departe, împreună cu alţi călugări, într-un cort. L-a găsit singur şi aceasta a simplificat mult întrevederea. Îi stătea de mult pe buze să-l întrebe ceva, nu găsea clipa prielnică, nu găsea nici modul de a formula gingaşa chestiune, gingaşă şi prin aspectul ei canonic, şi prin situaţia celui ce-o formula.

Confesorul suveranului Rusiei, călugărul Kiril Efremici, era preocupat de multă vreme de aflarea unor corespondenţe mistice, eventual revelate, între cel ce purta numele sfîntului Alexandru, ţarul, şi între model, sfîntul care urma a fi prăznuit a doua zi. Boala suveranului s-ar fi putut să aibă un tîlc şi în acest sens, numai în acest sens. Chestiunea era prea fină pentru ştiinţa profană a lui Verceaghin, probă că această ştiinţă nu ducea la nici un rezultat.

Cinstit, cuvios, modest şi tenace, părintele Kiril nu pierdea prilejul de a cerceta, a căuta, a se ruga. Răspunsul nu putea veni din cărţi — cercetase biografia sfîntului Alexandru din scoarţă în scoarţă, avea pe masă *mineiul* lunii august cu viaţa sfîntului — răspunsul urma să se nască pe o altă cale, într-o anume zonă a spiritului său, cea mai elevată, acolo unde el însuşi ajungea rar, aproape de acel punct de interfe-

rență cu Necunoscutul, cînd subiectul, uitînd de sine, presimte starea de grație, asemănătoare într-un fel cu beția eucharistică. Din această stare, părintele Kiril pogora zăpăcit și uituc. Știa cu ce chestiune urcase, fiindcă purta întrebarea în inimă, dar uita răspunsul pe drumul de întoarcere, ca la trezirea dintr-un vis. Atunci Kiril ridica neputincios brațele, ca și Verceaghin dealtfel, cînd medicul se afla în culmea nedumeririlor sale științifice.

Problema pe care și-o punea Kiril era aceea de a ști cît anume din modelul sacru s-a strecurat în ființa sacră a suveranului Rusiei, pe care o slujea de ani. Bucuria de a-l descoperi pe țar cucernic îl exalta. Dar stările de apropiere de cele sacre erau urmate, în cazul țarului, de stări prelungite de apatie sau dezinteres. Atunci țarul nu-l primea pe călugăr, iar călugărul nu știa încotro zboară gîndurile țarului. Incongruiențele, neglijabile totuși, pe care le descoperea în acest răstimp, îl făceau să sufere. Călugărul, dintr-un admirabil scrupul, le socotea datorate sieși. Nu se ruga suficient. Pocăința sa nu era garanția unei depline întrepătrunderi între țar și model. Fiindcă visul oricărui confesor autentic, cînd dispune de un suveran autentic — iar Kiril dispunea — nu putea fi altul decît acela de a-l ridica pe suveran, încă din cursul vieții acestuia, la starea de sfințenie și la demnitatea de sfînt. Tronul celei de a treia Rome o merita. Kiril era încă departe de o asemenea izbîndă, iar distanța pînă acolo îl speria.

Kiril s-a spovedit la rîndu-i confesorului său, împreună cu care, după oficiul spovedaniei, a

încercat să desluşească, în discuţii aprige, natura acestui eşec spiritual.

— Afanasie Petrovici, a început Kiril, simt că nu sînt destul de puternic, simt că duhul meu n-are transparenţa deplină, n-are încă acea imaterialitate prin care lumina sfîntului Alexandru să pătrundă în trupul preaslăvitului ţar.

— Eşti orgolios, Kiril ! De ce crezi că lumina sfîntului trebuie să treacă prin tine, în majestatea-sa ?

— Dar prin cine ? Majestatea-sa n-are timp să se roage.

— De unde ştii ?

Kiril a tăcut, întrebarea atentînd la taina sa profesională. Verceaghin era mai deschis în privinţa unor intimităţi banale, ţinînd de fiziologia ţarului.

— Întotdeauna, a răspuns părintele Kiril, indirect, Alexandru Nicolaici e copleşit de griji. E şi suferind. Nu-l vede oare toată lumea ?

Această ultimă întrebare era un reproş adresat tuturor. Afanasie Petrovici a oftat. Erau taine pe care nu le putea descifra şi pătrunde. Tot ce se putea face, desigur, era ca măcar o parte dintre serviciile de veghe şi rugă să le preia direct Kiril. Chestiunea nu era uşoară, departe de a putea fi lăsată totuşi numai pe umerii săi. În depeşe telegrafice repetate, adresate Sfîntului Sinod, Afanasie Petrovici ceruse, cu insistenţă, ca numărul slujbelor din imensul imperiu, din lavrele faimoase, din mînăstirile curente, din catedralele metropolitane să se intensifice. Trebuia ca întreaga pravoslavnică

biserică să intervină către cer,. cu milioanele ei de călugări, cu sutele de mii de preoţi, cu zecile de mii de protoierei, arhierei şi episcopi — mai mulţi decît generalii armatei imperiale — toţi slujitorii avînd datoria de a-şi împărţi ierarhic povara rugilor zilnice pentru ţar şi biruinţa lui. Chestiunea era grea, fiindcă totuşi, în ultimă instanţă, răspunderea directă o purta confesorul, părintele Kiril.

— Ce-ai spune, Afanasie Petrovici, despre un maslu ? a întrebat Kiril.

Afanasie Petrovici a sărit ca ars. La slujba sfintelor masluri se recurgea rar, numai în cazuri de boli incurabile, cînd toate celelalte mijloace sacre se epuizau. Cum îi venise în minte lui Kiril o asemenea soluţie extremă ?

— Kiril Efremici, dar nu te gîndeşti ? ! Despre un asemenea sfînt maslu s-ar afla, n-ar mai fi un sfînt maslu, ci un act politic !

Kiril Efremici a rămas derutat şi învins. Nu se gîndise, într-adevăr, la acest aspect al chestiunii, care, deşi profan, putea duce la mari încurcături şi pe front, şi în interiorul Rusiei. Războiul imperiului trebuia să fie o biruinţă a suveranului, care-l proclamase la Moscova, cu un an în urmă, într-o atmosferă de exaltare mistică, iar această biruinţă trebuia dobîndită fără a cere Providenţei bunăvoinţa ultimă.

Un ofiţer de ordonanţă s-a strecurat în cort, invitîndu-l pe Kiril Efremici să-l urmeze. Suveranul îl dorea. Ambii călugări au tresărit fericiţi, iar Kiril a dispărut după ofiţer, strîngîndu-şi sutana.

Intrînd, Kiril Efremici a avut surpriza să-l găsească pe împărat dormind. Încă nu începuse ploaia. Medicul Verceaghin aştepta la uşă.

— Ce face ?

— Majestatea-sa doarme.

— O ! a exclamat Verceaghin, încîntat de această biruinţă pe care şi-o atribuia.

Kiril Efremici s-a retras în chiliuţa sa şi s-a rugat pînă în zori, folosind pînă la epuizare formula isihastică. A fost primul care a intrat la ţar, cînd acesta încă mai dormea. Kiril se simţea purificat.

Cînd i-a atins mîna, mîna aceea moale, care atîrna în jos, peste stinghia patului, pecetluindu-i-o cu buzele, Kiril ştia că duce cu sine duhul acelui martir al credinţei, care se pogorîse, iată, prin sufletul transparent al confesorului, în trupul somnoros al protejatului său, ţarul Alexandru al II-lea al Rusiei.

— *Mnogo leta, Alexandr Nicolaici !* [1]

— *Mnogo leta !* au reluat în cor trupele, fix la orele unsprezece dimineaţa, cînd ţarul a apărut în faţa soldaţilor săi reprezentînd toate armele şi toate zările Rusiei.

Era limpede că suveranul e mulţumit. A fost cu atît mai buimăcitoare surpriza, cînd, de pe un colţ al frontului, tocmai în clipa consacrată rugăciunii, a venit vestea că lupta a început. Trupele diviziei Skobelev, cu fanfarele în frunte, s-au aruncat nebuneşte spre liniile otomane.

---

[1] Mulţi ani, Alexandr Nicolaici !

— Ce se întîmplă ? a întrebat suveranul, cu sprîncenele arcuite destul de sever, întorcîndu-se spre prinţ.

— Nu înţeleg nimic ! a răspuns prinţul la rîndu-i, siderat.

Ceasornicul său spunea că pînă la ora atacului general mai erau exact patru ore. Nu şi-a putut reprima consternarea :

— Este absolut de neînţeles ce se întîmplă !

— Este desigur un gest de atenţie pentru majestatea-sa ! a explicat Nepokoicitzki, şeful statului-major al armatelor aliate. Skobelev a început atacul exact la orele unsprezece !

— Permiteţi-mi să mă retrag ! a cerut prinţul îngăduinţa.

Ţarul a consimţit, iar marele duce, care era de faţă, l-a desemnat pe fiul său, prinţul Nicolka, să-l însoţească pe comandantul *en chef* ca ofiţer de ordonanţă. Odată cu prinţul a încălecat şi generalul Nepokoicitzki şi tustrei au plecat.

Iadul celei de a treia bătălii pentru Plevna era deschis.

— Domnule Parva, azi sîntem liberi !

Aducînd această veste, locotenentului Ragaica îi străluceau ochii de bucurie şi satisfacţie. Atît de plină îi era satisfacţia, încît concendase să-l asocieze la ea şi pe Parva, pe care îl dispreţuia, tratîndu-l ca pe un subaltern civil. Deci nu : „Eşti liber, domnule Parva !“, ci „Domnule Parva, azi sîntem liberi !“, ceea ce era o noutate.

Auzindu-l, Parva a rămas cu ochii în *Caietul galben*. L-a ignorat pe locotenent, ca să poată observa pînă unde merge familiaritatea pe care acesta i-o acordă. Ragaica a continuat, preocupat să-şi schimbe ţinuta :

— Da, domnule, sîntem liberi ! Adio anchete, procese-verbale, şedinţe, sentinţe ! Sîntem liberi, pricepi ?...

A deschis un cufăr, făcînd să sară din compresiunea din interior un veston curat şi nişte pantaloni albi. Era încîntat că vestonul n-are nici o cută şi că pantalonii îşi păstrează dunga. Despachetatul îl enerva pe Parva, drept care s-a concentrat asupra caietului său, silindu-se să nu audă.

— Plec imediat la Nicopole, a mai spus Ragaica. Acolo e pace.

Între timp se îmbrăca. A găsit totuşi răgazul să-l invite pe Parva :

— Mergi cu mine ?

— Nu, a răspuns tînărul.

— Vrei să vezi lupta ?

— Ce luptă ?

Ragaica îşi lustruia acum cizmele, cu o fîşie de pluş. Operaţia îl încînta. A mai spus :

— De vreme ce s-a suspendat activitatea noastră, probabil că se dă o luptă. Eşti liber ! Şi cu alt ton, potrivindu-şi o batistă : Dealtfel, chestiunile sîcîitoare au fost rezolvate. Omul dumitale, soldatul Puiu, va intra azi în foc. Căpitanul Romano a căzut la datorie, alaltăieri.

Parva ar fi urmat să spună : „Mă bucur, activitatea noastră a fost eficientă !“, dar a continuat să tacă, aşteptînd ca Ragaica să iasă din

bordei, pentru ca el însuşi să poată ieşi sub cerul deschis.

Ragaica îşi potrivea acum chipiul, într-un ciob de oglindă. Se vedea că nu-l preocupa compania lui Parva. Cînd acesta a întrebat, în sfîrşit :

— Ce zi e azi ?

Ragaica n-a auzit, grăbindu-se să se mai scuture o dată, să se repeadă spre uşă, apoi să-i spună lui Parva din prag :

— De ce nu stingi felinarul ? Afară e zi plină ! Şi plecînd : La revedere !

Într-adevăr, trecuse de orele zece, afară era probabil o zi plină. Parva rămăsese toată noaptea la masa de scris, coborît în hruba *Caietelor negre* cu material lexic. Prin *Caietul galben* respira. Îl deschidea în clipele de oboseală, cînd truda ştiinţifică îl epuiza, cînd nu mai era în stare să observe, în schimb era disponibil pentru cele mai libere asociaţii de idei. Acum se gîndea la Ragaica. Acest fanatic al justiţiei se grăbea să plece în spatele frontului, profitînd de prima clipă liberă.

— Dar de ce să-l judec ? şi-a spus Parva. Eu profit de prima clipă liberă, ca să mă întorc la *Caietul galben*.

Caietul galben era un fel de jurnal, fără cronologie şi fără fapte, sustras timpului şi sustras spaţiului, un *curriculum* liber de idei. Lupta cu sine însuşi îl făcea să cenzureze consideraţiile intime, dubiile lăuntrice care, chiar atunci cînd interveneau, Parva se chinuia să le purifice, trecîndu-le pe un portativ abstract, înscriindu-le unor consideraţii despre istoria sau filo-

zofia limbii. Astfel, încriminîndu-se pentru munca pe care o făcea, la care se înjugase ca un orb, Parva scrisese în cursul nopții în *Caietul galben :*

Este un teribil egoism să-ți urmărești himera, indiferent unde și cînd. Aceasta te face orb la contingențe și surd la chemările de orice fel. Apoi ștersese, convertind considerația în altceva : *Limba își urmărește propria-i himeră cu un fanatism care ține de absolut. Ea e în stare să sacrifice mase mari de vorbitori, ea sacrifică dealtfel generații după generații, ca să-și salveze structura invariabilă sau ca să modifice un fonetism. Constanța ei este fenomenală, nu știi dacă vorbitorii poartă în spate himera limbii sau limba îi poartă sub cochilia ei pe vorbitori.*

Parva lăsase tocul, în acest punct, revenind din abstracțiune la cazul lui imediat :

— Mă aflu probabil, și-a spus el, sub cochilia himerei mele. Fără ea, aș fi o limfă. Dar cu ea, sub clopotul ei, care mă constrînge pînă la sufocare, nu mai sînt un om liber. O, dincolo lucrurile stau cu mult mai simplu !

A revenit la limbă, recitind gîndul ultim : *...nu știi dacă vorbitorii poartă în spate himera limbii sau limba îi poartă în spate pe vorbitori,* adăugînd : *astfel încît se stabilește un transfer continuu de la materia moartă la materia vie și invers.*

A ștres *și invers,* închizînd *Caietul galben* după plecarea lui Ragaica din bordei.

Cînd a ieșit afară, lumina zilei, deși cernită, l-a făcut pe Parva să clipească, pleoapele i s-au zbătut, fluturi nocturni, sub sticla groasă a

ochelarilor. Parva avea întotdeauna dificultăţi de acomodare cu lumina naturală, îl ameţea, mai ales dimineaţa, senzaţia de ochelari aburiţi. Apoi, după scoaterea ochelarilor, îl irita faptul că e obligat să perceapă lumea pe bîjbîite. Prevenea acest cusur, identificînd instinctiv, în ziua precedentă, traseul pe care avea să-l urmeze după deşteptare, punîndu-şi la îndemînă lucrurile imediat utile, fixînd în cazul bordeiului distanţa între treptele pe care avea să le urce pînă la ieşirea afară. Nu era atît miopia, cît deşteptarea lentă. Ajuns afară, Parva a rămas multă vreme lîngă prag, fără gînduri, într-o dezmorţire înceată, timp în care primea, cu ochelarii în mînă, lumina pe chip.

— Domnule Parva, l-a bruscat o voce, aveţi o scrisoare de la Bucureşti.

Parva a primit în mînă, ca un orb, plicul mic, satinat, pe faţa căruia intuia scrisul cu cerneală violetă a Păunei Catargi. Curierul a depus alături de uşă, pe trunchiul de copac slujind drept bancă, şi nişte gazete.

Parva n-a simţit tentaţia scrisorii, a aşteptat să crească lumina. Şi-a amintit apoi că Ragaica îi spusese la plecare că e trecut de zece. Auzise şi trăsura, rîsetele ofiţerilor pretori, bucuroşi de scurta lor permisie.

— Deci azi nu va fi lumină, şi-a spus Parva cu regret.

A pus scrisoarea în buzunarul de la piept, a luat gazetele, a plecat în pas de plimbare spre vale, unde se simţeau mişcări de trupe. A mers mult, cît să se pună în mişcare, cît să-şi recapete prospeţimea, tonusul diurn, acea prospe-

ţime care-i aducea în ochi un licăr viu, ironic, topit rapid în aprinderi pătimaşe. Şi a zîmbit cu o potolită satisfacţie :

— Dacă Păuna îmi scrie, e semn că mă iubeşte...

În sectorul rus, lupta se desfăşura cu o intensitate aprigă.

Valea în care se afla Toma, cu unitatea lui, era un fel de covată aproape închisă. De cîteva ore, dorobanţii şi vînătorii — între care se număra şi Toma Nicoară — nu ştiau nimic, nici cînd, nici în ce direcţie vor porni la atac. Nimeni, dar absolut nimeni nu spunea un cuvînt acestei unităţi care aştepta ora intrării în foc, care părea uitată sau evitată de toţi. Comandanţii erau taciturni şi posomorîţi, jignirea cea mai usturătoare o primiseră ei. Ei tresăreau totuşi din timp în timp, atunci cînd un curier călare trecea ca o nălucă pe muchea coastei care îi despărţea de bateriile de tunuri, curier care, încurcînd drumul, făcea calea întoarsă sau o lua în altă direcţie.

— Ce se întîmplă, domnule, cu noi, ne-au uitat aici ?

Au apărut apoi, pedestru, şi nişte domni ofiţeri superiori, făcînd suită unui înalt personaj. Aceştia au coborît prudent coasta lunecoasă, unul din ofiţeri dînd mîna înaltului personaj, ajutîndu-l să se susţină. Apreciind importanţa momentului, comandanţii aflaţi în aşteptare s-au simţit datori să ordone trupei arma pen-

tru onor. Dar un alt ofițer, șeful grupului, a decomandat mișcarea, cu un semn scurt :

— Stați liniștiți, băieți !

Cu sensul : „Vedeți-vă de treaba voastră !"

„Ce treabă ? !" și-au spus în gînd comandanții, înciudați.

Șeful grupului, oprind personajul la o respectabilă distanță de trupe, i-a dat acestuia importante explicații, tot arătînd în dreapta și în stînga, și înainte, cîte ceva. Ce ? Comandanții se simțeau cu atît mai jigniți cu cît, precis, explicațiile acelea îi priveau pe ei și pe oamenii lor. De ce erau excluși ? De ce nu li se spune clar : „Băieți, ce credeți voi c-o să fie nu e așa ! O să fie altfel !" Bine, altfel, dar ar fi fost cazul ca ei, comandanții, s-o știe cel dintîi.

Înaltul personaj, tot un militar, dar într-o uniformă străină, necunoscută trupelor române, întreba cîte ceva, făcea semn spre trupe, apoi n-a mai întrebat nimic. Cineva din suită i-a oferit un binoclu, deși el, înaltul personaj, avea un binoclu atîrnat la gît. El a luat totuși celălalt binoclu, l-a ridicat la ochi, l-a potrivit mai întîi, cu o mînă expertă, apoi a privit *dincolo*.

Ce să se vadă ? Dincolo nu se vedea nimic. Fiecare soldat și fiecare ofițer încercase această experiență, sondînd prin binoclu sau cu mîna streașină la ochi muchea care îi despărțea de necunoscut, fără să vadă nimic, nici o mișcare.

— Degeaba ! și-au spus soldații zîmbind, privind la înaltul personaj. Nu se vede nimic !

Acum ei, înfundaţi în văioaga în care se aflau, despărţiţi printr-o muche de acel *dincolo,* despărţiţi printr-o altă muche de lumea pe care o lăsaseră, chiar că nici nu puteau să vadă nimic. Satisfacţia că nici acel personaj nu vede, că se va întoarce înapoi fără să ştie ceva, ceva mai mult decît ei, era ca o revanşă primită într-un joc gratuit, în care nu cîştigă şi nu pierde nimeni.

Înaltul personaj a restituit binoclul, apoi, după o clipă scurtă de derută, a luat-o într-o direcţie anapoda, către o tufă de măcieş. Suita s-a mişcat spontan în aceeaşi direcţie, dar înaltul personaj a spus ceva, iar militarii din anturaj au rămas pe loc, destinşi, uşor înveseliţi. Un ofiţer şi-a aprins o ţigară.

— Ce face ? Ce dracu face ăla acolo ?

Înaltul personaj a ieşit de după tufă, satisfăcut. Cel care fuma şi-a stins ţigara, cei care-şi scoseseră chipiile, din pricina zăpuşelii, şi le-au potrivit din nou. Întregul solemn cortegiu s-a retras, dispărînd după muche.

— E don Carlos de Bourbon, domnule ! a strigat locotenentul Stoenescu, fericit. E aici, la Plevna, de două săptămîni, i-am văzut poza în gazetă. E el !

— Şi ce te bucuri aşa ?

— Dar e el, vă dau parola mea de onoare !

Apoi, după încă o vreme, iar a mai apărut cineva, un pictor. Acesta s-a fîţîit minute în şir în acelaşi loc, uitîndu-se în sus, uitîndu-se spre muche, căutînd parcă soarele care lipsea. Ceva nu i-a convenit, spre trupe nu s-a uitat, şi-a

strîns sculele după ce s-a mai uitat o dată în sus, apoi a dispărut şi el.

O linişte cumplită s-a întins, a amuţit orice vorbă, s-a stins pe buze şi în ochi orice undă de rîs sau surîs. Toma nu se putea smulge din rînd, consemnul era ca trupa să rămînă în poziţia repaos, dar aliniată, om lîngă om.

Omul din stînga lui Toma era un tînăr armean care avea guturai. Îşi ştergea mereu nasul cu o batistă colorată, iar cu dosul palmei, ochii înlăcrimaţi.

— Nu-ş' şşti, dom'meu, ce se-ntîmplă ! se plîngea armeanul. Chiar azi s-ò păţesc aşşa orît! Tot vara n-am racit, şi tomna azi...

Omul din dreapta lui Toma era un tînăr smead, cu mustăcioară abia mijită, care tot timpul îşi plimba palma pe faţă, pe nas, pe pleoape, pe spinare, ca şi cum ar fi vrut clipă de clipă să se încredinţeze că e tot el, că nimic nu s-a modificat în fiinţa sau fizionomia lui. Toma l-a întrebat :

— De unde eşti ?

— Din Roman ! a răspuns tînărul, tresărind, iar răspunsul venea dintr-o mare adîncime, adus parcă nu pe buze, ci la gaura unui tunel.

Apoi tînărul a recăzut în acel tunel, în afară rămînîndu-i doar faţa, pe care şi-o atingea cu degetele, nişte degete care nu-i aparţineau.

— Eşti voluntar ?

Tînărul l-a privit pe Toma cu ochi albi, fără să înţeleagă ce-a întrebat. Întrebarea a căzut undeva în adînc, a provocat un clipocit înfundat de apă, apoi o limpezire, tînărul a înţeles, în

sfîrşit, iar gîndul ca o ciutură a adus răspunsul pînă la buze.

— Sînt în termen, a răspuns el zîmbind. În primăvara asta am tras la sorţi.

— Chiar din Roman eşti ?

— Nu din Roman, dintr-o comună, Cordun.

Cu un dram de insistenţă, Toma l-ar fi putut reţine afară, la gura tunelului, pe băiatul din Cordun, dar nevenindu-i în gînd o altă întrebare, acesta a recăzut în adîncul lui definitiv închis.

Un căpitan, întors de dincolo de muche, unde se aflau trenurile regimentare şi trăsurile de ambulanţă, a adus vestea care i-a mîniat şi mai tare pe ofiţeri :

— Auziţi, domnilor, ruşii se bat fantastic ! Au ocupat pînă acum nu ştiu cîte redute ! Şi noi stăm !...

— Stăm, fiindcă, ştiu eu de ce ! a izbucnit locotenentul Stoenescu, în auzul trupei.

A vrut să spună : „fiindcă sîntem conduşi de tîmpiţi !“, dar şi-a oprit cuvintele în gît, preferînd să le înghită, ca să nu toarne „petroleu peste foc“.

— Asta, domnilor, a mai adăugat el totuşi, fiindcă nu ştim ce vrem. Stăm aici din zori, ca proştii, în loc să fim acum dincolo !

Stoenescu a arătat cu mîna, spre muchea neagră, pe care a desfiinţat-o cu un semn. S-a întors apoi spre plutonul lui, în care se afla şi Toma, examinînd rîndurile cu un ochi negru, înverşunat. Înverşunarea aceasta o aveau şi alţi ofiţeri, care pendulau între dezamăgire şi tensiune, dezamăgire pentru aşteptarea prea lungă

și tensiune pentru iminența clipei, cînd aveau totuși să pornească.

— Domnule locotenent, a tresărit glasul băiatului din Cordun, acum înviorat, întors definitiv între rîndurile de soldați între care era prins. Lăsați-mă să mă duc să iau ceva din raniță !

— Ce să iei din raniță? a întrebat Stoenescu, cu sensul : Cum îți permiți ! Și sever, cu același ochi crunt și negru, țintit spre soldat : Cu ranița gata !

Pe chipul băiatului din Cordun s-a întins o umbră. Deci n-avea voie să iasă din rînd, să se întoarcă și să caute ceva în raniță, apoi să revină la loc. Ranița nu-i mai aparținea, ranița se afla dincoace de muche, acolo unde se alcătuise trenul regimentar, încă din zori. Nu refuzul îl mîhnea, așa era ordinul, cît faptul că era despărțit de ceva de care și-a amintit atunci, acel ceva aducîndu-l între rînduri și trezindu-l definitiv.

— Ce-ai uitat, camarade, în raniță ? l-a întrebat Toma.

Băiatul n-a răspuns. Dar toți soldații din jur au intrat într-o mișcare nervoasă, de cai ținuți la țăruș. Cînd lăsaseră ranițele în zori, lîngă un hat cu spini și buruieni, le lăsaseră cu plăcere. Știau că se vor simți ușori, numai cu pușca în mînă, acum toți trăiau evidența că le lipsește ceva, nu bănuiau ce, dar acum era clar : ranița

Toma n-avea nimic de preț în raniță, ba da, o fotografie a Elenei, ezitase mult dacă s-o ia la el sau s-o lase, acum știa că a făcut o greșeală capitală lăsînd-o, că nu trebuia în ruptul capului

să uite cartonul acela mic, mai mic decît o carte-poştală, între cămăşi, scrisori şi cărţi. De fapt n-o uitase, se despărţise de ea deliberat, ca să fie mai uşor. „O să am un motiv în plus să mă întorc !“ şi-a spus el atunci, zîmbind.

— Ar trebui sa ne lese sa ne întoarcem la raniţe, a spus şi armeanul. Trebuie musai batistă.

Fiecare uitase cîte ceva, chiar şi cei care nu uitaseră nimic, chiar aceia trăiau înverşunarea că *de ce !* Se aflau toţi desprinşi de ceva, între *dincoace* şi *dincolo,* iar neputinţa de a reveni *dincoace* şi de a curma cu aşteptarea, aruncîndu-te *dincolo,* era un chin.

O bură de transpiraţie a înflorit pe pieptul lui Toma, urcînd spre gît, spre faţă. Apoi s-a simţit din nou uşor.

Dacă n-ar fi fost prins între rînduri, dacă n-ar fi avut înainte, sus, nu muchea care îl despărţea de acel *dincolo,* dar pătratul opac al umerilor soldatului din faţă, Toma ar fi fost cu mult mai liber, mai stăpîn pe sine, mai limpede în gînduri.

— Nu se poate să particip la luptă, fără să ştiu în ce luptă mă avînt, şi-a spus înverşunat, revoltat.

Simţea prea dur strîmtoarea rîndurilor şi prea opac orizontul din faţă. Mai ales umerii omului din faţă stăteau în calea lui ca un zid.

I-a simţit gîndul şi băiatul din Cordun. Acesta, privind umerii soldatului din faţă, a descoperit pe stofa vestonului, chiar pe guler, o gărgăriţă. A zîmbit, strigînd vesel :

— Uite o gărgăriţă !

Apoi luînd gărgărița pe deget, trecînd-o de pe deget pe deget, în acel joc vechi, de fete, a spus către omul din față :

— Camarade, ai să te însori !

Gărgărița a zburat, într-adevăr, spre o direcție necunoscută.

Apoi a sunat brusc goarna. Scurt, năucitor de scurt. Toma a simțit spontan bucuria că se află cuprins, strîns, cetluit, între mii de oameni, care îl vor smulge și-l vor purta înainte cu o putere colosală, de val.

Dar ordinul s-a contramandat. Un gornist sunase într-o doară, din nervi, ca să încerce pîlnia lui de alamă.

Mai era de așteptat !

Întoarcerea în poziția repaos, după smulgerea care-i eliberase, a fost dureroasă ca o rană.

— Unde-i, domnule, coloana Gramont ? a urlat Cernat la ofițerul de legătură, gata să-l omoare. Unde-i coloana, care la ora asta trebuia să fie în acest punct ?

Bătea cu pumnul în harta plană, strivind acel punct în care ar fi trebuit să se afle coloana de atac condusă de colonelul Gramont.

— Domnule general, dar mai avem timp ! a încercat să-l calmeze un ofițer. Coloana a avut de executat o manevră grea de învăluire. În sectorul pe care i l-ați desemnat nici nu s-a ridicat ceața !

Ofițerul avea dreptate, dar Cernat își căuta de lucru, alarmat de lipsa de promptitudine, de inconvenientele unor întîrzieri, de unele ca-

renţe de amănunt, repede retuşabile, fiindcă mai era timp. Dar chiar faptul că mai era timp îl enerva :

— Cum e timp, căpitane ? De unde scoţi dumneata că mai avem timp ? Am şi intrat în luptă !

— Încă n-am intrat, domnule general. Au început ostilităţile doar în sectorul rus.

— Auzi colo, parcă ne-am bate separat ! Dacă au început ei, au început şi turcii. Cine mă asigură că turcii nu trec, acum, în clipa cînd sînt provocaţi, la o contraofensivă generală ?

— Asta nu-i cu putinţă !

— Cum nu-i cu putinţă, nătărăule ?

Nătărăul a tăcut, iar Cernat s-a închis în sine. Toţi ofiţerii statului său major aşteptau. Cernat recapitula mental ordinul de luptă pe care îl semnase, Ordinul 54, punct cu punct, ca la şcoală. Ar fi trebuit să aibă totuşi şi o întîlnire cu Davila, nu un schimb de depeşe prin care generalul medic să-l asigure că totul e în ordine, ci o discuţie, chiar o inspecţie la ambulanţe. Acum nu mai era cînd. Pe măsură ce minutarul ceasornicului se apropia de ora fixată, clipele se dilatau fantastic de mari şi alarmante. Prin cercurile lor, Cernat vedea amănuntele puse ca sub lupă, dilatate crud, nişte obiecte groteşti.

— E cumplit să începem atît de tîrziu ! a şoptit el, cu ochii în pămînt.

Apoi şi-a plimbat ochii pe cizmele celor din jur. A descoperit, dincolo de rîndurile de cizme ale ofiţerilor, în spate, lateral, şi nişte opinci.

A urcat cu privirile în sus și a văzut, cu stupoare, un țăran :

— Cu ăsta ce-i ? a întrebat el.

Era Mitko. Alături de el se afla Petko. Amîndoi păziți de un dorobanț cu pușcă.

Dar ofițerii n-au mai avut cînd să răspundă. Sosise un curier călare, care aducea vestea că generalul Skobelev, atacînd Colinele Verzi, cucerise prima creastă.

— Doamne, mari îți sînt puterile ! a strigat Cernat, din adîncul inimii, făcîndu-și cruce.

Apoi s-a încheiat la veston, pe care îl desfăcuse nu se știe cînd.

Liniștea din jur l-a calmat pe Parva. Nu părea să aibă loc nici o bătălie.

Ținuse mult în mînă plicul mic, satinat, în culoare *mov,* ezitînd să-l deschidă, apoi îl deschisese cu un fel de lăcomie de care nu și-a dat seama. Apoi s-a reprimat. Însemna că nu-i încă destul de stăpîn pe sine. Ca s-o elimine din gînd pe Păuna, a încercat să-și reamintească amănuntele legate de ea, care-l intrigau, îl enervau, îl scoteau din răbdări. Erau atît de multe, încît putea porni de la oricare. Păuna era un cumul de cusururi, aproape un infern. Mai întîi, trezirile ei din somn.

S-a auzit un bubuit de tun, dar Parva nu i-a dat atenție.

Trezirile din somn ale Păunei erau lungi, anevoioase, împiedicate într-o plasă de gesturi dezordonate, inconștiente, exclusiv corporale, care pe Parva îl iritau. Nu se putea desprinde de

ea, fiindcă Păuna îl înfăşura cu braţele şi picioarele şi în somn. A fi treaz, cum era el, aici pe cîmp sau în patul ei, şi a realiza că altul doarme, cufundat într-un abandon care te trage înapoi, era pentru Parva un chin. Aşa se ţin probabil înecaţii, de trupul celor de care sînt prinşi, obligîndu-i pe aceştia, uneori, să se salveze lovindu-i cu pumnul. Înfăşurat între braţe şi picioare, Parva, perfect lucid, vroia adesea să-i spună :

— Dragă, tu atentezi la limpezimea mea ! Lasă-mă-n pace !

Se smulgea brusc, ieşind din căldura toridă a patului, atingînd cu picioarele goale covorul care avea în mijloc un oval siniliu. El se trezea în zori, învia la ora păsărilor, se dezmeticea deplin la ora primelor raze, iradia odată cu răsăritul, cînd se aşeza la masa de lucru, definitiv robit preocupărilor lui. Acum Parva era eliberat de preocupările lui, dar se întorsese cu gîndul la ea. Păuna dormea lîngă el, leoarcă de apă. Purta pe trup sigiliile dragostei, şi se smucea în somn, căutîndu-l, mototolind catifeaua roşie pe care dormea, prinzînd la piept, între sîni, vălătucul de mătase folosit în loc de pernă, strîngîndu-l între pulpe. Îl confunda cu orice, cu oricine, asta spuneau toate gesturile Păunei. Trezirea ei avea ceva animalic, respingător.

Bubuiau tunurile şi lui Parva erupţia sonoră îi făcea bine. Nu se mai simţea prizonier între braţele ei ude şi somnoroase, şi lacome, după ce el, limpezit şi vindecat de dorinţi, stătea alături de ea sau sub ea, încordat, lucid. Cînd se smulgea, cînd reuşea să sară spre camera de baie,

simţea că lăsa în urmă o inerţie erotică, un ce vinovat pe care vroia să-l uite.

De obicei o lăsa să se trezească singură, se bărbierea cu supliciul cunoscut, se aşeza la masa de lucru sau pleca în oraş la biblioteca Arhivelor, unde lucra şi Hasdeu, pe care nu-l văzuse niciodată. La ora unu, cînd se întorcea pentru masă, Păuna se afla abia în budoar. Urma ora de masaj, coafură, machiaj, care-l scoteau pe Parva din minţi.

— De ce, cînd totul urma să fie imediat dat peste cap ? !

Fiindcă imediat după masa servită grabnic, cu ţipete către slugi şi priviri fulgerate, schimbate între ei, Păuna suspenda conversaţia, totdeauna anostă şi formală, cînd nu era cu fulgere de gelozie, smulgînd totul de pe ea, dezordonat şi aiuristic, ca să se arunce în dragoste. Cîteva zile şi nopţi, fără repaos, îl făcuseră pe Parva, după prima ieşire în oraş, să plutească absent, somnambulic, cu un mers de marinar beat.

A se smulge din acest delir, deşi n-o dorea, era o datorie. A rămîne în el era un fel de viciu, iar Parva cunoştea un singur viciu, mai exact demonul himerei lui. Tot mai des, la întoarcere, el aducea la masă nişte absenţe lungi, de care ea a luat act pînă la urmă :

— Tu fierbi ceva în minte ! i-a spus.

— Nu mai am minte ! i-a răspuns. Dar asta nu te priveşte pe tine, ci pe mine. Nu mai sînt un om liber.

— Parcă eu sînt ? ! M-am robit ţie, Parva. Ai putea să fii fericit.

— Eu ? !

Păuna era femeie de harem, dintr-o rasă veche, cu o spiţă rătăcită şi prin Valahia, ale cărei exemplare se dăruiau orbeşte nebuniei erotice. Ceea ce alte femei în secol nu dobîndeau nici cu imaginaţia, lua ea. Scurt şi superb. Păuna n-avea limite, iar o dată, într-o clipă de urgie divină, Parva, covîrşit, strivit între dispreţ şi admiraţie, a izbucnit printre dinţi :

— Tîrfă !

— Spune-mi aşa. Vreau. Sînt tîrfa ta.

Parva rămăsese acum cu plicul mov în mînă şi cu acel cuvînt pe buze. A scos scrisoarea din plic. Scrisul Păunei era dezordonat, condeiul ei nota gînduri desperecheate, un fel de eşarfe transparente şi strălucitoare, nişte fulgerări de umbre şi lumini, un de-a v-aţi ascunselea erotic care l-a prins pe Parva din nou. Nu mai putea să nu citească. S-a repezit în rînduri cu ochii lui de miop, cu un fel de sete. Păuna nu-l numea, începea direct :

Oare eroii sînt obligatoriu taciturni ? Botosule, să ştii că poza ta savantă nu mă sperie, mă oboseşte doar şi mă indispune. Bine c-ai plecat...

Ajunsesem să fiu obsedată de tine ; ceea ce e un lux pentru o femeie liberă. S-au purificat Bucureştii de aerul tău solemn, de cineget al iluziilor, în sfîrşit...

À propos, am căutat să-l cunosc pe monstrul care-ţi persecută imaginaţia, acel domn Hasdeu. Cu cîţiva ani mai puţin, ar fi putut fi fermecător. Are mîini lungi, nobiliare, o anume graţie (era să spun tactilă), de care uiţi

însă imediat cînd îi vezi fața hirsută, convulsivă, străbătută de o impulsivitate vulgară. Se spune că are în vine sînge princiar, ceea ce eu una mă îndoiesc. Ce-ți place la el ?
Aa ! nu-l cunoști ! Atunci se explică ! Trebuie să știi că felul lui de a fi irită toată lumea bună. Emite idei paradoxale, ca și tine, e permanent pe muche de cuțit, între extravagant și penibil. A pretins că armenii ar fi de același sînge cu strămoșii noștri, asta pornind de la cafeaua adusă în acel moment, că patria lor de origine ar fi Peninsula Balcanică. Imaginează-ți cum s-a rîs, fapt care l-a înfuriat pe monstru. (În sfîrșit, la armeni nu mă pricep.)
Apoi vorbește mult, fără pauze și fără să asculte pe nimeni. (Noroc de tine că ești taciturn !) De la acest domn nimeni n-așteaptă nimic bun decît scandalul. Rar om să fie mai insensibil la ridicol decît acest Hasdeu al tău!

Parva a lăsat scrisoarea. Păuna avea spirit. De ce o părăsise ? O, da, avea să descopere de ce, cîteva rînduri mai jos :

Eu totuși am acest instinct al ridicolului, nu? Dacă nu l-aș avea, ca să te pedepsesc, m-aș culca cu acest Divinum Monstrum Ridiculum, care înspăimîntă lumea.

— Ei și ? Ar fi fost încă un scandal în București, Hasdeu încurcat cu Păuna Catargi. În fond Monstrul merita o asemenea pedeapsă.

Parva a citit mai departe, fript de niște rînduri fierbinți, tentaculare :

M-am gîndit că nu eşti totuşi atît de urît. Mă săruţi pentru asta ? Ai un ce al tău, să ştii ! Parva, dacă tu ai umbla gol, ai fascina femeile.

— Îngrozitor ! a murmurat Parva, femeia asta scrie sau gîndeşte ca o blestemată ! Ea trăieşte în Lesbos, nu în lumea de azi.

Ideea l-a amuzat pe Parva, care a constatat peste trei rînduri că şi Păuna are conştiinţa omului antic :

Tot eşti latinist sau elenist, sau celtist, sau ce dracu eşti, de ce nu vrei tu să introduci această modă ? Ar fi un cataclism. Eu te-aş seconda, te rog să mă crezi. Am înfiinţa prima pereche adamică, înainte de apariţia mărului culpabilităţii. Ba nu, te-aş pierde, fiindcă eu cunosc bine de ce sînt în stare femeile, cît de neruşinate pot fi... Mai bine te îmbrac altfel, într-un frac în culoarea plicului. Nu se poartă nicăieri în lume ? Ei şi !...

Parva a rupt scrisoarea, care era impudică pînă la nebunie.

— O ! şi-a spus. Dintr-o asemenea capcană se scapă uşor. Am evadat, ajungînd la Dunăre, apoi dincoace. M-a ajuns din urmă scrisoarea ei, pe care am şi uitat-o.

Parva rugase pe cineva din Bucureşti să-i procure un număr mai vechi din *Columna lui Traian,* gazetă condusă de Hasdeu şi lichidată de el cu un an în urmă. Primise acum numărul cerut. Nimic mai bun decît să se întîlnească cu *Monstrul,* fără Păuna, sustras gîndurilor parazitare de orice fel.

În spatele lui, pe deal, se reluase tirul artileriei, iar văzduhul clocotea.

Purtînd în pîntece trifoiul înghițit în cursul nopții, trifoiul lui Petko, caii se simţeau bine, uşori şi vînoși, gata s-o rupă din loc la primul pinten. Mîna de ovăz uscat pe care roşiorii le-au pus-o sub bot în zori, înainte de a încăleca, le suflase în vine un abur de spirt. Locotenentul Arghir păstra pentru armăsarul său şi cîteva aşchii de zahăr. Ştia el cînd trebuie să i le dea, una cîte una, nu acum, mai tîrziu.

Escadronul de cavalerie din care făcea parte locotenentul coopera cu ruşii pe flancul sudic, asigurînd legătura între corpurile al IV-lea şi al IX-lea. Arghir era mulţumit de oamenii săi, mulţumit şi de ruşi. Roşiori şi cazaci se împrieteniseră simplu, prin intermediul cailor. Era mai întîi adăpatul de-a valma în pîraiele mici, aproape secate, cînd caii se amestecau fără nici o ordine, sorbind apa pînă la mîl. Apoi păscutul în comun, apoi potcovitul, cînd mai întotdeauna lipsea cîte ceva: fier moale, caiele, mangal. Împrumuturile erau la mintea cocoşului. Apoi a urmat învăţătura, trasul cu coada ochiului de la unul la altul : cazaci şi roşiori se observau reciproc, cum strîng chinga, cum încalecă, cum se odihnesc pe cal, cum dorm sub cal, la umbră, ca nişte anexe inerte ale animalelor de luptă. Cazacii aveau, în toate cazurile, o iubire oarbă faţă de caii lor, îi păzeau ca nişte cîini, părînd răi şi cruzi în comparaţie cu animalele mari şi blînde, lucru pe care l-au învăţat şi

românii : loveşti calul altuia dacă bagă botul peste nutreţul calului tău, ba îl pocneşti şi pe stăpîn, să se-nveţe minte. În luptă, numai calul te scapă, fără cal eşti mort.

Au învăţat unii de la alţii şi în luptă, în cele cîteva angajări comune cu başbuzucii şi cerchezii. Cazacii aveau o lovitură de sabie care i-a uimit pe români, *lovitura Baklanov*. Nu ştiau toţi s-o dea, dar cine o dădea era de minune. Sabia, izbită năprasnic, sub claviculă, despica transversal trupul adversarului pînă la bazin, făcînd să se năruie bucata superioară, cu cap cu tot, pe lîngă cal, în jos. Românii în schimb foloseau *lovitura hoţească,* foarte eficientă la urmăriri, cînd sabia, cu vîjîit nebun, prindea mijlocul adversarului pe sub coastă, retezîndu-l scurt, tot oblic, dar pe linia abdomenului, astfel încît jumătatea inferioară rămînea călare în şa şi fugea mai departe. La înfruntările directe, românii preferau sabiei lancea, folosită cu amîndouă mîinile, izbită dur, cu icnet, încît lovitura să străpungă, dar să şi arunce din şa, cu grija de a trage înapoi instrumentul, din trupul zvîrlit, ca să nu te antreneze în cădere. Cum lupta de cavalerie punea în lumină mai ales iscusinţa individuală, cele două părţi urmăreau cu interes performanţele aşilor, cavalerişti ruşi sau români, care foloseau cu artă sabia, lancea şi carabina, alternîndu-le rapid.

Acum, sătui, odihniţi, cu părul aburind încă de ceaţa zorilor, caii îi aşteptau pe oameni să-i scoată din valea răcoroasă unde se aflau adunaţi, mînîndu-i la soare şi la drum întins. Le plăcea că soldaţii nu-i încalecă de-a dreptul, că

le respectă tihna, că întîi îi buciumează, ca să le pună sîngele-n iuţeală, apoi îi alungă cu nagaicele, prin iarba mare, într-un fel de joacă copilărească, în care se prind cei mai buieci dintre ei, sărind în două picioare, azvîrlind din copite, dînd să apuce cu dinţii, joacă pe care caii veterani o priveau cu un ochi umed şi blînd, nostalgic, primind răbdător lovitura de căpăstru care-i punea în mişcare :

— Dii, puturosule !

De obicei puturosul se mişca greu, întorcea capul spre soldat, nu se supăra că e lovit, îşi aştepta stăpînul să încalece, dar acesta îl cîrpea din nou :

— Mişcă, bătrîne !

Bătrînul, de obicei un cal ofiţeresc, un cal de colonel, înţelegea că nu-i de glumă, că trebuie să ia parte la joaca mînjilor. El se avînta falnic într-un fel de şarjă printre caii tineri, cu gîtul arc şi cu nările în vînt. Semeţia bătrînului era singulară, era ca nimeni în eleganţă şi trufie, el nu putea ieşi din pasul şcolii de dresaj pe care sălbatecii cai soldăţeşti o ignoraseră, intrînd neşcoliţi pe mîna trupei. El nu cunoştea altă bucurie decît demonstraţia ecvestră de clasă mare. El trăgea dealtfel la deal întreaga herghelie, aşezîndu-se ca un inorog în fruntea ei, urmat spontan de trupa nechezătoare, care se zbenguia, se îmbrîncea, făcea zigzaguri, arabescuri, volute bezmetice, asmuţită de pocnetele de bici sau nagaică şi de chiotele soldaţilor.

Sus, pe culme, caii deveneau soldaţi, intrînd în ordinea şirurilor şi primind în spinare echipamentul. Veteranul îşi căpăta locul principal,

sub colonel. El zvîcnea din urechi spre subalterni, avertizîndu-i cu aceşti ochi superiori că se va petrece ceva, se va da o comandă. El bătea discret din copită, cerînd atenţie şi obţinînd un frison de încordare pe toate spinările, mai înainte ca talpa cizmei soldaţilor să atingă scara. În iureşul luptei, el dădea semnalul atacului sălbatec.

Acum, calul colonel lipsea, căzut într-o luptă, iar în locul lui se emancipase, încă neascultat de toţi, armăsarul locotenentului Arghir. Era un tînăr cal ofiţeresc, frumos, însă incert ca rasă, cumpărat de Arghir mai mult pentru perfecţiunea lui anatomică decît pentru pedigri. Locotenentul a îndrăgit la el inteligenţa ochilor, faptul că-i răspundea prompt la fiecare gest, apoi l-a apreciat şi la lucru. Calul său arunca frumos pasul, arcuindu-l rotund, trecea fin de la trap şi galop la pasul de paradă, făcea brusc întoarceri şi *marche-arrière*-uri, lua obstacolele fără efort, ca o pasăre, avea totuşi un cusur : spaima de apă.

— Tu unde ai crescut, mă, în Sahara sau în Pamir, de ţi-e frică de apă ! îl mustra Arghir, fără să-l pedepsească însă.

— Nu ştiu ce am, mi-e frică ! rîncheza armăsarul.

L-a dezbărat greu de asta, în schimb l-a învăţat uşor cu împuşcăturile. La tun era insensibil, ca şi la tunet, se înfiora însă la şuierul de şarpe al gloanţelor.

— Păstrează-ţi calmul, Alcor ! îl sfătuia locotenentul bătîndu-l cu palma pe gît. În război, ai să vezi tu, o să-ţi fie cu mult mai greu !

Alcor mai avea un defect : o pată albă pe pîntece, pornind dintre picioare spre piept, defect greu vizibil, dar neplăcut, fiindcă atunci cînd armăsarul cabra, trunchiul lui căpăta ceva femeiesc.

Dar în război, Alcor s-a purtat cu vrednicie. Abia războiul i-a scos la iveală rasa, pătrimea de sînge arab care-l făcea inteligent şi iute, rezistenţa şi docilitatea moştenite prin sîngele strămoşilor săi autohtoni. În toate Arghir avea ce-i trebuie, un bun cal locotenent, iar armăsarul avea un stăpîn cum trebuie, bun şi necicălitor. Un singur lucru nu ştiau cei doi, că în lumea pe care aveau s-o înfrunte — lumea otomană — se creşteau cai de luptă la fel de buni, dacă nu chiar mai buni.

Cînd herghelia părăsea valea, cu Alcor în frunte, cerchezii au şi apărut pe creastă, ca din senin, cu ţipete şi pocnete de puşcă. Roşiorii au fost prinşi ca în oală pe locul lor de adunare, la o mare distanţă de cai, singurul lucru pe care l-au făcut, cu groaza morţii pe chipuri, a fost s-o rupă la fugă spre animalele lor. Nici o şansă, nici o ordine, doar ordinea spaimei care i-a strîns rapid în masă compactă, oameni şi cai, la cheremul vijeliei de săbii care se apropia.

— Foc ! a urlat Arghir, smulgînd carabina. Salvele dezordonate şi speriate, trase spre cerchezi, mai mult i-au îndîrjit pe agresori, care, izbind frontal şi din flanc, cu două aripi cabaline, au intrat în roşiori cu săbiile.

— Lancea ! a urlat Arghir, dar nimeni n-a mai auzit, urechile se astupaseră, ochii se închideau silit, instinctul strivit al flăcăilor îi făcea să primească moartea fără împotrivire, cu năucirea surprizei.

A început măcelul. Cădeau mai greu caii, care se smulgeau în sus, cu instinctul apărării dezlănţuit, silindu-i pe oameni să se trezească, să răspundă, să folosească pavăza gîtului şi a pieptului lor, să atace.

În Arghir s-a trezit o crudă voinţă de a trăi, pe care i-a smuls-o din sînge tot calul. După prima împunsătură, pe Arghir l-a inundat o sevă fierbinte, care l-a făcut să se simtă tare. Tare, dar nu lucid, sau lucid ca o fiară care se contrage atent şi se aruncă fulger, care eschivează spontan, într-o pîndă scurtă, ca să cadă, cu gheara, exact în punctul care ucide. Arghir nu se mai apăra, ci ataca, într-o luptă numai a lui, în care, dincolo de piele şi cal, pe care le ignora, se afla cineva, cealaltă fiară, pe care trebuia s-o termine. El n-a ştiut cînd, peste învălmăşeala măcelului, au intrat salvator cazacii, cu chiote proaspete, ca să adauge un spor de sînge smîrcului în care se zbăteau cai şi oameni. El era hipnotizat de ochii negri ai unui bărbat zvelt, cu cealmà, cealaltă fiară, care-i răspundea ferm şi crud la mişcări, urmărindu-l. Calul cerchezului era mai bun, Arghir l-a simţit după cum ţîşnea, una cu stăpînul, avîntîndu-se lacom, oprindu-se scurt, zvîcnind în sus, pre-

luînd avîntul lancei, în contratimp cu calul său care, la o lovitură, într-o clipă de spaimă, şi-a pierdut cumpătul. Animalul a rînchezat tremurînd, a ţipat femeieşte, cabrînd dezordonat, parcă şi-ar fi smuls peste cap poalele, lăsîndu-şi neputincios pieptul gol şi pîntecele alb, feciorelnic, cu pata aceea. Cerchezul îl ţintea cu sabia scoasă, ţintea trupul liber al animalului fără apărare, de fapt îl căuta pe el, pe Arghir, care pîndea ascuns după creasta pletoasă a coamei.

— Lasă-mi-l, că-ţi crăp capul !

Arghir a urlat dement, oprind lancea care se ridicase oblic spre cerchez gata să cadă, lancea soldatului său. Răcnetul lui Arghir l-a făcut pe cerchez să tresară. În sclipetul de timp cît ochiul bărbatului tuciuriu a fulgerat spre noua primejdie, lovitura lui Arghir a ţîşnit.

L-a împuns în ficat, doborîndu-l. Ştia că tăietura în ficat e dulce. Apoi, de pe cal, a descărcat în cerchez carabina. Apoi a descălecat, obosit, lîngă mort.

În momentele de tensiune, oamenii retrăiesc lucruri de care nu sînt vinovaţi, care nu le-ar fi venit niciodată în gînd, stări contrare clipei în care sînt cuprinşi. Sînt ca scheletele de peşti terţiari, prinse în rocile de pe crestele munţilor, amintind munţilor că rocile lor au o structură marină, sau ca frunzele de ferigi terţiare întipărite în straturile adînci de cărbuni, amintind pădurile gigante din care provin zăcămintele negre. Parva simţea că lupta începuse, dar

tensiunea din jur nu l-a împiedicat să intre la ea, la Păuna.

Dormitorul Păunei era roşu. Patul avea ceva de cuptor din care flăcările s-ar fi retras, lăsînd privirii numai vatra incandescentă şi cupola dogoritoare, care frige. Intriga absenţa aşternuturilor, a pernelor. Pe o măsuţă joasă, spaniolă, o carafă de cristal roşu. O băutură vişinie iradia o lumină intensă spre cele două pahare mici, grele, distribuite în stînga şi în dreapta carafei. Duşumelele erau cărămizii. Un covor de Ispahan cu fond aprins strîngea în miezul lui, între volute aurii, un ochi de peruzea, ca un bazin de apă. Senzaţia de spaţiu închis o accentuau însă draperiile, care despărţeau dormitorul de univers, convertind lumina zilei într-o pîlpîire de flacără. Afară era primăvară, dar aici zvîcnea şi se zbuciuma o căldură de adînc nocturn de iulie.

Şi pereţii erau sangvini. Mătasea fină a tapetului, în nuanţă roz-pal la început, se închisese la culoare cu timpul, intensificînd senzaţia de torid, de la care distona doar soba de faianţă Meissen, aşezată pe colţ, ca un imens cilindru de zăpadă. Mai distona ceva, un tablou mic şi scump, atîrnat pe perete, o scenă de iarnă în manieră olandeză, în care se refugia probabil privirea femeii istovite de arşiţă, ca într-o oază rece.

— Eşti prea tînăr, Parva, ca să mă placi ! i-a spus Păuna. Eşti la vîrsta cînd te placi pe

tine, cînd alergi după nori, fără să vezi nimic în jur, pînă ai să-ţi rupi picioarele.

— De ce să mi le rup ?

— Ca să vezi picioarele mele.

Păuna moldoveniza, spunea *kitchioare,* nu picioare, transformînd grupurile *pi* în *ki, bi* în *ghi,* labializînd adică palatalele, ceea ce dădea vorbirii ei un farmec nespus. Fiind şi el moldovean, Parva se luptase mult cu acest cusur, moştenit din copilărie, de care nu scăpase decît printr-o severă cenzură.

— Am *kitchioare* frumoase, nu-i aşa ?

Întins pe catifeaua roşie, trupul Păunei avea ceva goyesc. Cel care făcuse acest trup aducîndu-l la maturitate, Firea sau Dumnezeu, observase alcătuirea lui cu pasiune, izbîndindu-l aşa cum era printr-un amestec de dragoste şi ură, acel amestec ce se simte întotdeauna în contemplarea unui model, cum se simte la Goya, cînd unele accente plastice strigă.

— Ce păcat că n-ai ce face cu mine, Parva !

— Nu te-nţeleg.

— Nici nu poţi, eşti necopt. Tu nici nu te uiţi la mine cînd mă iubeşti, inutil scald odaia într-o baie de lumină.

— Eşti nebună, Păuna.

— Nu sînt nebună, sînt rară. Cazul meu ţine de alt timp, Parva, specia mea a dispărut. Acum bărbaţii fac altceva, nu mai cultivă femeia, fac politică sau ştiinţă, cum faci tu. Nu vezi cît de neglijabilă sînt pentru tine ?

Sigur, Păuna era femeia de harem, dintr-o vreme cînd de politică, de ştiinţe, de arte se ocupau slugile, stăpînilor rămînîndu-le timp doar pentru dragoste şi pentru război. Amîndouă aceste tipuri de lupte isprăveau într-un fel de robie. Chiar Parva, la reproşul Păunei, că ea ar reprezenta pentru el un nimic sau un ce neglijabil, a spus :

— Dar m-ai robit ţie !

— Aş ! Tu de fapt te sperii, Parva. Ţi-e frică să te arunci în dragoste ca un om liber, ca şi cum nu asta ar fi ţinta ta supremă.

— Dar nu e asta !

— Păi vezi ? Pentru tine eu sînt un accident.

— Dar nu-i aşa, Păuna.

— Cum altfel ? Tu îţi propui nişte ţinte transcendentale. De ce nu mă urci şi pe mine acolo ?

— Fiindcă tu eşti fierbinte !

— Cum poţi iubi lucrurile reci ?

— Păuna, eu vreau să trăiesc mult. Iubirea e scurtă. Nu mă pot lega de ceva atît de provizoriu.

— Eşti un prost.

Apoi s-au sărutat. Ameţitor de mult. Cu nişte încetineli, cu nişte repaose, cu nişte întîrzieri şi prelungiri de capăt de lume.

— Bine, dacă tu crezi că nu mai rămîne nimic, atunci du-te.

— Unde ?

— Nu ştiu. Cînd găseşti ceva peste asta, spune-mi.

— Ce să-ţi spun ?

— Nu ştiu.

— Vezi ? Vino ! Acum te strîng între *kitchioare.*

Dormitorul roşu lua foc. Se pierdeau într-o vîlvătaie care îi topea pe cei doi definitiv...

— Mişcă, domnule, d-aici ! Cum stai aşa ? Ia-ţi calabalîcul şi pleacă mai încolo !

Era înconjurat de soldaţi. În iarbă se afla calabalîcul lui : scrisoarea Păunei, mărunţită, gazeta lui Hasdeu. Parva se simţea gol, zăpăcit — îşi scosese ochelarii, ca s-o vadă mai bine — bezmetic între miile de soldaţi care-l înconjuraseră cu armele şi raniţele lor.

— Ce faci aici ? l-a mai întrebat cineva, un ofiţer.

— Meditam.

— Perfect ! a aprobat ofiţerul. Ăsta e bun de pus să păzească raniţele.

Apoi a sunat o goarnă. Trîmba metalică de sunete a ridicat pînă în slăvi dormitorul roşu, deasupra cîmpului de luptă de la Griviţa.

— Pune-ţi, domnule, ochelarii !

Pe Dîmbul Viilor se reîncepuse canonada. Aceasta a însemnat o salvare pentru tunarul Athanase, care nu mai răbda liniştea, liniştea aceea ca un gol, care îl sorbea. După fiecare detunătură se isca în interiorul lui golul, în care gîndul se arunca orb. Nu vroia să se lase

sorbit, vroia să tragă. Athanase rîvnea la o canonadă continuă. În pauze, gîndul țîșnea însă în golul acela, în care tot o căuta :

— Unde umbli tu, fimeie, ca o huihuie ?

Ea nu lipsise niciodată de-acasă, acum intrase nu pe poartă, ci prin dos, peste pîrleaz, strecurîndu-se pe lîngă perete, ca o umbră.

— Culesei niște urzici.

— Păi de urzici ne arde nouă ?

Ea a luat un troc de lemn, deșertînd urzicile, iar poalele fustei, lăsate libere, i-au acoperit din nou pulpele, aflate la vedere pînă atunci. Acum da să apuce cofa, ca să dispară după apă, să spele urzicile pe care le adusese și să le pună la fiert.

— Și de unde culeseși urzicile ?

— De pe deal.

— Păi ți-am spus io să culegi urzici ? Ți-am spus io că-mi plac mie urzicile ? Aruncă-le !

Ea a rămas neputincioasă, cu trocul acela în mînă, cu ochii cînd la urzici, cînd la cofă. La el nu se uita.

— Dițo ! a strigat-o el.

Ea avea ochi de animal hăituit.

— Ia să văz eu ce urzici ai adus !

Ea a tresărit speriată, s-au trezit amîndoi cu mîinile în urzicile țepoase și verzi, ea da să le apere, el i-a apucat mîna, pișcăturile l-au ajuns pe bărbat pînă în creier...

— Foc ! a urlat căpitanul Lupașcu.

Bateria a bubuit lugubru, zgîlțîind adăpostul de pămînt, tunul lui Athanase a bătut cu întîr-

ziere, în schimb el a urmărit şi mai înverşunat, cu dinţii strînşi, obuzul care a bufnit scurt în ţintă, provocînd explozia. Acum era mai liniştit, ieşise iar din gol.

Athanase i-a regăsit pe tunarii din jurul lui, înverşunaţi şi sumbri. O ghiulea otomană căzuse pe parapetul bateriei, cu fitilul sfîrîind. N-a avut cînd exploda, un tunar s-a aruncat spre ea, a prins-o în mîini, i-a smuls fitilul pe care l-a stins sub cizmă. A aruncat apoi în vale ghiuleaua, ca pe un bolovan. Aceasta i-a înverşunat şi mai tare pe oameni, care au încărcat cu un fel de sete tunurile lor. Athanase s-a înscris ritmului.

Căpitanul Lupaşcu a ordonat iarăşi foc. Tunurile au bubuit. Dar nici detunătura, nici vîjîitul obuzului, nici explozia de *dincolo* nu l-au mai putut smulge pe Athanase din gînduri. Acum era obsedat să tragă cît mai mult, cît mai repede, să se încheie o dată lupta, să se aleagă într-un fel, să-i scrie sau să plece s-o vadă. Greşise cînd nu pusese totul în ordine, de la început. Ea simţise asta, atunci cînd l-a văzut frămîntat, rămînînd pe loc, deşi toate erau rînduite pentru plecare :

— De ce nu pleci ?

— Plec.

Cum a plecat aşa ? Ar fi trebuit să-i spună ceea ce se cuvenea.

Athanase a îndopat din nou ţeava tunului său cu un obuz, fără ordin. L-a oprit, din ultima fracţiune de gest, vocea căpitanului :

— Băieţi, pe loc repaos !

Căpitanul Lupaşcu a ordonat suspendarea tirului cu un fel de emoţie în glas. S-a uitat la ceas, şi-a scos chipiul, şi-a făcut vînt, a privit *dincolo*. Apoi a întors arcul ceasului într-o linişte atît de densă, încît ţîrîitura de greier a rotiţei minuscule a răsunat pînă departe, pînă *dincolo*.

— Odihniţi-vă şi voi ! a mai spus Lupaşcu. De-acu să-şi facă datoria şi alţii.

Toţi ştiau că avea să urmeze atacul de infanterie. Athanase n-a auzit decît liniştea şi ţîrîitul de greier al rotiţei ceasului, care a căscat şi mai adînc golul acela din el. I-a văzut obrazul, ca într-o oglindă de fîntînă. Dar de fapt obrazul Diţei nu era departe, era lîngă el, sub ochii lui, iar el o privea mirîndu-se :

— Diţo, de ce nu ne-a dat şi nouă Dumnezeu un copil ?

Şi prinţul se simţea izolat, în marginea unui gol. După mai bine de patru ore de desfăşurare haotică a luptelor, prinţul trăia spaima eliminării sale din război efectiv.

Cea mai grea situaţie pentru un comandant este, în ultima instanţă, să nu simtă lupta. Fiind aşezat acolo unde trebuie, în spatele frontului, în punctul cel mai avantajos pentru decizii, el devine adesea victima unei crize, atunci cînd simte că punctul central pe care el îl reprezintă e de fapt un punct lateral, excentric,

ignorabil sau ignorat. În asemenea cazuri marii comandanţi, chiar cei mai buni, îşi pierd cumpătul, sînt încă o dată victimă, devin victima impulsului de a se arunca în acţiunea directă, trăind gelozia gestului fizic.

Avînd oroarea faptului brut, prinţul n-a trăit impulsul acţiunii directe, dar s-a simţit izolat.

Chestiunea declanşării atacului neprevăzut în ordinul său, de către divizia lui Skobelev, fusese tranşată pe loc, în cîteva minute, după sosirea prinţului la comandamentul lui Zotov. Acesta a dat din mîini — cu sensul : „Ce să-i faci, Skobelev !“ — apoi s-a pierdut în nişte explicaţii destul de încîlcite. Skobelev vrusese de fapt să-şi rectifice nişte poziţii, ca să poată intra în luptă, la ora hotărîtă, dintr-un punct mai avantajos pentru divizia lui.

— Bine, a replicat prinţul, dar gestul lui a antrenat şi alte unităţi. Mi s-a raportat că au intrat în luptă şi două regimente din Corpul Krilov !

Zotov stătea neclinitit în faţa fatalităţii, care se dezlănţuise peste capul tuturor :

— Înălţimea-voastră, cazaciocul a început ! Apoi calm, consolator : Trebuie să urmăriţi lupta de la comandamentul general. De-aici, de jos, nu se vede nimic. Şi rugîndu-l : Întoarceţi-vă la comandamentul general, bătălia merge !

Prinţul s-a întors la comandament, bătălia mergea. Apoi rapoartele au început să fie tot

mai contradictorii, mai confuze, apoi benzile telegrafice au curs în gol. La insistența lui, pe frontul de la Plevna se crease un sistem modern de legături, știrile nu mai trebuiau să ajungă la marii comandanți în galopul cailor, cu riscul accidentelor de tot felul, ci rapid, prin mesajele Morse. Dar după o vreme, și acești mesageri, semnalele electromagnetice, s-au împotmolit, sau cînd sosea, în sfîrșit, cîte un mesaj laconic, acesta nu mai traducea decît foarte vag drama de *dincolo*. Masa cu aparatul Morse era instalată sub un prun, telegrafistul își făcea exercițiul aproape automatic, ca la un serviciu curent de poștă. Depeșele erau ca tunetele unei furtuni istovite, expirate undeva foarte departe, într-un orizont ascuns. La Poradim era prea multă liniște, iar cerul se întîmpla să fie — paradoxal ! — senin. Nimeni nu tulbura această liniște, țăcănitul aparatului Morse încetase, un consens al tăcerii îl înconjura pe prinț, ca pentru a-i ocroti meditația de care el n-avea nevoie.

Ofițerii ruși din suită stăteau rezervați la o parte, sub un salcîm, și vorbeau potolit. Caii ronțăiau fîn. Fiul lui Nicolas, micul prinț Nicolka, desemnat de marele duce ca ofițer de ordonanță, îl urmărea cu patos pe comandantul *en chef*, cu o teribilă febră în priviri, așteptîndu-l să facă gestul hotărîtor. Care ? Tînărul vlăstar imperial tresărea la orice zgomot, consemna oricare fleac, a fost fericit cînd, ridicînd ochii pe cer, a descoperit un vultur planînd lent,

într-un cerc impecabil, la o mare înălţime, deasupra lor.

— *Un aigle !* [1] a tresărit Nicolka.

Prinţul a urmărit la rîndu-i pasărea care măsura şi mai acut dimensiunea singurătăţii lui. A privit în jur şi l-a speriat tăcerea. A decis să încalece şi a cerut calul. Marea suită, la care se adăugau şi ofiţerii de legătură de corpurile de armată, plus suita română, s-a pus în mişcare.

Acest aparat, regal sau princiar, este acela care îi scoate din sărite cel mai mult pe comandanţii direcţi cuprinşi în vălmăşagul acţiunii, care îl văd ca pe o pacoste, chiar cînd stima lor e întreagă pentru autoritatea comandanţilor supremi. Dar Zotov n-a avut cînd să ia act de apropierea convoiului, ca să se enerveze, era prea prins în nebunia clipei, iar prinţul ceruse ca în timpul luptei să se suspende ceremoniile protocolare. Zotov n-a avut timp de prinţ, deşi acesta se afla de mult aproape de el, la harta atîrnată pe un perete, urmărind liniile pe care le ştia pe de rost, cu o sprînceană ridicată. Bătrînul general era congestionat, transpirat, nebun, aşa cum prinţul nu-l văzuse niciodată. Omul greoi şi posac devenise agil şi dinamic, violenţa gesturilor trimetea fulgere în jur, cei din jur se mişcau spasmodic, împinşi afară cu un ordin, rechemaţi, mustraţi, trimişi în altă parte, într-o vîntoasă a nervilor din care ţîşneau liber înjurăturile. Zotov părea un mare brutar, frămîntînd cu mîini goale aluatul diviziilor,

[1] Iată un vultur !

inundat de transpirația sărată a unei munci pe care n-o împărțea cu nimeni. Prințului acest om i-a apărut cu o altă față, ca o uniformă întoarsă pe dos. Din funcționarul militar a țîșnit afară luptătorul, înviorat de o subită tinerețe, surprinzătoare pentru prinț.

Prințul și-a plesnit cu cravașa carîmbii cizmelor, făcîndu-și simțită prezența, a examinat concentrat harta încă o dată, încercînd să se sustragă din tensiunea generală, apoi a ieșit în pragul adăpostului, întorcîndu-se cu spatele spre interior. A fost clipa cînd cineva l-a prevenit pe Zotov despre înalta vizită, iar acesta, smulgîndu-se din aluatul abstract al luptei, s-a prezentat gîfîind comandantului *en chef* :

— Situația e proastă, înălțimea-voastră, și-a început el raportul. Turcii contraatacă pe direcția Colinelor Verzi. Skobelev nu-și mai poate menține poziția.

— Trimiteți-i ajutoare.

— Imposibil, înălțimea-ta. Skobelev o să se descurce cum poate. Nu pot disloca o singură unitate de la trupele vecine, fiindcă nu pot să risc.

Se întîmplase ceea ce fusese prevăzut. Prințului i se păruseră insuficiente forțele pentru o ofensivă generală, rezervele trebuiau riguros păstrate pentru a preveni la limită o catastrofă, iar acum această prudență acționa negativ.

— Dați dispoziții să se înceapă ofensiva în sectorul român, a cerut Zotov. Turcii vor fi obligați să riposteze și să destindă arcul la sud.

Prinţul n-a răspuns. A consimţi ca lupta să înceapă mai devreme decît ora prevăzută şi pe frontul român însemna să încline steagul în faţa hazardului total. La hazardul deja dezlănţuit, peste voinţa sa, ar fi contribuit şi el cu un hazard deliberat. Trebuia să aibă puterea să refuze.

— Ofiţerii mei de legătură vor rămîne aici ! a hotărît el, fără să avanseze alt răspuns.

Prinţul şi adjunctul său militar au rămas tăcuţi, faţă în faţă. Amîndoi simţeau cum se scurg secundele şi fiecare, încordat şi tenace, vroia să le tragă de partea sa. Măsura de a desemna nişte ofiţeri de legătură, peste cei existenţi, peste liniile telegrafice care funcţionau normal, era menită să umple un gol. Au simţit acest gol amîndoi. Prinţul şi-a scos ceasornicul:

— Dealtfel se apropie ora ! a mai spus el, fără adresă, şi-a spus sieşi, încredinţîndu-se destinului.

A încălecat şi a plecat spre comandamentul său, lăsîndu-l pe Zotov opac, inapt să reintre imediat în aluatul luptei.

Urma ora Griviţei.

Cernat trăia neliniştea că prinţul va apărea peste el, în mod neprevăzut, cenzurîndu-i gestul prin care el, generalul, urma să facă ceea ce făcuseră şirurile lui de strămoşi necunoscuţi, înviaţi acum în sînge, cînd aceştia se aflaseră în clipa lor hotărîtoare. Vroia ca domnitorul să-l

lase singur, cu sine şi cu Dumnezeu. Şi cu soldaţii, care aşteptau cuminţi şi tăcuţi în văile ude şi fierbinţi.

Cernat ştia şi simţea că se află înconjurat de marea vie de soldaţi. Aceştia erau adunaţi unul lîngă altul, trup lîngă trup, pe companii şi batalioane, rîndurile lor luau forma pămîntului, dublînd relieful cîmpului de aşteptare cu relieful umerilor şi al piepturilor care respirau liniştit. Din loc în loc, încă nedesfăşurate, moi ca nişte aripi strînse, steagurile ţării. Şi goarnele, care luceau potolit, strînse în mîinile gorniştilor. Şi caii ofiţerilor, cu antenele urechilor ciulite spre creasta neagră către care aveau să ţîşnească, slobozind acel nechezat hămesit pe care nimenea nu-l uită, mai uman decît uralele. Un semn şi...

Mitko Petkov îl urmărea pe general de la distanţă, pîndindu-i orice gest. Era, în aşteptarea ţăranului, o credinţă de fiinţă domestică, de fidel care aşteaptă cu încredere darabul ce i se cuvine, după sfîrşitul mesei, din clipa cînd stăpînii se ridică, se scutură de firimituri, îşi fac cruce, apoi cască satisfăcuţi. Cernat isprăvise tot ce avea de făcut, după părerea lui Mitko, acum era timpul să-l vadă şi pe el. Într-adevăr, generalul l-a văzut.

— Ce vrea, mă, ăsta ! Ce tot se uită la mine?

Ofiţerul aghiotant, care cunoştea situaţia lui Mitko dar ezita să-l informeze pe general, din spaima de tunetele lui, ar fi ocolit cazul şi acum, dacă generalul nu s-ar fi adresat direct ţăranului :

— Ce vrei, mă, băiete ?

Petko, care ştia româneşte, slujindu-i lui Mitko de tălmaci, s-a apucat să înşire povestea, dar lui Cernat i-a sărit ţandăra :

— Scurt, scurt !

Mitko nu apucase decît să confirme cu capul la ce spunea Petko. Şi povestea a fost prezentată prea scurt, frustrată de esenţial : pe pămîntul de la sud, al lui Mitko, se afla o redută nouă. Mitko n-a avut răgazul să spună întreaga poveste a pămînturilor lui, cum un lot i-a rămas la turci, pe care tot otomanii au construit noua redută, cum alt lot, căzut la români, i-a fost distrus de caii roşiorilor, care roşiori l-au adus pînă aici...

Generalul nu i-a lăsat nici lui, nici lui Petko, nici un răgaz :

— Scurt, scurt !

Şi se tot uita la ceas. Apoi, ridicîndu-se în picioare, ars de o grijă :

— După luptă, să vii la mine. O să te despăgubim.

Dar în preţul despăgubirii, pe care Cernat n-a mai acordat-o, fiindcă a uitat, avea să intre şi decimarea unei coloane române : coloana Ipătescu, cea care avea să se izbească tocmai de parapetele redutei noi.

— Domnule general, a intervenit un ofiţer de ordonanţă, care atunci apăruse, un domn corespondent străin...

Dar cuvintele i s-au oprit în gît. Ofiţerul vroia să spună că la cîţiva paşi se află un cores-

pondent de război venit de nu ştiu unde, dar n-a mai avut cînd. Faţa generalului era albă, căpătase paloarea zorilor, cînd lumina lor hipnotică acoperă pămîntul dur, transfigurîndu-l. Din adîncul generalului urca semnul acela.

Cernat şi-a făcut cruce, a patra oară de cînd intrase în război : cînd a primit decretul princiar ca ministru, cînd a ordonat trecerea Dunării, cînd au intrat ruşii în foc, şi acum. În rest n-avusese timp.

— Gata, băieţi !

Privită de sus, de pe Dîmbul Viilor, de lîngă adăpostul tunarilor, desfăşurarea luptei avea într-adevăr o anume măreţie. De pe Dealul Viilor lupta s-ar fi văzut şi mai bine, dar căpitanul Lupaşcu nu îngăduise oamenilor lui, aflaţi în repaos, să urce acolo, la bateria de asediu, rezervîndu-şi doar lui acest drept. Fapt şi mai avantajos pentru el, căpitanul privea lupta prin binoclu, instrument pe care soldaţii nu-l aveau.

Aceştia, care întinşi pe burtă, care în picioare, priveau cu plăcere valea de sub ei, şi-n celelalte văi, din care trupele române ieşeau cu urale, pornind la asalt. Pînă atunci nu-i văzuseră pe infanterişti, aceştia păreau una cu pămîntul. Apoi, la semnalul goarnelor, uralele lor s-au dezlănţuit în valuri, care creşteau material, care se ridicau în talazuri cînd ajungeau pe muchea neagră, dar care dispăreau *dincolo*.

Dar mişcarea văzută de sus, deşi are amploare, sucombă pînă la urmă într-o anume

monotonie. Dispar detaliile acaparante, accentele şi accidentele care animă un tablou desfăşurat din orizont în orizont. Tunarii se aflau deasupra orizontului, avînd tabloul sub ei. Pînă la urmă, chiar tunarii care erau în picioare s-au aşezat jos, lîngă ceilalţi, întinzîndu-se pe spate sau pe brînci, ca să privească liniştit pămîntul sau cerul. Erau mulţumiţi, aveau sentimentul că lupta s-a isprăvit pentru ei, ca plugarii care scot seara plugurile din brazdă şi dejugă vitele, lăsînd pămîntul gata arat şi mărunţit, pentru pasul semănătorilor care vin după ei la rînd, a doua zi. Dinspre Dealul Viilor, de la bateria de asediu, dotată cu tunuri cu ţevi de bronz care se răceau cu oţet, venea un abur de oţet fierbinte. Tunurile Krupp, rămase şi ele în repaos, miroseau doar a praf de puşcă.

Lui Athanase îi intrase o aşchie în palmă. N-o simţise cînd trăgea cu tunul sau o simţise dar n-avea timp de ea, ştia că-l înţepase ceva atunci cînd desfăcuse o ladă cu obuze, acum însă aşchia îl necăjea cu înţepătura aceea mică şi sîcîitoare.

— Ia vezi, mă, ce dracu am aici ?

Şi a întins palma.

Camaradul căruia i s-a adresat şi-a chiorît ochii în palmă, a ridicat palma lui Athanase în lumină, dar n-a văzut nimic.

— N-ai un ac ? a întrebat el totuşi ca să zică ceva.

Athanase avea ac şi i l-a dat. Camaradul s-a apucat să scormonească cu acul în palma lui

Athanase, nedibuind locul unde intrase aşchia, săpînd cu acul un fel de tranşee în pielea tare, cornoasă, aspră ca şi pielea de pe tălpi.

— Vezi că împungi aiurea, dă acul la mine ! i-a cerut Athanase, enervat, cînd camaradul ajunsese în sfîrşit cu vîrful acului în carnea vie.

A luat el acul, un ac gros cît un cui, cu urechi mari şi, urmărit de ceilalţi tunari, s-a apucat să scormonească în palmă, lărgind tranşeea săpată de camarad, fiindcă totuşi aşchia se afla pe acolo, pe aproape, pe undeva. Nu i-a păsat că acul a intrat în carnea vie, a urmărit aşchia prin bura de sînge care a înflorit strălucitor sub pulpa degetului gros.

— Daţi-vă, mă, la o parte din lumină, ce dracu vedeţi aci ? !

Dar tunarii nu s-au retras, erau captivaţi de acest mic spectacol de chirurgie, întorcînd spatele la marele spectacol care se desfăşura în văi.

În sfîrşit, Athanase a scos aşchia. Era aproape invizibilă. Vizibil era un fir de sînge, care a ţîşnit cald şi viu, inundînd palma, după ce aşchia a ieşit.

Athanase şi-a sorbit picăturile, lingîndu-şi rana cu vîrful limbii. Era bun sîngele lui. Apoi s-a întins pe spate, pe pămînt, punîndu-şi mîinile sub cap. Făcuse în ziua aceea, împreună cu ceilalţi tunari ai bateriei Lupaşcu, o treabă bună.

Înghiţind o gură de muzică, primele acorduri triumfale de fanfară, dorobanţii şi vînătorii

s-au aruncat înainte, cu urale, dar după primii paşi, care l-au smuls frenetic pe Toma, uralele s-au stins, rîndurile s-au desfăcut şi au intrat în dezordine, cizmele au început să lunece, a urmat mizeria căţăratului, oamenii împingîndu-se unii pe alţii, căzînd pe brînci şi ridicîndu-se, ca să ajungă sus. Nu s-au mai putut regrupa decît sus, deasupra. Toma n-a avut cînd zări coasta abruptă din faţa lui, uralele au pîlpîit din nou scurt, cu fiecare rînd răsărit pe muche, după care rîndurile s-au prăvălit dincolo, unele după altele, într-o succesiune de valuri. Toma s-a trezit din nou în faţă cu spinarea lată a omului care-l preceda, băiatul din Codrun dispăruse, în locul lui apăruse un necunoscut, la dreapta armeanul se ţinea de rînd cu o energie disperată, ca un înecat care n-ar vrea în ruptul capului să se ducă singur la fund. Cumplit era că cei din mijlocul coloanei nu ştiau încotro fug, poate ştiau rîndurile din faţă, cele care doborau sub cizme porumbul, fiindcă numai beţele porumbului pocneau scurt, ca puştile, dincolo de linia vederii, undeva înainte.

Apoi cei din coloana lui Toma au simţit sub cizme un mîl în care se afundau, ajunseseră în fundul văii, au luat-o la stînga, pe fir, pe firul unui şuvoi, apa chiftea sub tălpi, rîndul din faţă s-a afundat într-o copcă, pînă la genunchi, rîndul lui Toma l-a urmat, alunecînd în mîl, în afară de armean, care a evitat copca sărind sprinten peste ea. În dreapta, se deschidea evident o perspectivă, un gol, fiindcă rîndurile din

față au ezitat, comunicînd deruta în adîncime, pînă la ultimul om.

Deruta n-a ținut mult, imediat au țîșnit uralele, acolo, în față, urale care n-au mai reverberat însă în urmă, cei din urmă avîntîndu-se îndîrjit și mut, cu armele în mîini, spre golul acela.

Toma strîngea arma cu o încordare crîncenă, toată puterea și-o simțea în mîini, parcă mîinile și arma l-ar fi salvat trimițîndu-l înainte. Apoi s-a împiedicat într-o scară de asediu, care l-a doborît la pămînt, lîngă omul care căzuse odată cu ea. A simțit cum sar peste el rîndurile vînătorilor și a trăit scurt spaima că se pierde de ai lui. S-a redresat, țîșnind în sus și înșfăcînd arma bine, lăsîndu-se cuprins în strîngerea altui val, care înainta cu urale. A urlat fericit, descătușat. A simțit chiar un fel de beție, care i-a astupat auzul, în clipa cînd a intrat în raza încă nevăzută a focului, într-un ropot ca de picuri mari de ploaie. Rîndul lui s-a rărit, cu bufnituri tot mai dese de trupuri.

Toma și-a luat încă un avînt, fericit să regăsească, în față, umerii lați ai omului lui, care, dintr-un salt, a pus mîna pe scara lipită de parapet. Omul a alunecat însă, cînd a pus piciorul, iar Toma s-a simțit violent împins din urmă. L-a împins la rîndu-i, cu umărul, pe omul lui. Acum nu-i vedea decît fesele, apoi carîmbii cizmelor și tălpile și, într-o fulgerare laterală a privirii, zecile de scări ridicate pe zid, pe care vînătorii se cățărau, împinși din spate,

aruncaţi în sus de năvală, de clocotul de mare al uralelor care veneau de jos, din urmă.

Urcarea era ca o eliberare. Toma nu ştiuse niciodată că sufletul poate să-l preceadă, luînd-o înainte, că o altă fiinţă, existentă în el, închinguită şi strivită în carne, se poate smulge din carne la un semn, într-o supremă încordare, ţîşnind în sus singură şi tîrînd trupul, cu mult mai uşor, după sine. I s-a părut că e mai lung cu o lungime, că partea aeriană a fiinţei lui, cea care-l preceda, e luminoasă şi invulnerabilă, senină şi tare. N-o puteau străpunge gloanţele. Şi fiinţa aceea urca, trăgîndu-l în sus, iar el, cu trupul uşor, o urma, fără să mai audă uralele, nici pocnetele de puşcă. Mai avea de suit două trepte iar piciorul lui drept a fixat bine scara.

Omul din faţă dispăruse, Toma n-a văzut în golul lăsat decît o bucată de cer. Ar fi vrut să se arunce în acel gol, îl împingea acolo năvala de hoardă a trupurilor din urmă, a trupului său care se avînta, care îşi urma fiinţa, speriat să n-o piardă. Mai era încă puţin, un pas.

Pasul n-a mai trebuit să-l facă el, valul din urmă l-a aruncat pe parapet.

Generalul Nepokoiciţki a fost acela care l-a informat pe prinţ despre respingerea atacului român de la Griviţa şi tot el a emis presupunerea că la Griviţa ar fi două redute, nu una. La puţin timp după asta, Cernat, printr-o depeşă laconică, a confirmat ştirea despre înfrîngere, fără nici un cuvînt de prisos.

Prinţul cunoştea pregătirile pe care corpul român le făcuse pentru acest atac, şi-l cunoştea pe Cernat. Era cu neputinţă ca acestuia să-i fi scăpat un detaliu, era surprinzător ca generalul să nu ţină în mînă lupta. Tot ceea ce prinţul îşi putea îngădui să întrebe, înainte de a lua o hotărîre, era dacă coloanele române de luptă intraseră în acţiune la timp, conform ordinului iniţial. A formulat trei întrebări, privind cele trei coloane, telegrafistul a imprimat rapid textul, peste puţină vreme Cernat a răspuns cu o singură frază :

Coloana Ipătescu distrusă, coloana Gramont absentă, coloana Borănescu respinsă.

Cînd a primit depeşa, prinţul stătea în picioare, rezemat de şaua calului său negru. A lăsat mîna să-i cadă pe lîngă trup, şi şi-a plecat privirea în pămînt. Cozorocul chipiului de colonel îi trimetea pe faţă o umbră neagră, care se întîlnea cu negrul vestonului, al pantalonilor şi cizmelor. Singura pată albă, în acea clipă, era hîrtia cu cele nouă cuvinte care îi vestiseră dezastrul. Şi-a plecat capul şi calul, fornăind, lăsînd să se scurgă în jos, spre pămînt, tot întunericul coamei şi al moţului. Prinţul a rămas multă vreme aşa, în bătătura goală, cu depeşa în mînă, lîngă calul cu capul plecat. Fotografii şi pictorii de curte, care aveau să apară mai tîrziu, au ratat prin absenţă unul din rarele momente autentic plastice legate de biografia prinţului. Telegrafistul stătea la cîţiva paşi mai la stînga, încremenit, în afara cadrului. Suita

dispăruse, moral, din această orbită a nenorocirii.

Simţind ceva, zăpuşeala, sufocarea, tăcerea, cameristul prinţului a apărut pe prispă, purtînd în mînă o tavă cu un pahar de apă. Momentul era aproape hilar : întreaga asistenţă era îngheţată, înconjurînd cu o solemnă distanţă stîlpul negru pe care prinţul îl reprezenta, în timp ce cameristul, cu tava în mînă, îşi plimba ochii de la o uniformă la alta, de la un chip la altul, neştiind cui să destineze paharul. Cameristul a isprăvit prin a se uita la tavă, stîngaci, derutat, ca şi cum cineva i-ar fi dictat un joc de scenă absurd.

Nicolka a făcut un pas către prinţ, luîndu-şi îndrăzneala să întrebe ce se petrece.

Prinţul s-a recules şi a încălecat.

În drum spre Griviţa, galopînd pe coama unui deal pe care ploaia din cursul nopţii îl ocolise, ofiţerii care îl însoţeau pe prinţ au observat la un moment dat un alt grup important de militari călare, care se îndrepta spre sud, în sens contrar. Era grupul marelui duce, avîndu-l în frunte pe Nicolas, îmbrăcat în alb. Suitele celor doi comandanţi, mişcîndu-se la etaje cosmice diferite, tîrau după ele trîmbe lungi de praf. Întîlnirea nu se putea totuşi evita. Era prima după Te Deum. Nicolas, care îl observase mai din vreme pe prinţ, a oprit convoiul său, aşteptîndu-l pe comandantul *en chef* să

coboare coasta. Acesta a acceptat inevitabilul şi a coborît cu suita sa. Prinţul îl avea la dreapta sa pe Nicolka. Au descălecat amîndoi, praful venit din urmă în vîrtej i-a învăluit o clipă, acoperindu-i. Cînd s-a limpezit aerul, cei doi se aflau faţă în faţă, iar vestonul prinţului era ceva mai deschis la culoare, cu exact nuanţa care înnegrise întrucîtva vestonul alb al lui Nicolas.

— Avem o zi proastă, Nicolas.

— Ştiu.

— S-a făcut tot ce omeneşte a fost cu putinţă, pînă în această clipă.

— Ştiu.

De obicei tocmai în asemenea clipe, din anturajul celor mari răsar diferiţi inşi obscuri, escroci, sau nebuni, care propun soluţii salvatoare. Nu s-a ivit nimeni, atunci, pe loc, iar cei doi comandanţi şi-au trăit intens şi singuri drama. Gesturile ireparabile se făcuseră. Dispozitivele puse în mişcare la semnul celor doi se rostogoleau acum singure, în sens sau în contrasens cu ordinele iniţiale, fără ei. Marii comandanţi erau expropriaţi de propria lor faptă, care îi depăşea. Este reversul „sentimentului imperial", pe care l-au trăit chiar cei care au impus modelul — un Alexandru Macedoneanul, un Cezar, un Napoleon.

— Înălţimea-voastră, s-a adresat lui Nicolas cineva din suită, totuşi de sus se vede mai bine.

Cei doi comandanţi au consimţit să se urce pe muchea dealului, de unde prinţul coborîse.

Au făcut drumul pe jos, cu căpestrele cailor în mînă. Suitele au rămas în urmă, minus micul prinț cadet, care primise îngăduința să-l însoțească pe comandantul *en chef*. Cei doi au cercetat zarea de la sud, cu binoclurile, în tăcere. Nu erau multe lucruri de observat. Peisajul avea o anume grandoare posacă, încuiată pentru ochi, zbaterea luptei de pe imensul front nu reușise să tulbure decît ici-colo spinările placide de lut ale dealurilor, văile înguste și întortocheate pe fundul cărora, invizibil, se mișcau trupele. Furtuna din cursul nopții, cu marile ei descărcări electrice, cu ruperea de nouri, cu torentele care muiaseră lutul, fusese cu mult mai însemnată pentru mișcarea momentană a geografiei.

Ca o confirmare a faptului că nu se întîmplase mare lucru, cel puțin pînă atunci, din apropiere s-a auzit un sunet sec de talangă. Un băietan, cu sumanul între umeri, un copil bulgar de vîrsta lui Nicolka, a ieșit de după o tufă de spini, cu ciomagul în mînă, răcnind la animalele lui. Păzea niște capre și cîteva oi. Nu s-a sinchisit de cei trei militari, a alergat după țapul care purta la gît talanga, acesta se arăta recalcitrant, pînă la urmă țapul s-a oprit în preajma cailor, care l-au avertizat să nu se apropie, fornăind și bătînd spre el din copite. Între cele patru animale, țapul și caii, s-a creat spontan o anume legătură, o tensiune care ignora cu totul clipa oamenilor și clipa naturii posace din jur. În joc a fost atras și Nicolka,

ochii galbeni ai țapului l-au fascinat o clipă, pînă cînd băiatul bulgar, făcînd să zbîrnîie ciomagul în aer, a alungat animalul cornut, fascinat la rîndu-i de acele ființe stranii, apărute acolo, pe acel deal pustiu, între tufe de spini și măcieș.

Cei doi comandanți și-au reluat discuția în franțuzește.

— Va trebui să protejăm rezervele, a spus Nicolas.

— Știu, a răspuns prințul.

— E ceasul în care orice risc poate să fie catastrofal, a mai adăugat Nicolas.

— Știu, a confirmat prințul.

Apoi iarăși au tăcut. Băiatul bulgar, cu sumanul între umeri, îi privea de la o oarecare distanță, sprijinit în ciomag. Lîngă el se afla un cîine, cu o ureche bleagă, care se sfia să latre. Cățărat în două picioare, ca să culeagă o frunză, țapul recalcitrant suna din talanga lui.

— Nu ne rămîne altceva de făcut, a mai spus Nicolas, decît să ne întoarcem la trupele noastre.

— Știu, Nicolas.

Nicolas a încălecat, urmat de prinț și de Nicolka. Nu s-au privit. Marele duce a salutat scurt, dar cu căldură, chiar cu un fel de rupere fierbinte interioară :

— *Bonne chance, mon cousin !* [1]

S-au despărțit urmîndu-și fiecare drumul spre trupele sale. Cei doi comandanți căzuseră

---

[1] Succes, augustul meu văr !

de fapt de pe culmea abstractă care domina lupta, risipindu-se în fragmente.

Prinţul aparţinea, din acea clipă, fragmentului armatei române.

Coloana Gramont, care rătăcise drumul prin ceaţă, încă din cursul nopţii n-a mai putut participa la luptă.

Muchi Australianul şi Haim Fişer, dorobanţi din batalionul 2, condus de maiorul Handoca, au petrecut o noapte şi o jumătate de zi de coşmar. Ei s-au încolonat în plină beznă, la puţină vreme după ce a stat furtuna şi au pornit din corturile ude, cu compania lor, într-o direcţie necunoscută, la deal, pe o coastă lunecoasă, plină de spini şi bălării. Vegetaţia lucea fantomatic, îmbrăţişarea cu trupurile frunzoase şi ude dădea fiori. N-a durat mult şi au intrat după asta într-o vie. Haracii pocneau scurt, dărîmaţi şi călcaţi în picioare, dorobanţii se împiedicau în butucii de vie şi cădeau. Dar asta n-a fost tot, a urmat coborîrea pe o vale prăpăstioasă, nu se ştie unde, cînd oamenii se rostogoleau ca bolovanii sau îşi dădeau unul altuia ţeava puştii, ca să se ajute. Cu chiu, cu vai au ajuns jos şi s-au regrupat.

Călăuzii locali dispăruseră, ofiţerii au pus sergenţii să numere oamenii, oamenii nu ieşeau la socoteală. Muchi Australianul şi Haim Fişer au fost număraţi de cîte două ori. O dată ieşiseră în plus, o dată în minus.

— Să ştii că de noi nu e nevoie ! a spus Muchi.

— Taci dracului ! i-a şoptit Haim. Mai întîi să ieşim din nenorocirea asta şi apoi vedem noi ce mai facem.

N-au ieşit din nenorocire, înaintarea a fost şi mai grea. La un anume moment cei din primele rînduri, sau cercetaşii trimişi înainte au ajuns probabil în preajma unei redute otomane, iar cîţiva soldaţi s-au încurcat în nişte sîrme de alarmă de care atîrnau tinichele. La fiecare mişcare, un zgomot infernal.

— Staţi pe loc, nu mişcaţi !

Tot a mişcat cineva, otomanii au tras, românii n-au răspuns, cîţiva soldaţi au rămas atîrnaţi în sîrme. Au ieşit pînă la urmă din raza tirului otoman, nimerind într-o mlaştină care atrăgea toată ceaţa zorilor. Comandantul, speriat sau cretin, a ordonat iar rămînerea pe loc. Unde ? Cum te mişcai, cum te-afundai ! Iar oamenii se zbăteau în mocirlă ca porcii.

— Haim, a strigat Muchi, o să vezi tu că aici murim.

— Asta s-o crezi tu ! O să se găsească pînă la urmă ceva şi mai rău.

— Ce ?

— Nu ştiu, ai să vezi !

Înarmaţi cu nădejdea că îi aşteaptă ceva şi mai rău, cei doi s-au luptat cu mocirla. Muchi era poreclit Australianul, pentru visul lui de a

ajunge în Australia, unde să fondeze un stat al oamenilor liberi. Pornind din Galiţia spre sud, prin Cernăuţi şi Vatra Dornei, l-a prins la Bucureşti războiul, iar aici comunitatea l-a convins să plece pe front, în locul unuia cu mulţi copii. El tot n-avea ce pierde. Îşi amîna doar proiectul, amîna drumul spre Australia cu cîteva luni, printr-un scurt ocol la Plevna. În schimb putea cîştiga ceva, nu mare lucru, totuşi ceva : banii pe care îi lăsase în ţară fuseseră investiţi într-o afacere de transport public. Muchi participase cu cincisprezece la sută la cumpărarea şi echiparea unei birje, care circula clandentin prin Bucureşti. În afacere se băgaseră vreo şase inşi.

— Cînd te întorci, i-a spus asociatul principal, capitalul tău s-a dublat. Între timp legalizăm afacerea : cumpărăm o patentă pentru trăsură !

Muchi era un entuziast, făuritor de planuri mirifice, un călător al norilor. Haim Fişer, om copt la minte şi cumpătat, era în schimb ponderea întruchipată. Haim Fişer era meseriaş, tinichigiu cu patentă, cu drept asigurat de a-şi exercita liber profesia plătind o taxă fixă. El nu visa să ajungă nici bancher, nici proprietar de tramvaie cu cai, nici stăpîn peste pămînturi aurifere în Africa sau în Brazilia. Cu atît mai mult nu visa la Australia, pe care nici n-o plasa în vreun fel pe hartă. I-a şi spus în primăvară lui Muchi, pe care îl ţinea în gazdă :

— Ştii tu ce e Australia asta a ta ?
— Ce ?
— Un vax.
— Asta s-o crezi tu !
— Bine, ai să vezi !

După care Muchi a amînat proiectul său cu Australia, plecînd pe front, împreună cu Haim. Haim se consolase cu ideea că n-are noroc, că întîmplările vieţii nu sînt altceva decît o scară coborîtoare care duce la moarte. Tot ce poţi face este să nu cazi de pe ea ca bolovanul, să întîrzii cît poţi coborîrea, să calci cu prudenţă. Tot cazi, dar cazi mai încet, dacă n-ai ghinion.

Acum Haim se convinsese încă o dată că avea ghinion : chiar în ziua atacului, cînd toţi luptau pe curat, el căzuse într-o mocirlă, în care se zbătea împreună cu fantezistul Muchi.

— Ai să vezi că mîine n-o să ne mai recunoaştem unul pe altul ! i-a spus Muchi lui Haim.

— De asta îmi arde mie, să te recunosc pe tine ? i-a răspuns Haim. Numai dacă ne-ar recunoaşte ăia care ne caută.

— Crezi că ne mai caută cineva ?

— Ori turcii, ori românii. Dacă avem ghinion, ne găsesc turcii.

Apoi Muchi l-a pierdut pe Haim. Dorea să-l strige, dar nu era voie, consemnul tăcerii. Haim, care îl căuta la rîndu-i pe Muchi, se întreba ce s-ar întîmpla dacă totuşi ar avea ghinion şi mai mare, dacă peste ei ar da turcii, aşa cum se întîmplase o dată cînd românii au dat peste turci, tot în întuneric şi tot într-o mocirlă.

„Oare turcii iau prizonieri ? s-a întrebat el. Cînd e la mijloc aşa o ură, cine mai are timp să ia prizonieri ! şi-a răspuns tot el. Nu luau prizonieri nici ruşii, nici turcii. De ce-ar fi luat prizonieri românii ?“ Dar s-ar fi putut la fel de bine ca unitatea din care făcea parte să nu cadă pe mîna turcilor, să cadă, în schimb, în raza tirului românesc sau rusesc. Cine ştie unde se aflau, dacă nu cu mult în urmă se găsiseră atît de aproape de turci ! Ar fi o nebunie să cazi ucis de ai tăi !

Epuizînd toate ipotezele negre, Haim Fişer s-a liniştit, singurul lucru important de făcut mai rămînîndu-i să-l găsească pe Muchi. S-a regăsit cu el în lumina zorilor :

— Haim, unde dracu ai fost ? a început Muchi.

— Tu vorbeşti ? i-a răspuns Haim. Te-am căutat de-am înnebunit.

— Pe mine ? ! Eu te-am căutat pe tine, nenorocitule ! Spune unde dracu ai fost ?

— Aici, lîngă tine !

Cînd s-a făcut lumină pe deplin şi-au dat toţi seama că se aflau la cîţiva paşi de malul uscat şi solid, pe care ar fi putut să aştepte liniştiţi intrarea în luptă. Maiorul Handoca a ordonat ocuparea malului şi regruparea oamenilor extenuaţi de aventura nopţii, rupţi şi murdari. Din „punctul 7“ al ordinului prinţului, punctul care privea ţinuta, se alesese praful : uniformele erau ude şi negre, pantalonii albi şi mă-

nușile albe ale ofițerilor arătau mai murdare decît efectele soldaților, noroiul abolind distincția între grade pentru tot restul zilei.

Nu s-au putut mișca din acel loc, a căzut din nou ceața. Unitatea a rămas prizonieră valurilor fantomatice de aburi care au astupat valea. Maiorul Handoca a trimis cercetași spre toate punctele cardinale, dintre care numai doi s-au întors, fără nici un rezultat. Ceilalți vor fi căzut la turci sau vor fi nimerit sub gloanțele unităților care deschiseseră focul spre turci. Maiorul Handoca a decis să aștepte. Era mai înțelept, a socotit el, ca cei care îi încredințaseră această misiune absurdă — o mișcare de învăluire pe un teren necunoscut — să trimită cercetași să-l caute și să-l descopere pe el.

Dar coloana Gramont n-a mai fost căutată de nimeni pînă la asfințit.

— Haim, am pierdut norocul de a muri azi ! i-a spus Muchi lui Haim, cînd peste valea înecată în ceață se întinseseră umbrele.

— Asta s-o crezi tu ! Încă nu s-a isprăvit ziua.

Ultimul val de vînători pornit spre redută l-a aruncat pe Toma sus, pe zidul otoman. Valul n-a mai avut puterea să-și rupă drum mai departe, s-a sfîrșit în actul izbirii — în fărîme de scări, fascine, gabioane, oameni — dar refluxul nu l-a mai putut lua înapoi pe Toma, care a rămas inert pe parapet.

În plin avînt, Toma primise lovitura cu patul armei, în cap, lovitura fusese scurtă şi nedureroasă, mai puternic a fost şocul împingerii, care-l aruncase pe burtă, cu capul atîrnat dincolo de zid. Apoi a venit o ameţeală, un fel de noapte a minţii, apoi o trezire scurtă, în care aştepta urlalele, apoi o linişte stranie, dilatată imens de ţiuitul urechii. În această linişte a simţit cum, de pe gît pe umăr, apoi în lungul mîinii drepte, care atîrna moale în jos, se prelingea un lichid fierbinte, străin de el, care picura rar, ca după o ploaie care a stat. Îşi simţea un ochi ud şi ceţos, nu înţelegea unde cad picăturile. Ar fi trebuit să-şi deschidă pleoapele cu cealaltă mînă, pe care n-o putea mişca. A făcut efortul să se răsucească. L-a strivit din nou ceva, o apăsare grea, un fel de bîrnă de fier care-l ţinea prins dedesubt, iar trupul a consimţit să rămînă neputincios, prizonier. Apoi a urmat o nouă cădere în întuneric, după care n-a mai simţit nimic...

Toma bătea pere, la el acasă, erau nişte pere mici, pietroase, verzi-galbene, mai mici decît frunzele lucii sub care se ascundeau. Privea în sus şi le căuta cu ochii, ţinea un arac în mînă, gata să lovească, dar ezita, vroia una anume, iar o voce ascuţită, nu ştia a cui, poate a surorii lui mai mari, îl mustra :

— Lasă-le să se coacă !

Vocea ascuţită l-a tras de mînecă tocmai în clipa cînd era gata să dea cu aracul, i-a frînt gestul, l-a făcut să se întoarcă şi să strige :

— Ce vrei ? Lasă-mă-n pace ! O vreau numai pe aia de sus !

— Atunci ia-o !

A încercat să se lungească, s-o ia cu mîna, fără arac. Se înălţase în picioare mult, pe vîrful degetelor, dar nu reuşea să ajungă. Se smulgea şi recădea, recădea dureros, cu nişte junghiuri pe care le resimţea acut în osul umărului drept şi în interiorul urechii.

Îi revenise iar ţiuitul acela. Ceva se destupase în fiinţa lui, prin care curgea acum un singur sunet, un sunet lung, continuu, pe care vroia să-l prindă, să-l apuce, dar nu pricepea de unde vine, de jos, de sus, din interior, mîna nu putea să prindă acel sunet, care s-a şi spart, s-a învălmăşit, s-a înceţoşat, iar fiinţa lui şi-a recăpătat dintr-o dată, treptat, greutatea lutoasă, inertă.

Toma a reuşit să deschidă un ochi viu, ochiul stîng. Celălalt şi-l simţea ud şi întunecos, a înţeles că e linişte, cînd ţiuitul din ureche a stat. Jos, sub el, un turc îşi curăţa arma.

Cernat vedea, fără putere de a mai reacţiona, că ceea ce era fatal să se întîmple se-ntîmplă. Acum venea şi prinţul.

După zdrobirea coloanei Ipătescu, la reduta Griviţa 2, după respingerea a două atacuri la reduta Griviţa 1, după rătăcirea coloanei Gramont, căreia nimeni nu-i dădea de urmă, acum

pica şi el. Văzută de departe, suita — îngroşată între timp cu şi mai mulţi ofiţeri de legătură ruşi şi români — înainta lent şi sigur, ca un nor de furtună, acei nori care trimit înainte un vînt rece şi o trîmbă de praf. În frunte, El, pe calul lui negru, în negru.

Cernat era pregătit să-l primească demn. Îl strangula totuşi gîndul sosirii, această iminenţă, inutilitatea actului, de vreme ce raportase regulat mişcările trupelor, prin telegraf şi curieri, de vreme ce totul era ireversibil, chiar dacă acest ireversibil trebuia dus pînă la capăt, ca şi paharul cu fiere care se bea pînă la fund. Atunci de ce şi El, aici ? Poate fiindcă şi El intra în ireversibil.

Maşinal, nu ca un elev, dar ca un militar cu instinctul datoriei sale, generalul şi-a pus în ordine ţinuta. Avea totuşi şi un dram de emoţie, un fel de trac, care îl făcea să se îngrijoreze de sine, de firea sa impulsivă şi rebelă. Cînd cad prea multe pe capul unui om, acest cap poate şi plesni. Cernat şi-a strîns mai bine capul în cercul chipiului, apoi a rămas cu palma încremenită la cozoroc, cînd prinţul a descălecat.

— Să trăieşti, măria-ta !

Prinţul i-a dat toată mîna, o mînă rece, cu degete lungi, străbătute acum de un frison. Generalul l-a însoţit în adăpostul comandamentului, pînă în faţa hărţii. Ce se mai putea spune ? Ideea de a desfăşura orizontal harta,

pe nişte scînduri, dădea imaginii luptei, pe care harta o cuprindea, o poziţie de catafalc.

Zotov avusese o idee mai bună spînzurînd harta, deşi acolo imaginea luptei se vedea prăvălită, ca într-o prăpastie.

Prinţul a închis ochii în faţa acestor două imagini, una, cea de lîngă el, pregnantă, nemijlocită, cealaltă, pe care o lăsase în urmă, mai vagă, el a strîns puternic cravaşa pe care o ţinea în mînă, ca gîtul unei fiinţe ce refuza să moară.

— Cernat, a şoptit el, vreau să văd trupele mele.

A spus-o în româneşte, cu emoţie. Lui Cernat i-au dat lacrimile, două boabe sărate i-au ţîşnit din ochi, fierbinte, instantaneu. A irumpt în el o căldură, ca de vin fiert. Congestionat la faţă, cu mîini tremurînde — era fără mănuşi — l-a condus pe prinţ afară, ajutîndu-l el, nu altcineva, să încalece. A încălecat şi suita, dar prinţul a oprit-o. Ceea ce urma să facă trebuia să se petreacă fără martori, ca o întînire a lui, singur, cu Dumnezeu.

Dintre toate unităţile angajate în cea de a treia bătălie a Plevnei, una singură a trăit groaza surprizei într-un chip absolut : coloana Ipătescu. După intrarea în foc, nu s-a mai ştiut nimic de ea, fiindcă cei din coada coloanei aveau tăiată retragerea prin foc deschis din

spate, din reduta Griviţa 1, cei din faţă au intrat în măcelăria focului dezlănţuit din reduta Griviţa 2. Capcana fusese concepută fără greş.

Au intrat atunci în moarte : batalionul 1 din regimentul 8 linie, comandat de căpitanul Valter Mărăcineanu ; batalionul 2 din acelaşi regiment, comandat de maiorul Macca. Celelalte două batalioane, comandate de maiorii Şontu şi Lipan din 10 dorobanţi, au avut aceeaşi soartă. Rănitii culeşi în cursul nopţii de lîngă parapetul redutei Griviţa 2 au fost hăcuiţi cu topoarele de otomani. Numai puţini s-au mai putut retrage.

Morţii au rămas între linii, pînă la primul armistiţiu, din 6 octombrie, cînd nu i-a mai recunoscut nimeni. Soldaţii au spus, atunci, că sufletele celor căzuţi nu s-au desprins de lîngă trupurile lor, rămînînd şi ele acolo, între linii, pînă cînd osemintelor — curăţate de lupi, guzgani, ciori, furnici — li s-a dat dreapta dezlegare, în urma slujbelor şi a stropirii cu vin. Abia atunci sufletele celor căzuţi, eliberate de datoria lor, au putut porni înapoi, către case, trecînd uşoare Dunărea.

Rămas pe locul cu sute de raniţe, absorbit în meditaţie, Parva a realizat, abia într-un tîrziu, că acelaşi loc fusese transformat în punct de prim ajutor, unde acum erau aduşi rănitii scoşi din luptă, sute de răniţi. „Nu, şi-a spus el, pornind de la observaţia lui Cantemir privind

palatalizarea labialelor, precis limba e o creaţie a femeilor, la capătul prim al limbii se află o mamă. Numai ele, mamele, au putut modela acele sunete informe, abia ghicite, abia distincte, gemetele, ţipetele copilului, articulîndu-le într-un limbaj. Comunicarea prin sunete sau semnale la păsări, în perioada de creştere a progeniturii, în dragoste, în clipe de primejdie, este tot o iniţiativă a femelelor. La femelele lor, cu gheare şi colţi, se întorc şi felinele mari, rănite în luptă !"

Îi captivase urechea nişte sunete indistincte, sunete pure, consoane, vocale, grupuri vocalice sau consonantice, care se modelau şi transformau aproape de el, lîngă el, în urechea lui, rămînînd nearticulate, genuine, aşa cum genuin e geamătul. Soldaţii, uzi de sînge, recăzuseră de pe creasta limbii, jos, la rădăcina acesteia, la sunetele prime, pe care le scoteau nici măcar ei, ci trupul lor.

Poate că asta făcea, pe măsură ce unii răniţi se dezmeticeau, se limpezeau, primind balsamul pansamentelor, ca scîncetele involuntare, de sugaci, să se ridice treptat la silabe sau grupuri de silabe :

— Ma-mă !...

Urma apoi o pauză lungă, o tăcere grea. Ce banală construcţie fonică, ce construcţie elementară !

„O, da ! şi-a spus Parva, rămînînd cu ochii închişi, fără a avea puterea de a privi în jur.

Este ea, Mama. Soldatul care o cheamă, redevenind copil, s-a întors la ea."

Şi-a impus să-şi recapete tăria. Parva nu suporta vederea sîngelui, vroia să-l privească totuşi pe soldatul din apropierea lui, care a gemut sau a strigat. Era băiatul din Cordun. Înainte de luptă, în valea aceea ocupată de vînători şi dorobanţi, acelaşi băiat stătuse în rînd, la stînga lui Toma Nicoară. Întrebat ceva de Toma, acolo în vale, băiatul răspunsese greu, venind spre Toma de undeva de departe, din adîncul lui. Acum, băiatul se întorsese din nou acolo, foarte departe, dincolo de front, undeva unde nu-l mai putea ajunge nimeni :

— Ma-mă !...

Parva l-a privit pe soldat. Aiura. Brancardierul care se ocupa de el i-a ridicat capul şi i-a dat, dintr-un bidon metalic, o duşcă de vin. Obrajii băiatului s-au împurpurat, iar ochii lui, deschişi, au căpătat o strălucire stranie, strălucirea ochilor care nu văd. Nu el vorbea, el nu vorbea, gemea de fapt instinctul.

— Ajută-mă, domnule, să-l pun din nou pe brancardă. Ăsta nu mai are zile !

Parva l-a ajutat pe brancardier să-l ridice, prinzînd picioarele rănitului, amîndoi l-au depus pe brancardă, iar cu brancardă cu tot l-au împins într-o trăsură sanitară, lîngă alţi răniţi. În timpul transportului, brancarda de pînză l-a legănat pe rănit, iar acesta s-a calmat, a intrat într-un fel de somnie.

„Bărbaţii, şi-a spus Parva, au nostalgia unui leagăn. Ei cînd se întorc, frînţi din lupte, eşuează în braţele cuiva, pe un căpătîi, pe o vatră, pe un piept mişcat ritmic de miracolul respiraţiei, pe un pîntece fecund. Cînd n-au pe nimeni, funcţia aceasta o preia pămîntul."

Întors lîngă raniţe, Parva se gîndea că oamenii singuri vor să moară pe pămînt. Îşi simţea mîinile ude. Şi le-a privit. Era acelaşi roşu care îl obsedase în cursul dimineţii, roşul dormitorului Păunei, dar mai intens şi mai fierbinte, un fel de roşu nupţial. A rupt un smoc de iarbă ca să se şteargă. Era de fapt un smoc de trifoi. Sîngele vegetal s-a amestecat în palmele lui, frecate una de alta, cu sîngele animal al zilei.

„Lupta are totuşi ceva atroce, şi-a spus Parva. Îţi sacrifici integritatea şi uneori identitatea. E jertfa de a nu mai fi tu, ca trup sau ca sine. Probele intrării în luptă sau ale ieşirii din luptă sînt murdare."

Parva s-a şters din nou pe mîini. Sîngele avea ceva cleios, nu ieşea din piele, amestecat între timp cu sîngele verde al trifoiului. Poate că între timp băiatul murise. Parva văzuse cum i se bălăngănea capul, afară din trăsura care se pusese în mişcare. Ar fi trebuit să-l aşeze mai bine, dar soldatul de pe capra trăsurii dăduse bice cailor.

Într-un muzeu din Berlin, nu-şi mai amintea care, Parva fusese reţinut de o sculptură

arhaică în piatră, precolumbiană sau poate hindusă, care figura un sex feminin, un fel de roată solară concavă, din care țîșneau picioare în loc de raze. Era un fel de Shiva sexual, știut fiind că Shiva e figurat ca o caracatiță, cu multe brațe. Ferventul acelei religii vechi, adoratorul acelui Shiva erotic își sprijinea probabil fruntea extenuată și sterilă în perna acelui bazin.

— So-ro !...

Deci și surorile ! Mamele și surorile erau convocate pe rînd, aici, din depărtarea lor, în niște prime aglutinări de silabe. Apoi Parva a mai reușit să distingă și alte grupuri de silabe, gîfîite, stinse, scrîșnite, agonice, mute, simplă mecanică sonoră.

Ar fi trebuit să se mute de acolo — Parva o dorea — dar trebuia să rămînă pe loc să păzească ranițele. Primise „o misiune", o misiune ridiculă, de la un ofițer care, poate, nici n-avea să se mai întoarcă.

Pe cîmpul cu răniți nu era nici o femeie. Cele cîteva surori de caritate, românce, care se aflau pe front, erau la o mare distanță de locul luptei, în spitalul de etapă de la Muselim-Selo. Femeile, doamne și domnișoare din înalta societate, voluntare la Crucea Roșie, cum și călugărițe sau femei din popor, se aflau dincolo de Dunăre, pe țărmul român, în spitalele goale la acea oră, organizate prin operă de binefacere, care așteptau răniți. Dar întîlnirea între bărbați și femeile lor se produsese. Primitiv, ca în pri-

mul ceas al limbii sau ca în prima luptă a omului.

Nu, Parva nu se mai putea gîndi la Păuna Catargi, ci la Gea, mama umanității.

— Mamăăă !...

Un *ă* lung, ca un ecou gutural de bucium i-a atras din nou atenția. Un nou *ă* lung...

— Mamăăă !

— A zis ăsta ceva ? a întrebat un sanitar.

— N-a zis nimic. Vezi cum îl chema !

Deschizînd vestonul la piept, sanitarul i-a scos rănitului matricola, bucățica aceea de carton legată cu o sfoară la gît, ca o iconiță, pe care un furier de batalion scrisese un nume.

— Spune, mă, cum îl cheamă !

— Parcă iò știu să cetesc !...

Toma Nicoară nu se mai putea dezmorți. Aparținea acum umbrelor de *dincolo,* între el și ai săi se căsca o prăpastie al cărei perete nordic se tot dilata și se tot îndepărta, pînă la a nu-l mai simți, împreună cu ai săi, rămași în celălalt punct cardinal. Era prăpastia asfințitului, după care avea să vină, între el și lume, prăpastia nopții. Singura lume reală era acel petec cu oameni negri, tot mai negri, de jos, dintre care unul, cu fața smeadă și ochi oblici, îl examinase în cîteva rînduri.

O dată, acel om de jos și-a ascuțit junghierul. Se afla chiar sub el, nițel mai lateral, și trăgea

din cînd în cînd cu coada ochiului în sus, văzîndu-i capul căzut peste gol. Omul de jos, un bărbat tînăr, ascuţea minuţios, cu plăcere, lama junghierului, trăgînd din cînd în cînd cu ochiul, ca să se asigure că cel de sus îl aşteaptă, după care încerca lama, niciodată suficient de tăioasă, cu buricul degetului arătător. Apoi pe omul cu junghier l-a strigat cineva, bărbatul s-a ridicat cu părere de rău, a mai aruncat o privire în sus, s-a dus, dar nu departe, ca să discute cu altcineva, un alt ofiţer, cu care a conversat o vreme, nu preocupat de conversaţie, ci de grija celui atîrnat sus, pe parapet. Omul necunoscut l-a trimis pe cel cu junghierul undeva, *omul lui* s-a dus cu părere de rău, punîndu-şi la centură arma, apoi a revenit dar a uitat de el — îl ignora ? —, s-a întors împreună cu nişte soldaţi care tăbîrceau o *mitralieză*.

A durat mult această ignorare, Toma a avut răgazul să observe felul cum se monta noua armă de luptă, pe care n-o cunoştea, apoi felul cum au fost tîrîte cele două lăzi de cartuşe, nişte lăzi cu cartuşe lungi, de mare calibru. În peretele redutei pe care se afla, chiar sub el, era tăiată probabil o ambrazură, mitralieza fusese instalată acolo, acum nu-i mai vedea discul în care fuseseră introduse cartuşele, vedea numai coada armei, afetul mic, ca de tun, lîngă care s-a trîntit, pe burtă, un soldat otoman.

Omul lui a aprins o ţigară. Fumul ocolea capul lui Toma, turcul fuma stînd în picioare,

într-o parte, dar Toma rîvnea o trîmbă de fum pe obraz, care să-i alunge furnicile şi muştele din răni, mai ales furnicile care-l pişcau mărunt, pînă la leşin. Furnicile îl treziseră, acum furnicile îl torturau. Le simţea umblînd în cîrduri pe gît, pe linia unei dîre usturătoare de carne vie, cu un popas insistent la colţul gurii, apoi mai sus, spre nări. Ştia că pătrunderea bestiilor minuscule în narine, apoi pe cele două tuneluri subţiri, care duc înlăuntrul lui, în plămîni, aveau să-l prăbuşească din nou în leşin.

Ar fi fost mai bun cuţitul sau glontele *omului lui.* Toma a simţit în gură o urzicare cumplită, acel gust acru-iute de acid formic, care i-a paralizat gîtlejul şi gîndul.

Locotenentul Ali Şeker, aşa îl chema pe *omul lui,* şi-a amintit de ghiaur, în sfîrşit, a ridicat capul în sus, l-a privit. Soldatul creştin de la nord avea un ochi deschis, unul închis, dar pleoapa ochiului deschis nu clipea. Nu mişca nici mîna, atîrnată în jos, de pe degetele căreia se scurseseră, pînă adineaori, picături rare de sînge. Un bondar dădea ocol degetului mare, umflat, cangrenat, cu un bîzîit intermitent : pauză, bîzîit, pauză. Lucrau harnic şi mult furnicile. Faţa lui Toma părea un fruct căzut din cer pentru liotele mărunte ale pămîntului.

Ali Şeker a stins ţigara sub talpa cizmei şi şi-a spus :

— Oamenii cad ca nişte smochine coapte, ca să-i mănînce furnicile.

A scuipat cu silă. Smochinele coapte, zemoase, urmau să aibă pentru el, tot restul vieții, chiar după prizonieratul la București, ceva greţos.

Trupele prințului, dorobanți din batalioanele decimate, vînători din companiile rărite și scăldate în sînge, se adunaseră, spre reformare, sub muchea coastei care dădea în valea ce avea să se numească, de atunci încolo, *Valea Plîngerii*.

Cernat a frînat calul său, obligîndu-l pe prinţ să facă la fel. Bărbatul tînăr, fragil şi scund, pe care generalul îl avea în faţă, la un pas, avea vestonul ud de apă, transpiraţia răzbindu-i prin cămașă, prin mătasea căptușelii, prin vată și stofă, desemnînd o dîră umedă, şiruitoare, de la gît spre mijloc. Dungi late de sare, zbicite de vîntul galopului, desemnau anatomia omoplatului drept și a coastelor, ca o sugestie de ceea ce, mai tîrziu, avea să fie radiografia. Cernat îl simţea cum respiră, ca un om.

Şi omul s-a întors spre el. Ochii celor doi bărbaţi, aflaţi singuri, s-au întîlnit. Militarului în negru îi tremurau buzele. Cernat a îngăimat doar atît :

— Măria-ta...

Măria-sa a închis ochii, stingîndu-le licărirea albastră prin care, rece și exact, lua act de lume, rămînînd zăvorît în sine, ca într-un fel de întuneric. Urma să facă ceea ce nu vroise niciodată,

să coboare în faptă, în fapta aceea grozavă, dură şi decisivă, prin care se pierd sau se răscumpără neamurile, dar pe care cei predestinaţi n-o ating, pecetluind-o numai cu sigiliul lor. El era pînă atunci un sigiliu. Acum i se cerea să fie un bărbat de carne. Pulsaţia tîmplelor era mai năvalnică decît pulsaţia din piept. Cernat îl privea. Îi simţea dogoarea privirii sub pleoapele închise, şi ştia că, deschizînd ochii, prinţul trebuia să se întoarcă scurt spre trupe, decis şi marţial. Trebuia să-şi aleagă bine cuvintele pe care nu le mai putea gîndi — cumplit blestem ! — nici în germană, nici în franceză, limba tatălui şi limba mamei sale, ci în noua limbă a valahilor de la Dunăre, limba soldaţilor săi. Prinţul trebuia să aleagă, din această limbă nouă, ca pe diamante, exact cuvintele care să spună tot. Trebuia să le aleagă potrivindu-le cu mînă sigură, fără nici o tulburare de voce, de ordine sau de accent, adunîndu-le în platina unei formule unice, care să cadă, ceresc şi fatal, ca un decret divin. A dibuit în minte cuvîntul *credinţă*. Nu-şi astîmpărase tremurul interior, iar Cernat îl privea. Acuşi urmau să freamăte în faţa lui trupele, şi el în faţa lor. Comunicarea între el şi trupe putea să fie o ruptură, iar tremurul, ireprimabilul tremur interior, se prelungea, împiedicîndu-l să se decidă şi să iasă în faţă.

Prinţul a deschis ochii, avea în pupile un luciu dur, metalic, s-a smuls în sus, răsucind bru-

tal cu frîul gîtul animalului pe care l-a aruncat brusc în galop, împungîndu-l cu pintenii în coaste. Smulgerea l-a antrenat şi pe general, care, invadat de o aspră energie, l-a depăşit în goană pe prinţ, ieşind în faţa frontului de trupe în debandadă.

Irumperea generalului, sarabanda copitelor, întoarcerea cu faţa la soldaţi, după o scurtă cabrare, a provocat un fior, închegînd un fel de ordine. Ochi lacomi, ochi disperaţi, ochi înverşunaţi, ochi mîhniţi, ochi ucişi de gheara spaimei s-au întors spre generalul trupeş, tumultuos şi sever, care sălta pe cal în faţa lor. În faţa lui Cernat nu mai era o trupă, ci o masă a disperării. Poate de asta generalul n-a mai avut în glas nimic falnic, ca în ordinele de zi pe care le citea, ci un fior cald, potolit, anunţîndu-le parcă o veste de-acasă :

— Băieţi, vine la voi domnul şi comandantul vostru !

Nu s-a mai ordonat *drepţi,* nu s-a mai strigat onorul pentru prinţ, nu mai era cînd. Prinţul sosise. El a oprit, un pas în faţa lui Cernat şi, cu o voce răguşită, fără să privească pe nimeni, aruncîndu-şi glasul de sus, de foarte sus, a strigat :

— Soldaţi, mă încredinţez vouă...

Au detunat uralele. Smulse de la umăr, armele au ţîşnit spre cer, masa de capete s-a transformat în linii de capete, uralele au clocotit pînă cînd aerul s-a pus în vibrare, pînă cînd pri-

veliştea trupei a început să tremure în ochii prinţului ca sub fierberea unui miraj.

Prinţul şi-a smuls ochii din sine, din punctul interior asupra căruia se concentrase, ieşind deasupra acelui miraj, ameţitor ca un vertigiu de insolaţie, pe care l-ar fi biruit. Cernat s-a apropiat discret, privindu-l cu grijă, revenind nu se ştie cum, nu se poate preciza de ce, la tonul atent protocolar :

— E cazul să vă retrageţi, alteţă. Apoi sec, militar : Reluăm atacul...

Alteţa-sa a consimţit şi s-a retras.

Ieşit în faţa batalionului său de vînători, căpitanul Candiano Popescu lansase o altă formulă magică, diferită de a prinţului. El s-a adresat soldaţilor săi nici solemn, nici lapidar, ci simplu, tehnic, dar cu acea magie pe care orice formulă tehnică o cuprinde. A spus aşa :

— Mă băieţi, de ce vă temeţi voi ?

Nu se temuse nimeni, dar întrebarea a dezmeticit, încordînd atenţia soldaţilor. Şi apoi sever :

— Ascultă la mine, camarade, glonţul nu te atinge decît dacă ţi-e scris !

Acest „camarade" generic a bombat piepturile, iar privirile soldaţilor, încruntate, au urmărit traiectoria acelui glonte, care parcă s-a şi oprit în aer, deasupra lor.

— În rest, a mai adăugat căpitanul, poţi să mergi ca la nuntă...

Apoi iarăşi simplu, tehnic :

— Tocmai de aia vă şi spun : ochii înainte şi pieptul sus. Tu, camarade, nu trebuie să te uiţi nici în stînga, nici în dreapta, nici înapoi. Cine cade, lasă-l să cadă, vine brancardierul şi-l ridică. Aşa-i e scris lui, să cadă, rănit sau mort. Tu să mergi înainte, pas alergător, sub drapel...

De aici înainte, discursul căpitanului s-a risipit în formule patriotice de gazetă, pe care soldaţii le-au şi dat la o parte, reţinînd miezul, formula pe care o rîvneau. Această formulă este oricînd necesară. O caută şi indivizii, şi masele. Cel care o descoperă, ghicind acel fond omenesc obscur, care caută o limpezire, reuşeşte să dezlănţuie nişte energii neştiute, acel combustibil secret, gata oricînd să irumpă în incendiu, în atingere cu scînteia magică.

A mai fost încă ceva, dialogul sumar şi condensat al căpitanului cu soldaţii, pe care Candiano l-a omis în memoriile sale de mai tîrziu, mai ales acea întrebare, aruncată peste şirurile de vînători care stăteau smirnă :

— Care eşti, mă, din Prahova ? Eu pe ăla contez !

Erau mulţi din Prahova, o companie, dar ceilalţi vînători nu s-au supărat că domnul căpitan conta mai mult pe ăia, pe cineva trebuia să conteze în ceea ce urma. El era tot din Prahova. Ceea ce însemna că Prahovei îi revenea marea misiune.

În final, căpitanul Candiano Popescu s-a adresat din nou tuturor :

— V-aţi spovedit, v-aţi grijit ? Gata, după mine, înaintee !...

Ultima formulă — „Pentru România !“ — s-a şters în valul de urale cu care vînătorii s-au prăvălit încă o dată spre redută. Ştiau ei şi fără cuvinte pentru cine vor muri.

Alergînd în fruntea lor, cu sabia în mînă, Candiano Popescu simţea că le-a spus tot, cum îşi spusese şi lui. Formulele retorice căzuseră, o dată cu prima grindină de gloanţe, dar miezul formulei lui rezista : vînătorii cădeau fără murmur în dreapta şi în stînga, alţii veneau cu urale din urmă, sprinteni, senini, căutînd parcă gloanţele, iar gloanţele nescrise nu-i atingeau.

Totuşi urgia era prea mare. Ajunşi lîngă ridicătura de pămînt care acoperea accesul la redută, vînătorii s-au repliat, ca la o salvare, aruncîndu-se la pămînt, printre morţii din asaltul precedent. Candiano i-a lăsat să răsufle, apreciindu-i din ochi şi găsindu-i destul de puţini. Avea însă în glas un fel de veselie, cînd a strigat :

— Mă, care mai sînteţi din Prahova ?

— Noi, dom' căpitan !

Au răspuns totuşi mai puţine voci decît sus, pe coastă, ceea ce însemna că ofiţerul trebuia să conteze pe toţi cei rămaşi.

— Hai, băieţii, sus !

Băieţii s-au smuls dintre morţi cu urale, pornind spre redută. Un sergent, un mucalit, a mai apucat să strige :

— Mă, ăştia trag cu gloanţe oarbe !

N-a mai avut cînd să rîdă...

Sus, pe redută, Toma s-a redeşteptat. Nu de la sine. A simţit în coapsă arsura unui glonte, care venea din spatele lui, de la salvatori. Le auzea uralele. Auzea bufnetul scărilor pe parapete şi trupurile care cădeau. Dar el, agonizînd, era al celorlalţi, el era *dincolo* de ei. Sub el mitralieza, ca o căţea de fier, clănţănea în dreptunghiul ambrazurei, scuipînd dîre de foc şi curăţind de la distanţă oamenii care se căţărau pe coastă. Alte şiruri de căţărători erau curăţate pe parapet, cu focuri scurte, trase aproape vertical, în creştet. De jos se răspundea insistent, tot mai apropiat şi tot mai des, în grindeni.

O altă linie de tiraliori otomană a urcat pe parapet, în locul celei precedente, rărite, decimate, din care rămăseseră pe loc doar trupuri inerte.

Toma a simţit în coastă cotul dur al unui bărbat, care şi-a făcut loc între el şi trupul altcuiva, un turc. Omul şi-a înfipt pieptul între cele două trupuri. A potrivit carabina la umăr. O sprijinise întîi pe fesă, apoi pe pulpa piciorului lui stîng. A tras scurt. Avea o carabină cu repetiţie.

Pieptul omului, lipit de pieptul lui, trimetea spre el impulsul unei bătăi de inimă care îl izbea fierbinte, ritmic, greu, înăbuşitor. Toma nu-şi putea stinge bătaia inimii lui, n-o putea măcar micşora sau piti, iar cele două inimi ostile riscau să se-ntîlnească. O pauză între împuşcături, o sincopă, şi inima lui Toma ar fi putut evada din piept, cu o bătaie fantastică, asurzi-

toare, într-o imensă spargere a sîngelui. Simțea bătaia cu neputință de oprit.

L-au cotropit uralele învingătorilor...

În India veche creştea undeva un pom gigantic, în ale cărui ramuri, pe ale cărui crengi, sub ale cărui frunze, flori sau rădăcini erau oblăduite mii şi zeci de mii de vieţuitoare, de la vulturi şi papagali la maimuțe, de la şerpi veninoşi şi viespi perfide la albine cuminți, de la fluturii multicolori pînă la rîme umile şi la gîndaci negri şi orbi. Viaţa pomului — după cum spune Panciatantra *— se desfăşura ca aceea a unei singure alcătuiri, diferită de la un etaj de viață la altul, de la o clipă la alta, de la un anotimp la altul, de la mugure la frunza căzătoare, de la rădăcinile din întuneric la ramura nouă, din aer, de la specie la specie, pomul avînd toate anotimpurile şi toate clipele, şi toate soiurile de ființe mereu cuprinse în sine.*

Un război e un asemenea copac în furtună şi în cutremur, iar frunzele, florile şi rădăcinile lui, şi toate roadele sau ființele ce se află într-o asemenea alcătuire, cuprinse între cer şi pămînt, sînt, foarte adesea, tot atîtea chipuri ale morții, ca la Plevna, în acel 30 august, de ziua sfîntului Alexandru, seara.

Cu mult după căderea asfințitului, în plină noapte, pe cîmpul de luptă a fost adus şi țarul. Nu se ştie de ce. Sacra sa prezență nu mai putea

determina nimic. Dar iţele de camarilă, zbaterea de suveică a lui Teşikov, al doilea secretar, sfielile şi îndrăznelile lui Afanasie Petrovici, prietenul confesorului, graba de a împinge clapa, ca s-o ia altora înainte, a lui Vasili Zaharici, unul dintre consilierii intimi, împotrivirile medicului Verceaghin, care a cedat pînă la urmă cu leşin, toate laolaltă au hotărît că bătălia nu se poate încheia fără ţar, şi, în mod de neînţeles, cînd nimeni nu se mai aştepta, suveranul bolnav a fost deplasat în apropierea liniei de atac, la o distanţă nu prea mare, dar nu mică, de reduta Griviţa, unde lupta încă mai continua, prin întuneric.

O gravă problemă a pus traseul pe care se va deplasa trăsura imperială, strategii de cabinet propunînd itinerarii din cele mai fanteziste, apoi culoarea trăsurii, în sfîrşit numărul şi importanţa suitei, ţarul sosind pînă la urmă într-o trăsură neagră, cu o suită disproporţionat de mare pentru împrejurări, înaltele şi obscurele personaje din anturaj afişînd care mai de care mîhnirea, ofensa şi îngrijorarea, pe toate gamele.

Nicolas nu ştia nimic. Vestea că ţarul soseşte pe front a picat ca un meteorit în flăcări, în cel mai greu moment al său, fapt care l-a făcut să încalece iar, şi, cu toate rănile vii pe care le resimţea în atingere cu şaua, să galopeze pînă la locul sacrei prezenţe, loc stabilit în chipul cel mai arbitrar. Prima lui grijă a fost să ceară, din

rezervă, două batalioane de dragoni de Riga, să dubleze cordonul de pază, şi aşa important.

Nu ştia nimic nici prinţul. Părăsindu-l pe Cernat, el se reîntorsese la cartierul său general şi a aflat despre năprasnica veste graţie colonelului Ohotnikov din suita sa, care avea întotdeauna o ureche întoarsă către mişcările de culise, comunicîndu-le discret prinţului, pentru a nu-l lăsa surprins. Prinţul a încălecat la rîndu-i, pornind spre front, împreună cu toată suita sa imensă.

Întîlnirea celor trei personaje a fost sumbră, morocănoasă, stînjenită, sub semnul nenorocului. Suveranului i se slujise, în cursul zilei, paharul cu apă îndulcită al unor nădejdi, iar ochii săi moi căutau pe chipurile celor doi comandanţi, marele duce şi prinţul, o confirmare. Nicolas nu mai avea puterea să fie nervos, ceea ce-l îngrijora acum era sănătatea divinului său frate şi de aceea, ca să prevină o surpriză, îl privea cu ochi insistenţi pe prinţ, cerîndu-i mut să găsească o formulă, orice formulă, pentru ca echilibrul neurastenic al ţarului să nu se spulbere definitiv.

După cum avea să noteze în aceeaşi noapte, în *Jurnal,* cu exactitatea implacabilă a faptului: „Prinţul a fost silit să mărturisească adevărul, anume că asaltul n-a izbutit...“, dar că luptele se desfăşoară încă. La ce mai slujea acest „se desfăşoară încă ?“ Nu era o minciună de circumstanţă, Nicolas o ştia, numai că nimic nu părea

să mai întoarcă soarta zilei, încheiată printr-un întuneric noros, fumegător.

Nicolas a presupus că împăratul are o ușoară febră, febra cunoscută, pe care veștile rele o puteau transforma în frison, în frisoanele acelea care îl făceau indisponibil pe suveran pentru multe zile. Deși țarul purta pe umeri o manta cu guler de blană, Nicolas a cerut să mai fie adus un pled, pentru picioare, poruncind apoi să se aprindă și un foc.

„Pentru ce foc ? se întreba Afanasie Petrovici din întuneric, vestea ajungînd din gură în gură pînă la el, spre coada suitei. Dacă se aprinde foc, a mormăit el, atunci țarul are de gînd să stea aici mai mult. De ce ?"

Kiril Efremici rămăsese acasă, pe loc, să se roage. Înfrîngerea lui era mai neagră decît aceea a suveranului său. Rugăciunile lui nu fuseseră primtie. A preferat deci să rămînă pe loc, frîngîndu-și genunchii în singurătate și delegîndu-și prezența în suită prin confesorul său.

S-a aprins focul. Un foc mare, ireal, izbucnit ca un duh alb-albăstriu din vaporii spirtului vărsat peste mormanul de surcele, crengi și găteje, reflexele luminii trimițînd niște palori siderale pe chipurile celor trei bărbați aflați în preajmă. Dar spirtul s-a consumat repede, iar cele trei personaje, împreună cu cercurile concentrice ale suitei, au recăzut în beznă.

— Aduceți felinare ! a strigat marele duce. Nu sînteți în stare să faceți un foc ?

S-a produs o mişcare surdă şi dezordonată, preluată în adîncime, obscurele personaje dînd din mîini şi agitîndu-se enervat spre alte personaje rămase mai în urmă, acelea enervîndu-se la rîndu-le spre slugărimea măruntă, care a apărut, în sfîrşit, cu felinarele aprinse, cu hîrtii, cu şomoioage de cîlţi, cu surcele uscate.

În jurul focului încă neaprins au apărut mulţime de felinare, mai multe decît ar fi trebuit, care clipeau straniu, trimiţînd totuşi puţină lumină. Depuse pe pămînt, felinarele păreau ochii unor fiinţe curioase, privind în sus din nişte găuri, din pervazul unor locuinţe subpămîntene. De sub pămînt au apărut parcă şi cei cîţiva slujitori care, pe brînci, au prins să sufle în găteje. Focul, în sfîrşit, s-a aprins.

A fost adus un scaun pliant, pe care s-a aşezat ţarul. Cineva i-a potrivit pledul pe genunchi. Au apărut, la timp, toate ustensilele de campanie, acele truse cu nimicuri scumpe, pe care suveranul nu le folosea, dar care picau ca din senin ori de cîte ori se punea în mişcare cu suita completă. N-a avut puterea să le mai refuze. A reţinut un flacon cu săruri şi un flacon cu coniac, făcînd semn ca acesta să fie trecut lui Nicolas sau prinţului.

Personajele din jur, rămase în afara ariei de lumină a focului, la o mare distanţă, trăiau toate ofensa neexprimată a suveranului, care se închisese în tăcere. Nici Nicolas nu vorbea. Nici prinţul.

Focul dealtfel nu adună oamenii decît pentru a le dărui ceva rar, acea căldură şi putere cosmică, de care ei, oamenii, se văd lipsiţi adesea, după mari osteneli sau după mari deziluzii. Focul potenţează şi bucuria, o aprinde, o transformă în flacără, dezlegînd inimile şi buzele. Nu era cazul. Cele trei fiinţe, profund despărţite una de alta, erau străine în acea clipă, şi de foc şi de ele însele. Nicolas rămăsese cu flaconul de coniac în mînă, pe care, în sfîrşit, l-a depus jos, pe pămînt, lîngă sine. Marele duce stătea de-a dreptul pe pămînt, întins pe manta, deşi un ofiţer din suită se agita în jurul lui cu un pled şi cu un scaun. Prinţul rămăsese în picioare, lîngă scaunul său pliant, privind peste foc, în noapte.

Monotonia acestei reculegeri trebuia să se spargă totuşi, aşa cum în bisericile mari, în timpul meselor, se sparge solemnitatea, începînd de la periferie. Într-adevăr, la periferia cercului începuse, potolit, şoptit, şoşotit, a se conversa, întîi cu mare discreţie, la ureche, apoi cînd şoaptele deveneau incitante — ce spune ? ce-a spus ? — cu voce mai tare, chiar cu curaj. Se pornea de obicei de la stupidităţi, lucruri anodine, apoi cancanuri mici, apoi ştiri înfiorătoare, comunicate cu mină confidenţială şi sumbră, în sfîrşit hohote de rîs. Un hohot a ţîşnit lateral dintr-un grup, absolut involuntar, dar contaminant, ca rîsul la mort, iar personajele din faţă, iritate, indignate, au trebuit să acopere acel hohot de rîs prin tuse falsă, printr-un cor de strănuturi cu tuse. A zîmbit

chiar şi Afanasie Petrovici, nu se ştie de ce, socotind probabil că veselia e un semn bun.

Ţarul a ridicat capul, trezit, simţind în nări ceva. Ieşea fum. Ajungînd la lemnele ude, vîlvătăile focului se potoliseră din nou, mari rotocoale de fum înecăcios se zvîrcoleau în aerul mişcător şi umed. Aceasta însemna o nenorocire pentru astmul suveranului, drept care, slugi şi înalte personaje, ofiţeri din suită şi personal civil s-au repezit să îndepărteze fumul, cu poalele mantalelor, cu chipiile, cu mănuşile. Chiar şi Afanasie Petrovici a fost tentat să folosească sutana.

Focul a tresărit din nou, a pîlpîit vesel, apoi a ţîşnit impetuos. Se aduseseră între timp alte găteje, cu poala, cum şi maldăre de paie şi fîn, cu furcile. Adunarea părea acum mai destinsă, chiar veselă, oricum mai dezmorţită, deşi îngrijorările n-o părăseau.

Dar cineva, nu se ştie cînd, tocmai cînd lucrurile se legau, a lansat un zvon ca o cobe neagră. Zvonul s-a lăţit, nu i s-a precizat sursa, din gură în gură a trecut vestea că turcii vor contraataca. Era încă un fir din mitologia falsă a luptei, mitologie care se ţese oriunde, aproape simultan cu bătăliile, închipuind nişte mincinoase odăjdii care acoperă trupul faptelor, mai ales cînd faptele sînt nişte nenorociri. Oamenii însă au nevoie de aceste poveşti sau zvonuri absurde, iar în acea clipă tristă anturajul ţarului vroia cu orice chip să-l îndepărteze pe suveran de la lo-

cul dezastrului, şi nu numai pe el, dar pe toţi cei din preajma sa.

— Ştirea pare că se confirmă, a mai spus cineva. Ar trebui prevenit marele cneaz.

Marele cneaz era Nicolas. El a primit vestea cu faţa sumbră, vestea a ajuns la el cu mult exagerată, era vorba acum de cîteva regimente de cavalerie care ieşiseră în şarjă din Plevna. Nicolas nu şi-a pierdut calmul, i-a cerut suveranului să se retragă.

Toată lumea a respirat uşurată, inclusiv prinţul pe care îl ignorau în acea clipă toţi. Imensul cortegiu s-a pus în mişcare în sens invers, mai întîi trăsura neagră a ţarului, apoi cele peste treizeci de trăsuri ale suitei, apoi personajele călare, care buclau în pîlcuri uriaşul convoi, apoi batalioanele de dragoni de Riga, care încheiau solemn retragerea.

— Mulţumesc lui Dumnezeu ! a spus Nicolas, rămas singur cu prinţul.

Suita lui rămăsese în întuneric. Ochii cailor sclipeau.

— Mulţumesc lui Dumnezeu, a repetat Nicolas în franţuzeşte, pentru prinţ, că majestatea-sa e salvată în mod fericit ! Şi către comandantul *en chef* : Tu crezi în miracole ?

În cursul nopţii, lupta a continuat nu numai pe linia frontului, unde atacurile şi contraatacurile s-au succedat nebuneşte, dar mai ales

în interior, în spitalele de campanie şi în corturile ambulanţelor sufocate de răniţi şi muribunzi, unde se aplica, pe spaţiile mici ale corpului omenesc, la lumina felinarelor, măcelăria salvatoare a chirurgiei de război.

Mînjiţi de sînge pînă în ochi, stopînd cu mîna ţîşnirea arteziană a unei artere, evacuînd cu pumnii sîngele din plăgi, eliminînd metri de intestine sfîşiate, curăţînd aşchii de oase din carne, tăind cu cuţitul, cu fierăstrăul, cu foarfecele, apucînd cu cleştii, spărgînd cu dalta, cosînd cu acele, strîngînd între feşe şi lopăţele, înfăşurînd în alb braţe, picioare, capete, gîturi, medicii şi chirurgii — cei din urmă, în viaţa civilă, simpli bărbieri — continuau ravagiile bătăliei, dar altfel, cu alte instrumente şi în alt scop, scopul contrar, luptîndu-se să smulgă morţii trupurile pe care aceasta le pierduse, dacă nu pe de-a-ntregul, măcar pe sfert sau pe jumătate.

Căruţele sanitare, trăsurile Dietrich, trăsurile Langebeck, furgoanele de tren acoperite, dar şi carele, simplele căruţe ţărăneşti, rechiziţionate din satele bulgare, alcătuiau lungi convoaie încărcate cu carne suferindă, care gemea, scrîşnea, ofta, murea la fiecare zdruncinătură, lăsînd în urmă, ca semn al trecerii prin existenţă, dîre lungi de sînge.

Ajungînd la corturile de primă intervenţie, însemnate cu crucea roşie, răniţii erau scoşi din care şi puşi din nou pe brancarde, pe tărgile cu

nume pretențios — Lypowski și Percy — iar de acolo pe rogojini, pe maldăre de paie sau pe pămîntul gol. Aici, pe rogojini, pe paie, pe pămînt, se proceda la scoaterea primelor pansamente, aplicate în grabă pe cîmpul de luptă, și la pregătirea răniților pentru masa de operație, pregătire care consta, după o spălare sumară a plăgilor, în administrarea cîte unei căni de vin pentru fiecare om.

— Ăsta nu vrea să bea !

— Dă-i cu sila !

— N-are gît !...

Se lucra cu nervi, ca și în timpul luptei, deși calmul ar fi trebuit să fie suveran aici, dar cine mai putea avea calmul minim necesar, în vîrtejul de solicitări, chemări, implorări, ordine răcnite, dispoziții contradictorii, în amestecul de voci disperate și voci parazite, de oameni cu treabă și oameni fără treabă, asistenți la masa absurdului, spectatori aflați în vizită sau simpli zăpăciți !

— Băieți, unde-ați lăsat armele ? urla un căpitan, abia ieșit din toiul luptei și care îi căuta, din cort în cort, pe răniții din unitatea lui.

Apoi, după ce a găsit cîțiva :

— După operație, depuneți armele afară, în piramidă !

De ce și-o fi imaginat căpitanul, zăpăcit de o explozie, că soldații lui vor urca pe masa de operație cu armele la ei, nu se știe, așa cum nu se știe de ce, poate printr-un instinct al luptei,

care încă mai încorda nervii, soldații nu părăsiseră armele, le strîngeau în pumnii sîngerați, fără să le lase din mîini, cînd mai aveau mîini. Sanitarii, ca să le smulgă armele, îi cam bruftuluiau. Pe unul, care nu dădea arma cu nici un chip, l-au calmat aruncîndu-i în obraz o căldare de apă care l-a liniștit.

— Tu nu vezi, mă, că ești tăiat tot ?

Absurdul morții își trimetea abia aici materia sîngerată și rebelă, o materie pe care mîna medicilor trebuia s-o refacă, s-o prefacă, s-o repună în vechea ordine sau s-o excludă definitiv.

— Du, dragă, piciorul ăsta afară !

— ? !...

— Ce te uiți la mine, crezi că mai servește la ceva ?

Brancardierul, simplu țăran, asistent la masa de operație, privea piciorul încă moale, rămas în mîinile lui, după amputare, cu uluirea primă pe care orice om o are în fața *neînțelesului.*

— Du-l afară și vino iute înapoi !

Membrele amputate, ca și alte piese anatomice, erau aruncate afară, într-o groapă săpată în pripă, peste care urma să se stingă var. Încă nu începuseră mirosurile, duhorile de descompunere, care aveau să intoxice liniile frontului peste cîteva zile.

Totuși, mai ales miasmele de abdomen deschis dădeau greață. Bisturiele nu ezitau, sub ochii brancardierilor, se deschideau acele cavități neexploatate pînă atunci — cavitatea toracelui, care ascundea inima și plămînii, cavitatea

abdominală, cu vîlvătaia ei de pungi şi maţe — la care privirile profane nu ajungeau decît din întîmplare, sau la anumite date din an, cînd ţăranii sacrificau animalele mari, pentru praznice.

— Uită-te, mă, ce are omul în el !

Exclamaţia întorcea pe dos ideea de om, formulînd uluirea inocentă pentru faţa ascunsă a omului, faţa brutal animală. Uneori uluirea cutremura cîte un rănit. Era senzaţia incredibilă de a se fi regăsit iarăşi înapoi, chiar şi pe masa de operaţie, dar dincoace, dincoace de moarte :

— Spune-mi, doctore, n-am să mor ? Dă-ţi parola de onoare !

— Ei, fir-ai să fii, colonele ! După ce c-ai scăpat viu mai vrei şi parola de onoare ! Te rog să mă laşi în pace, am treabă !...

Şi treaba a continuat, într-un ritm dement, apoi cu cîteva momente de repaos, apoi cu un început de normalizare a ritmului, spre miezul nopţii. Era ora cînd şi medicii mai schimbau cîte o vorbă între ei, vorbe obişnuite, fără legătură cu intervenţiile pe care le săvîrşeau sau legate de unele nimicuri din procesul operaţiei. Theo Răşcanu, care îl asista pe doctorul Petrescu într-o intervenţie pe abdomen deschis, la un soldat rus, a fost intrigat să constate, în cava stomacală a acestuia, prezenţa unor grăunţe ce semănau cu gloanţele :

— Ce sînt astea, domnule doctor ? l-a întrebat Theo pe Petrescu, care nu dăduse atenţie grăunţelor. Gloanţe nu par a fi !

— Habar n-am, amice ! Întreabă-l şi dumneata pe colegul rus din cortul celălalt.

Theo s-a dus în cortul vecin, unde domnea aceeaşi atmosferă şi a descoperit acolo un bătrîn agil, cu barbişon, căruia i-a arătat grăunţele aduse în palmă. Colegul rus a examinat prin ochelari grăunţele prezentate de student, după care a pus concluzia, în franţuzeşte :

— Sînt alune siberiene, care se consumă în unele cazuri cu tot cu coajă. Şi zîmbind : Să nu te miri dacă, ajungînd în pămînt, vor răsări. N-ar fi surprizător chiar să se aclimatizeze aici, pe dealurile bulgare.

Cînd au sosit primi răniţi turci — primii oameni veniţi de *dincolo*, ca prizonieri — în ambulanţa română de sub Dealul Viilor s-a ştiut că Griviţa a căzut.

După plecarea ţarului, prinţul se reîntorsese extenuat la Poradim. Aici l-a ajuns vestea cea mare, nu prin firul Morse, ci printr-un curier călare, ca să fie mai sigur. El a transcris-o imediat în *Jurnal* :

Seara, la nouă ore, se aude deodată un călăreţ apropiindu-se. El a adus nesperata şi mult dorita veste că la ora 8 şi jum., printr-un ultim asalt, batalionul 2 de vînători, regimentele 14 şi 16 dorobanţi şi regimentul 5 de linie au ocupat reduta Griviţa.

În aceeaşi seară, întors de pe cîmpul de luptă, Lucreţiu Parva a notat în *Caietul galben* :

În română, există un r dublu, un r dur.

— *S f î r ş i t* —

Lei 7,25